

H. TE MERWE

de Hongaarse Galeislaaf

N.V.W.D. MEINEMA · DELFT

De Hongaarse galeislaaf

Boven aan de valreep stond hij. (Pag. 112)

DE *H*ONGAARSE GALEISLAAF

DOOR

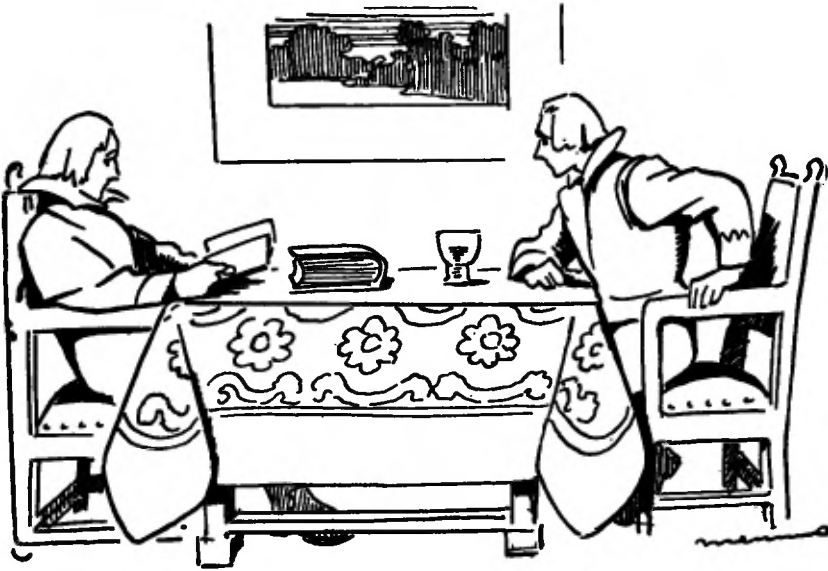
H. TE MERWE

GEÏLLUSTREERD DOOR MENNO

Derde druk

NAAMLOZE VENNOOTSCHAP W. D. MEINEMA - DELFT

HOOFDSTUK I

De waarschuwing

„Nee, ik ben er niet met opzet voor gekomen,” zei Thomas Aczél.
„Maar ik ben wél van plan geweest, het je te zeggen.”

De dominee glimlachte: „Je dacht toch niet, dat zij hier in Fülek ¹⁾ nergens van af wisten?” vroeg hij. „Zulke dingen zijn gauw genoeg door het hele land bekend. Daarom zul je wel begrijpen, dat ik niet helemaal uit Pozsony ²⁾ gekomen ben alleen om je te vertellen, dat onze genadige keizer verscheidene van onze dominee's heeft gevangen genomen.”

„Waarom dan nog meer?” Dominee Tibor Aczél keek zijn broer van terzijde aan. O, hij begreep best, waarom Thomas nog méér gekomen was. Natuurlijk om weer eens een weekje in Fülek te wezen; om weer een weekje in de pastorie door te brengen, zoals hij elk jaar deed.

Vroeger, toen vader en moeder nog leefden, ontmoetten ze elkaar geregeld in het ouderlijk huis: op de verjaardagen van vader en moeder.

¹⁾ Tegenwoordig: Filakovo in Slowakije.

²⁾ Pressburg.

Maar vader en moeder waren overleden; het ouderlijk huis wás er niet meer. Sedertdien kwamen ze bij elkaar logeren: de ene keer kwam Thomas naar Füle; de volgende keer ging Tibor naar Pozsony. Want ze zouden geen van beiden graag zien, dat de familieband verslaptte.

Dat Thomas dit keer nog een andere reden had voor zijn bezoek, had Tibor al dadelijk menen te merken. En hij vermoedde die reden: Thomas kwam hem waarschuwen! Dat was duidelijk uit wat hij vertelde over predikanten, die in Pozsony waren gevangen genomen. Maar Thomas wilde méér zeggen dan alleen, dat Leopold ¹⁾ het de Protestanten in Hongarije hoe langer hoe moeilijker maakte. Dat hij er op uit was, zijn Protestantse onderdanen, Calvinisten zowel als Lutheranen, terug te dwingen naar de Rooms-Katholieke kerk. Dat de predikanten, de leiders van de gemeenten, de eersten waren van wie vrijheid en leven gevaar liepen. Dat zag je, aan wat in Pozsony was gebeurd!

„Ik wou . . .” aarzelde Thomas. Hij zocht naar woorden. „Zou je niet . . .?”

Tibor bleef staan; wachtte zwijgend op wat zijn broer verder zeggen zou. Die overwon zijn aarzeling.

„Zie je”, zei hij, sneller sprekend, „je moet me goed begrijpen. Ik bedoel helemaal niet, dat je met preken op moet houden of zo. Maar kun je niet wat voorzigtiger-aan doen? Je hoeft toch niet alles te zeggen, wat je denkt? En zeker niet op de preekstoel.”

„Ik zeg op de preekstoel niet anders dan de waarheid,” zei Tibor. „En ik bestrijd de dwaling . . . de Rooms-Katholieke dwalingen.”

„Je moet om jezelf denken, om je vrijheid en om je leven.”

Dominee Tibor Aczél begon weer te lopen – hij keek recht voor zich uit. En zonder het hoofd naar zijn broer te wenden zei hij: „Ik moet mijn plicht doen. Het evangelie brengen, zuiver en zonder vrees. Mijn vrijheid en mijn leven zijn me lief – maar Christus gaf Zijn vrijheid en Zijn leven voor ons. En Hij heeft gezegd: „Een ieder, die zijn leven zal willen behouden, die zal het verliezen; maar een ieder die zijn leven verloor om mijnentwil, die zal het vinden.”

„Maar je vrouw en je kinderen dan?” waagde Thomas op te merken.

„Wie zoon of dochter lief heeft boven Mij, die is Mijns niet waardig”,

---

¹⁾ Leopold I, 1658–1705, keizer van Duitsland, heer van de Oostenrijkse erflanden en koning van Hongarije.

zegt de Heiland. Ik zal het gevaar niet zoeken – maar als ik uit ongelovige vrees zou trachten het te ontgaan . . .” Hij zweeg even; voegde er toen aan toe: „Daar zou het toch op neerkomen, als ik jouw raad opvolgde.”

Er klonk iets van verwijt in de toon van zijn stem. Thomas hóórde die toon. Ze trof hem. „Ik heb zeker niet bedoeld, dat je je plicht zou verzuken”, zei hij. „Maar ik maak me zorg over jou en je gezin, als je blijft doen zoals je doet. En . . . voorzichtigheid is geen ontrouw.”

„Ik ben niet onvoorzichtig”, antwoordde de dominee, „ik kies niet met opzet scherpe woorden – maar als ik dwaling geen dwaling en onrecht geen onrecht meer zou noemen . . . Ik weet wel, dat je je raad uit eerlijke bezorgdheid gaf; maar ik weet óók, dat het opvolgen van je raad niet helpen zou.”

„Niet helpen?” vroeg Thomas weifelend.

„Nee. Het gáát immers niet in de eerste plaats om de manier, waarop ik iets zeg; het gaat om wát ik zeg. Of beter: om wat wij, predikanten, zeggen. Waarom nemen ze ons eerst gevangen; eerder dan gewone leden van de gemeenten? Dat weet jij ook wel.”

Ja, dat wist Thomas ook wel. De predikanten waren de leiders; als zij er niet meer waren, als zij niet meer de gemeenten verzorgden, zouden de Protestanten eerder kunnen worden overgehaald tot de Rooms-Katholieke kerk terug te keren. Tenminste: dat hoopten, dat verwachtten de keizer en zijn raadgevers.

„Zijn Jezuïetische raadgevers.” zei Tibor. In 's keizers landen wist ieder onderdaan, dat de Jezuïeten op Leopold grote invloed hadden: hij was immers onder hun leiding opgevoed; hij was één van hun meest fanatieke leerlingen.

„Je hebt gelijk,” zei Thomas. „In wat je zegt én in wat je doet, ik hoop, dat je ongemoeid zult worden gelaten. Maar als het anders komt, dan zal ik voor jou en je gezin doen wat ik kan.”

Hij stak de hand uit – zijn broer drukte die.

Zonder verder een woord liepen ze door, elk bezig met eigen gedachten. Gedachten, tóch aan dezelfde dingen. Aan de achteruitzetting en aan de onderdrukking, waaraan de Protestanten in Hongarije bloot stonden. Aan de gevangen geloofsgenoten in Pozsony. Aan de dichtbijge dreiging van vangenneming voor één van hen. En in hun hart was een gebed om

trouw; om kracht tot die trouw. Tibor verbrak het zwijgen. „We moeten terug, op huis aan,” zei hij. „Barbara zal niet weten, waar we blijven.”

„Ja, het begint al te schemeren,” gaf Thomas toe.

Ze keerden om; begonnen de terugweg. Van waar ze nu stonden – halverwege de berghelling – zagen ze beneden zich in het dal de vesting liggen, waar Tibor predikant was bij de Calvinistische gemeente. Het stadje lag al grotendeels in de schaduw – alleen op de spitsen van de torens glansde nog het matte licht van de dalende zon. Een huifwagen naderde de stadspoort, die naar hun kant gekeerd was. De poortwachter hield het voertuig aan en scheen een paar woorden te wisselen met de voerman. Maar lang duurde dat gesprek niet: de zweep knalde in de stille avond boven de koppen van de twee trekpaarden, de wagen zette zich weer in beweging en verdween in de donkere poortopening.

„De wagen van Imre Terényi,” zei Tibor, die het voertuig herkende. „Hij is zeker naar Pozsony geweest.”

„Daar komt-ie tenminste dikwijls. Ik heb hem er verscheidene keren ontmoet. Maar de vent groet me maar half – al kent hij de broer van dominee Aczél natuurlijk best.”

„Imre is geen kwade kerel; maar Imre heeft een schrik voor ketters,” vertelde de dominee. „Hij wordt liefst niet gezien, als-ie eens een keer met één van hen wat moet bepraten.”

„Dan is de man minder bang voor ketters dan voor Rooms-Katholieken,” meende Thomas. „Want wie anders dan een Rooms-Katholiek zou hem het praten met ketters kwalijk nemen? Jij of ik zeker niet.”

„Nee, maar . . .” De dominee maakte zijn zin niet af: van beneden klonk het gelui van de poortklok. Een waarschuwing, dat de poort met een half uur zou worden gesloten. En het was wel mogelijk om dan toch nog binnen gelaten te worden als de wachter zo vriendelijk wilde wezen het winket¹⁾ te openen – maar waarom zou je een gunst vragen, als dat niet nodig was. Bovendien: zo omstreeks de tijd van poortsluiten werd in de pastorie de tafel gedekt en dominee Aczél was een man van orde en regel. Ook in zijn gezin.

De beide broers deden er een stapje bij. Nu hun weg naar beneden leidde, was dat trouwens gemakkelijk genoeg.

De zon was achter de bergkam gezonken; de torenspitsen hadden

¹⁾ Deurtje in de grote poortdeur.

hun glans verloren en waren grauw in de snel verdiepende schemering van de winteravond. Het werd ook kouder; het zou prettig wezen in de warme huiskamer bij het vertrouwde kaarsenlicht en de brandende houtblokken op de ruime vuurplaat.

„Goeden avond, Janos,” groette dominee Aczél, toen ze de poortwachter passeerden. Die mompelde een groet terug – liep toen naar de grote poortdeur om die te sluiten. Nee, er kwam niemand meer aan zag hij, de weg af kijkend. Achter zich hoorden de beide wandelaars het knarsen van de deuren, die op hun heren draaiden.

„Nog net op tijd binnen,” stelde Thomas met voldoening vast. „Als we nu ook bijtijds zijn voor het avondeten . . .”

Dat waren ze.

„Had Thomas iets bijzonders vanmiddag?” vroeg Barbara aan haar man. Ze waren samen in de slaapkamer – het was beddegaanstijd.

Tibor Aczél hing het wambuis, dat hij juist had uitgetrokken, over de leuning van één van de hoge stoelen. Hij deed dat zorgvuldig, als wilde hij een ogenblik tijd winnen. Toen keerde hij zich naar zijn vrouw met de weervraag: „Hoe kom je daar bij?”

Ze lachte even.

„O, ik dacht het te merken. Hij was er al zo op gesteld, met je te gaan wandelen; en aan tafel waren jullie geen van beiden erg spraakzaam.”

„Iets bijzonders – nee, dat niet bepaald. Wat hij vertelde, weten we hier in Fülek óók al.”

„Je bedoelt van de gevangenen predikanten in Pozsony?”

Tibor knikte.

„En wat zei Thomas daar dan van?” wilde Barbara weten.

„Nou, hij vertelde het.”

„Meer niet?”

„Hij wilde, dat ik voorzichtig wezen zou.”

„Wat bedoelde hij?” Er lag spanning in de vraag. Want Barbara kende bezorgheid, kende vrees voor de veiligheid van haar man. En dat Thomas over voorzichtigheid had gesproken, bewees dat hij gevaar, dreigend gevaar zag!

„Niet, dat ik vandaag of morgen gevangenen genomen zal worden,” trachtte Tibor haar gerust te stellen. „Maar, dat ik niet te veel zal zeggen

wat ik denk. Over de Rooms-Katholieke kerk en over wat de keizer doet en zo."

„En zul je . . ." begon ze weifelend.

Hij liet haar niet uitspreken. „Ik zal niet onvoorzichtig zijn, Barbara," zei hij. „Dat ben ik nooit geweest. Maar de dingen anders, de dingen zachter zeggen dan ik ze meen – dat kan ik niet." Hij haalde hoorbaar adem. „Dat mag ik niet. Zulke voorzichtigheid zou ontrouw wezen."

Hij sprak niet over „de dingen verzwijgen" – dat had ze ook niet verwacht. Misschien had ze even – o, even maar! – gehoopt, dat hij Thomas beloofd had in zijn woorden alle aanstoot te vermijden. Ze begreep, dat dat onmogelijk zou wezen, nog éér ze hem hoorde voortgaan: „Het gaat er niet in de eerste plaats om, hoe ik de dingen zeg. Het gaat om wat ik zeg. En de waarheid mag en wil ik niet verdoezelen of verzwijgen."

„Nee, dat mag je niet," zei ze vast. „Dat mag je niet – wat er ook van komt."

„En als er moeilijke dagen komen: we zijn in Gods hand. Ik bid, dat Hij me kracht wil geven om trouw te blijven. In mijn werk en in mijn geloof."

Er lag diepe ernst in zijn stem; de ernst van een man, die zijn plicht, maar ook de zwaarte van die plicht weet.

Toen knielden ze samen. Ze zochten en vonden kracht.

De gevangename

Thomas was niet meer teruggekomen op het gesprek, dat hij met zijn broer had gehad. Alleen toen hij een dag of wat later weer naar Pozsony was gegaan, had hij bij het afscheid gezegd: „God sterke je, wat er ook mag komen.” En zijn hand had langer in die van Tibor gerust dan anders.

En toen was de Kerstdag gekomen.

Een dag met een stralende zon aan een klare hemel; een dag met glinsterend zonlicht op de 's nachts gevallen sneeuw. Een dag van dankbaar herdenken het heerlijke feit van Christus' geboorte.

Ze waren haast allemaal naar de kerk gekomen, de leden van de Gereformeerde kerk in Fülek. Alleen wie beslist niet kon – de kleine kinderen, de oude en de zieke mensen en wie hen moesten verzorgen en verplegen – waren thuis gebleven.

Het was feest, Kerstfeest.

Maar, toch . . . Het was alsof over de blijdschap van deze dag een nevel hing: de gezichten van vele kerkgangers stonden ernstig en bedrukt. Ze hadden immers allen gehoord wat in Pozsony was gebeurd; ze wisten immers allen, dat iets dergelijks óók in Fülek zou kunnen gebeuren. Zou dit wellicht het laatste Kerstfeest worden, dat ze ongehinderd mochten vieren in hun eigen godsdienstoefening? Luisterend naar hun eigen dominee?

Dáár . . . Wie hen het eerst had opgemerkt wist later niemand, maar al gauw had iedereen hen gezien. Twee mannen, die anders nooit in een Protestantse kerk kwamen; twee mannen, van wie de hele stad wist, dat ze fel Rooms-Katholiek waren. En dat ze in dienst stonden van de schout.

O, ze hadden voor deze gelegenheid hun wambuis met het stadswapen niet aangetrokken; ze hadden hun korte stok en degen thuis gelaten: ze waren niet als schoutsridders gekleed maar als gewone burgers. Maar iedere kerkganger begreep, dat ze niet waren gekomen om het Kerstevangelie te horen; om mee de geboorte van de Heiland te

herdenken. Dat ze in de kerk zaten om te luisteren, scherp te luisteren, naar wat dominee Aczél zou zeggen. Om op te letten, of hij geen dingen zeggen zou die – naar de opvatting van de Rooms-Katholieke overheid – niet door de beugel konden.

En menigeen voelde zich bezorgd, beklemd, want het zou al gauw „niet door de beugel!” kunnen bij deze kwaadzoekende luisteraars!

Eigenlijk moest de dominee gewaarschuwd worden!

Van één van de achterste banken stond iemand op. Hij ging de kerk uit en liep om het gebouw heen naar de achterkant, waar een deur was naar de kerkeraadskamer. Daar vertelde hij van de vreemde, gevaarlijke bezoekers.

Tibor Aczél knikte. Ja, die bezoekers waren zeker gevaarlijk.

„En zal dominee op zijn woorden passen?” drong de man aan, die de waarschuwing gaf.

„Zeker zal ik op mijn woorden passen. Maar wat ik moet zeggen, kan ik niet verzwijgen.”

Even later stond de dominee op de preekstoel. Hij sprak de zegengroet uit – gaf de psalm op. En ongestoord ging de dienst verder.

Af en toe keek iemand verstolen naar de twee schoutsrakers. Was er op hun gezichten iets te lezen van wat ze dachten? Van wat ze vonden van de woorden van de predikant? Maar de gezichten bleven onbewogen; verrieden niets. Ook niet na het gebed. Het gebed, waarin de dominee gevraagd had om kracht en trouw voor „onze broeders, die in de gevangenis zuchten ter wille van hun belijdenis”.

Toen de kerk uitging liepen de beide gerechtelijke luisteraars rustig tussen de andere kerkgangers naar buiten. Rustig en zwijgend. Noch tegen elkaar, noch tegen iemand anders zeiden ze een woord.

Tot ze buiten hoorwijdte waren van de „kettters”.

„Dat bidden,” zei de één.

„Ja,” zei de ander.

„Dat was rebels. Dat keurde de maatregelen van onze genadige keizer af en wekte tot verzet.”

„Dat moet de schout weten.”

Ze sloegen de weg in naar het schoutshuis.

Het gezin van dominee Aczél zat aan tafel, toen een paar mannen

het raam voorbij stapten. Even later viel de klopper op de deur, kort en dof. Bevelend en dreigend.

„Wat zou . . .” begon moeder Barbara verschrikt een vraag. Ze had de mannen gezien; ze vermoedde de oorzaak van hun komst. Ze wist niet – nog niet – het doel van hun komst.

Eer zijn vader kon opstaan, liep Lajos naar de voordeur. In de kamer luisterden de achtergeblevenen – in spanning. Ze hoorden hoe Lajos vroeg: „Wat willen de heren?”

Er kwam geen antwoord; er kwamen wel stappen. Forse stappen. De kamerdeur werd opengeduwd en op de drempel stond de schout. Achter hem een paar van zijn dienaren. Dáár achter Lajos – het gezicht verstrakt en bleek.

De schout keek de tafel langs; zijn blik bleef op de predikant rusten. „Je hebt gebeden voor de ketters, die in Pozsony op last van zijne keizerlijke majesteit zijn gevangen genomen,” zei hij dreigend.

De kamerdeur werd opengeduwd en op de drempel stond de schout.

„Ik heb gebeden voor mijn broeders, die in moeite en nood zijn,” antwoordde Tibor.

„Ze hebben zich tegen de wil van de keizer verzet. En wie hun partij kiest, pleegt rebellie.”

„Mijn vader . . .” begon Lajos – een stap vooruitredend. Maar de schout duwde hem terug.

„Kraai niet te luid, jonge haan,” snauwde hij. „Je vader is een rebel en een ketter. Dat wisten we al lang. En vandaag is het nog eens overduidelijk gebleken.”

„Ik ben geen rebel; ik eerbiedig de keizer, want hij is onze rechtmatige heer,” wierp Tibor Aczél tegen.

De schout lachte spottend.

„Mooie woorden! Maar als die rechtmatige heer opstandige onder-

danen laat kerkeren, kies je hun partij. Je bent mijn gevangene!" Hij deed een stap vooruit en legde zijn hand op Tibors schouder.

De kinderen gilden – één van de meisjes begon te schreien.

Barbara, met ontzette ogen, trok het kind naar zich toe – trachtte het te troosten. Lajos drong zich tot naast zijn vaders stoel. Als het moest, zou hij . . .

Maar het moest niet.

Zijn vader, het mes waarmee hij juist het vlees voorsneed, nog in de hand, rees op.

„Dat is onrechtvaardig,” zei hij. „Ik heb niets kwaads tegenover de keizer gedaan.”

Zijn woorden gingen voor de schout verloren in het gejammer van de kinderen; zijn oprijzen werd door de schout verkeerd uitgelegd.

„Wou je je verzetten?” schreeuwde hij. En zich tot zijn mannen wendend: „Grijpt hem en neemt hem dat mes af!” Blijkbaar meende hij, dat Aczél zich met het vleesmes verdedigen wilde.

Een glimlach vloog over het gelaat van de predikant – een matte glimlach. Wat zou hij – alleen en met niet meer dan een mes gewapend – kunnen beginnen tegen een paar potige kerels, die stok en degen hadden? Zelfs al had hij gewild?

Hij legde het mes neer.

„Laat me afscheid nemen,” verzocht hij; en tot Barbara en de anderen: „Laten we samen bidden.”

Maar de schout gaf hem daar geen gelegenheid toe.

„Niets te bidden,” zei hij bars. „Je hebt vandaag al genoeg gebeden. Te veel zelfs.”

Hij wenkte zijn mannen – ze gehoorzaamden. Ze gunden de predikant nauwelijks de tijd zijn mantel om te werpen; zijn hoed op te zetten. Vooruit! Naar het gevangenhok!

Barbara en de kinderen bleven verslagen achter.

Het bezoek

Het werd een droeve Kerstdag voor het gezin van de predikant; het werd een droeve Kerstdag voor de gemeente.

Het nieuws van de gevangename had zich snel verspreid: verscheidene gemeenteleden hadden de schout en zijn rakkers met de gevangene in hun midden door de straten zien gaan; een enkele had het gewaagd, de kleine groep te volgen. Eigenlijk was dat volgen overbodig geweest: het was immers niet moeilijk te raden, waarheen dominee Aczél werd gevoerd. Maar men wilde zekerheid. En die zekerheid was er, toen de mannen die volgden zagen, hoe hun dominee naar de stadsgevangenis gebracht werd in één van de poortgebouwen.

Bij de avonddienst was de kerk vol. Eer de deur van de kerkeraadskamer openging, had haast iedereen zoekend rond gezien: nee, er waren geen „vreemden”; het waren allemaal bekende en vertrouwde gezichten. Fluisterend gingen de gesprekken. Over dat ene, dat 's morgens was gebeurd.

Waar was de dominee van beschuldigd? Ja, dat gebed voor de predikanten in Pozsony, dat zou hem wel kwalijk genomen zijn. Maar hij kon toch niet anders! Je mocht toch de voorbede niet nalaten voor wie in verdrukking en nood zijn?

Misschien liep het nog wat mee, durfde een te veronderstellen. Tenslotte had dominee Aczél toch niets verkeerd gedaan of gezegd! Wie weet, zou hij dadelijk niet op de preekstoel staan . . .

De deur van de kerkeraadskamer ging open – het gefluister zweeg – de kerkeraad kwam binnen. Zonder de dominee . . .

Het was, alsof de stilte dieper werd.

Toen ging één van de ouderlingen de trappen van de preekstoel op. Met enkele woorden zei hij, wat allen al wisten: dat hun geliefde predikant deze tweede dienst op Kerstdag niet leiden kon, omdat hij onverwachts was gevangen genomen. Maar al kon de predikdienst niet doorgaan – de dienst der gebeden kon dat wél.

„In het gebed voor de nood van ons en onze geloofsgenoten in het algemeen, en voor die van onze dominee in de gevangenis in het bijzonder, wil ik u voorgaan.⁹⁹

O, hij wist wel, die ouderling, dat juist de voorbede voor verdrukte en gevangen genomen broeders de aanleiding was geworden tot de gevangenneming van dominee Aczél; maar dat schrikte hem niet af. Hij keek naar de gemeente, zoals ze daar voor hem zat: in ernstige aandacht de gezichten naar hem opgeheven. Toen vouwde hij de handen.

De mannen rezen op; de vrouwen bogen het hoofd.

En toen de voorganger hun zorg en nood voorlegde aan de hemelse Vader, baden allen de woorden, waarin hij om Gods genadige bijstand smeekte, in hun harten mee.

Twee van de ouderlingen – de kerkeraad had hen aangewezen – waren met Barbara Aczél en haar kinderen meegegaan naar de pastorie. Om te overleggen, wat zou kunnen worden gedaan; hoe zou kunnen worden geholpen.

„We hebben de hele middag al iemand in de buurt van de gevangenis gehad,” zei Emerich Drágfy.

Barbara keek hem vragend aan; ze begreep de bedoeling van zijn mededeling niet. Hij legde die uit. Het was immers mogelijk, dat de dominee ergens anders zou worden heengebracht – en dan was het goed, als zijn huisgenoten en zijn gemeente dat zo gauw mogelijk wisten. Een zontje van Alex Kovács – Drágfy knikte in de richting van de ouderling, die met hem was mee gekomen – was met een paar kameraadjes op het plein voor de gevangenispoort aan het spelen. Ja, zulke jongens van twaalf, veertien jaar kon je zo iets best toevertrouwen. D'r komt geen kip naar buiten, of ze zien dat natuurlijk.

Straks, als het later werd en donkerder, moesten er andere wachters komen. Daar was voor gezorgd. Nee, de dominee wegvoeren zonder dat dat bekend werd, zou niet gaan. Zelfs niet, al wilden ze hem in de nacht ergens anders heen brengen.

„Ik wil mee waken,” zei Lajos.

Drágfy schudde het hoofd. Nee, beter van niet. De zoon van de dominee zou eerder opvallen en eerder argwaan wekken dan een ander.

Maar Lajos hield vol. Hij wilde iets doen; iets doen voor vader.

„Als het nodig is en als het kan,” zei Drágfy. „Maar het is nog niet nodig. En” – voegde hij er bij – „denk ook om je moeder. Jij moet nu zolang de plaats van je vader innemen.”

„Als het om een man gaat en Lajos helpen kan . . .” zei Barbara. Weer schudde de ouderling het hoofd. „Wat er op het ogenblik gedaan kan worden, kunnen anderen dan Lajos even goed of beter doen, geloof me.”

Toen drong Lajos niet verder aan: goed, dan zou hij de wacht bij de gevangenis aan anderen overlaten. Maar als het nodig was en als het kon wilde hij meedoen, meehelpen.

„Waarom?” vroeg Alex Kovács. Het klonk even erg nuchter, dat woord; je zou haast kunnen denken, dat Kovács twijfelde aan de mogelijkheid om iets voor de gevangene te kunnen doen. Maar zo was het niet. Hij bedoelde alleen te vragen, wat er meer zou kunnen worden gedaan dan wacht betrekken.

Dat bleek voorlopig niet veel. Natuurlijk zou de gemeente voor het gezin van dominee blijven zorgen als tot dusver; en dan – ja, zou het mogelijk zijn, de dominee in de gevangenis te bezoeken?

„Ik wil vader spreken,” zei Lajos. „Met hem overleggen. Als ze hem voor de rechter brengen, moet hij een advocaat hebben om hem te verdedigen.”

„Als dat tenminste wordt toegestaan,” bracht Drágfy in het midden. „Maar” – en hij keek de jongeman even aan – „ik zou zeggen, dat in de eerste plaats je moeder je vader zal willen opzoeken.”

Die opmerking verwarde en beschaamde Lajos. Moeder! dat hij daar niet aan gedacht had! Hij stamelde een paar beduusde woorden.

„Ik begrijp je wel, jongen,” zei Barbara. „Je dacht er alleen aan, hoe vader te helpen. Laten we samen gaan.”

„Het is nog lang niet zeker, dat iemand gaan mag,” herhaalde Drágfy, „maar we zullen ons best doen . . .”

Buiten op weg naar huis, overlegde hij met Kovács. De schout om toestemming vragen? Dat zou misschien wel de weg zijn, die ze eigenlijk moesten gaan. Maar zoals de schout was opgetreden, zo bars en zo kortaf . . . Neen, veel kans dat die een bezoek zou toestaan, was er niet.

„Laten we eens met de cipier gaan praten,” stelde Kovács voor. „Ik ken hem wel – hij is geen kwade kerel. En voor een paar zilverstukken is hij heel gevoelig.”

Toen ze het plein voor de gevangenis overstaken, liep een jongeman van een jaar of twintig langs hen heen. Onopzettelijk leek het. Onopzettelijk was het niet.

„Er is niemand de gevangenis in of uit gegaan,” mompelde hij in het voorbijlopen.

De beide ouderlingen keken niet op of om – het was, alsof de late voorbijganger hen in het minst niet aanging.

Ze lieten de klopper op de gevangenisdeur vallen. Een ogenblik later ging het spieluik open en het hoofd van de cipier vertoonde zich.

„Wie daar?”

„Ik – Alex Kovács. Met een vriend van me. We wilden je even spreken.”

De gevangensbewaarder gaf geen antwoord: hij kende de naam en de man, die deze droeg. Vermoedde blijkbaar het doel van diens komst. Begreep, dat wat besproken moest worden, beter binnen kon worden bepraat.

De deur ging open – de twee traden snel binnen.

Het duurde niet lang, of ze kwamen weer buiten. Ze staken het plein over. Zwijgend.

Juist op de hoek van de straat, die dieper de stad in leidde, maakte zich uit de donker te van een luifel een gestalte los. Raketings passeerde ze de beiden.

„En?” klonk de gefluisterde vraag. „De dominee gezien?”

„Nee,” antwoordde Drágfy. „Blijf opletten.”

Geen verder woord werd gewisseld: in de stille avondstraten, waar de duisternis dieper begon te vallen, verwijderden zich de ouderlingen; verdween de wachter weer in de huizenschaduw.

„Dus morgenavond,” zei Kovács.

„Als hij dan nog in Fülel is.” antwoordde Drágfy. „Dat wist de cipier ook niet.”

„Ga jij het zeggen? Of zullen we samen gaan?”

„Nee – beter, dat één alleen gaat. We moeten zoveel mogelijk opzien vermijden.”

„Dacht ik ook – dan ga ik hier links af, naar huis.”

„Goed.”

Alex Kovács sloeg de weg in naar zijn woning; Emerich Drágfy ging voor de tweede maal die dag naar de pastorie.

Om daar te vertellen, dat de volgende avond bij donker de cipier de deur van de gevangenis zou open doen, als er driemaal achtereen geklopt werd: eenmaal hard, tweemaal zacht. Dan zou hij twee personen binnenlaten . . .

De volgende dag kroop om voor Barbara en Lajos. Ze hadden tegen de kleinere kinderen niets gezegd van de mogelijkheid, dat ze beiden 's avonds vader zouden kunnen bezoeken: een onvoorzichtig woord tegen een buurjongetje of een schoolvriendinnetje zou het bezoek immers kunnen verraden en doen mislukken. En hoe licht verspreekt een kind zich!

Bovendien . . . De cipier had wel beloofd hen binnen te laten, maar de cipier had óók gezegd, niet te weten, of dominee Aczél dan nog in Fülek wezen zou. De schout had het wel gehad over „naar Pozsony sturen”, maar óf en wannéér dat gebeuren zou, daar had de gevangengebewaarder geen uitsluitsel over kunnen geven.

Daarom moest de gevangenis steeds in het oog gehouden worden. En ze werd in het oog gehouden. In de loop van de dag kwamen telkens lui naar de pastorie: een melkboer, een eierenvrouwje, een broodbakker . . . Heel gewone, heel alledaagse leveranciers leken het. En ze leverden ook wel wat melk, wat eieren, wat brood. Maar dat was vandaag – dit spannende vandaag – het voornaamste doel van hun komst niet. Ze kwamen vertellen, dat de wachters bij de gevangenis nog steeds niets gezien hadden wat er op wees, dat de dominee naar Pozsony was gebracht. En toen het laat in de namiddag was geworden, herademden Barbara en Lajos: tegen de avond zou een tocht naar Pozsony wel niet worden aanvaard. Reizen bij nacht was te bezwaarlijk.

Het avondeten was eerder gedaan dan anders; de kleine kinderen werden vroeger dan gewoonlijk naar bed gebracht. Anna, het oudste meisje, zou op hen passen. Zij wist, waar moeder en Lajos naar toe zouden gaan.

Ze wachtten gedrieën tot de duisternis was gevallen – toen gingen moeder en zoon hun zware gang.

Hoe zouden ze vader vinden? Wat zouden ze van vader horen? De donkere avondstraten lagen zo goed als verlaten; niet meer dan een enkele voorbijganger kwamen de twee tegen. Bij de gevangenis liet Lajos de klopper op de deur vallen: eenmaal hard, twee malen zachter.

Het scheen wel, alsof op hen gewacht was: nauwelijks was de laatste klop verklonken, of de deur werd half geopend.

„Wie daar?” vroeg een stem fluisterend. Doch voor ze antwoord konden geven deed de man, die de deur geopend had, een stap opzij en liet hen binnen. Dan sloot hij haastig. Ze stonden in het portaal van het sombere gebouw. In een hoek op de grond gaf een kaarslantaarn gelig schijnsel. De cipier nam die lantaarn op en lichtte hen er mee in het ge-laat. Om zich te overtuigen.

„Vrouwe Aczél en Lajos,” zei hij, als wilde hij zichzelf geruststellen, dat hij wel werkelijk de verwachte twee voor zich had.

„Ja,” antwoordde Lajos.

„Ik zal voorgaan,” zei de gevangenebewaarder. Zonder verder een woord keerde hij zich om en liep hen voor, dieper de gang in. Een nauwe, donkere trap moesten ze op – langs zware, met ijzeren smeedwerk versterkte deuren kwamen ze. Voor één van de deuren bleef hun geleider staan.

„Hier is het,” zei hij. Hij reikte de lantaarn aan Lajos; zocht toen in de bos, die aan zijn gordel hing, de goede sleutel. Knarsend draaide die in het slot – met beide handen schoof de cipier de grendel terug en opende. Een duffe lucht sloeg hun tegemoet. Ze werden naar binnen geschoven. „Niet langer dan een half uur,” hoorde Lajos de stem achter hem en tegelijk werd de deur dichtgedaan.

De jongeman had de lantaarn nog in de hand – de cipier had die niet teruggevraagd. Bij het vage licht zag Lajos de gestalte van zijn vader, die zich in één van de hoeken oprichtte. Stro ritselde: de lig- en slaappleats van de gevangene.

Daar was vaders stem: „Barbara! Lajos!” Daar waren vaders armen, die moeder omsloten. Daar was vaders hand, die de zijne drukte.

In het schemer-duistere hok gingen ze op de grond zitten. Dicht bij elkaar; vader in het midden.

En hij vroeg. Hoe het thuis was – met hen en met de anderen. Met de gemeente.

En ze vertelden. Van de ontsteltenis en van de hulp. Van wat Drágfy en Kovács hadden besproken en gedaan. Van de wachters buiten, die dag en nacht de gevangenis bespieden.

„We waren bang, dat je naar Pozsony zou worden gebracht eer we je hadden kunnen bezoeken,” zei Barbara.

„Dat zou mogelijk geweest zijn,” vertelde Tibor. „De schout heeft me vandaag nog ondervraagd. Of – ondervraagd eigenlijk niet. Hij luisterde nauwelijks naar wat ik zei. Hij hield vol, dat ik een rebel was en anderen tot rebellie aanspoorde. Zo zijn jullie ketterse predikanten allemaal, zei hij. Maar de keizer was vastbesloten aan ketterij en rebellie een eind te maken. Door heel Hongarije heen.”

„Dat merken we,” zei Lajos bitter.

Zijn vader ging op die opmerking niet in.

„Ze zullen me wel naar Pozsony brengen,” vertelde hij verder. „Daar dreigde de schout mee. En dan zal ik wel veroordeeld worden.”

Hij zweeg. In de eenzaamheid van zijn kerker had hij aan de dreigementen van de schout, aan de dreiging van een hard vonnis gedacht – er over te spreken met zijn vrouw en zijn zoon viel zwaar.

Hij vermande zich.

„Het is moeilijk, jullie te moeten achterlaten. Maar God zal voor jullie zorgen, zoals Hij nu al doet door het meelevens en de trouwe hulp van de gemeente.”

„Maar jij . . .” De stem van Barbara was nauwelijks hoorbaar; de beklemming van het gevangenhok, de dreiging van zijn toekomst benauwden haar.

„Wat mij te wachten staat, weet ik niet. Gevangenschap – veroordeling . . . Maar waartoe ik veroordeeld zal worden, wie zal dat nu al zeggen? Ik bid om trouw te mogen blijven; om kracht te krijgen, alles te dragen, wat er ook komt. Om Jezus’ wil.”

„Hij is ook onze sterkte,” zei Barbara – zacht maar vast.

Buiten klopte de cipier. Het teken, dat ze afscheid nemen moesten.

Nog hield de gevangene zijn vrouw in de armen, toen de deur open ging.

„Het is tijd,” zei de gevangenebewaarder. „Langer kan ik jullie niet laten blijven.”

Ze moesten gaan, Barbara en Lajos.

„Kus de kinderen voor mij,” hoorden ze vader nog zeggen – toen duwde de cipier de deur dicht.

Tibor Aczél was van de zijnen gescheiden . . .

Voor goed?

Weggevoerd

Een paar dagen later. De felle koude was geweken – de blanke sneeuw tot een soppige, breiachtige massa gedooid, grauw en vuil.

Lajos stond achter het venster van zijn vaders studeervertrek op de bovenverdieping van het huis en keek door de kleine glasraampjes naar buiten. Daar speelden een paar kinderen – zijn broertjes waren er ook bij. Vader was niet thuis; vader was door boze mannen weggehaald – en daar waren ze diep bedroefd om geweest. Daar waren ze nog bedroefd om. Maar ze konden niet de hele dag aan dat akelige denken en moeder Barbara vond het wel goed, dat ze in hun spel wat afleiding vonden.

Lang keek Lajos niet naar hen. Zijn gedachten waren met andere dingen bezig. Met plannen, die hij met Kovács en Drágfy besproken had. Plannen, om te trachten vader te verlossen. O! hij had de gewaagdsten ontwerpen gevormd: de tralies van het kerkervenster doorvlijen; de gevangenis openbreken; als het moest vader met geweld bevrijden . . . De beide ouderlingen hadden het hoofd geschud: zo zou een bevrijdingspoging zeker niet slagen! Als een poging zou worden aangewend – en dan wilden ze zeker meedoen – moest dat na rustig overleg gebeuren. Als ze de cipier konden omkopen – dat gaf meer kans op slagen . . .

Kovács had beloofd de man te polsen. Had dat gedaan. Voorzichtig. Maar de gevangensbewaarder aarzelde; durfde niet. Als het uitkwam kostte het hem niet alleen zijn betrekking; zeker ook zijn vrijheid . . . Geweigerd had hij nog niet – maar veel hoop op zijn hulp durfden de drie, durfde ook Barbara toch niet koesteren.

En als vader vrij kwam, bedacht Lajos, zou hij niet in Füleek kunnen blijven. Zelfs niet in Hongarije. Zou hij moeten uitwijken . . . En wat zou moeder en de kinderen dan anders overblijven, dan hem te volgen?

Plotseling werd de aandacht van de jongeman aan het venster getrokken door een ambachtsman, die haastig op de pastorie toe kwam. Lajos herkende één van de broeders, die de gevangenis bewaakten. Die bracht tijding, dringende tijding, wist hij opeens met grote zekerheid.

Hij haastte zich naar beneden – was tegelijk met de man bij de voordeur.

Hij opende – liet binnen.

„Er staat een wagen vóór de gevangenis,” zei de wachter gehaast.

„Een open kar. En een paar gezadelde paarden.”

„Dat betekent . . .” begon Lajos.

De ander knikte. „Ja, dat betekent, dat er iemand weggevoerd wordt.

En wie zou dat anders zijn dan je vader?”

Er was niet veel tijd te verliezen, begreep Lajos. Hij waarschuwde moeder, die in de keuken bezig was. Ze legde het mes, waarmee ze groente schoon maakte, neer; deed haar schort af.

„Uw mantel!”

Lajos kwam met het kledingstuk aanlopen – hielp haar er in.

„Gauw, moeder,” zei hij, „Anna kan wel op het huis en op de kinderen letten.”

Ja, dat moest Anna, hoe graag ze ook mee gewild had. Maar ze begreep, dat dat niet kon: wie weet, hoe lang moeder zou wegblijven!

De bode, die de waarschuwing gebracht had, vergezelde hen. Ook hij wilde, als het kon, zijn dominee zien.

Toen de drie bij de gevangenis kwamen, stonden daar al verscheidene kijkers. Nieuwsgierigen die in de buurt woonden. Gemeenteleden, blijkbaar eveneens gewaarschuwd, ook.

Op de kar – een open boerenwagen – zat de gevangene tussen twee schoutrakkers; twee andere gerechtsdienaars bestegen juist de gereed gehouden rijpaarden.

„Vader!” riep Lajos.

Mensen keken op – mensen weken terzijde, om de vrouw en de zoon van de gevangene door te laten. Tot dicht bij de kar kwamen die. Tibor Aczél zag hen en wilde iets zeggen. Maar één van de ruiters – hij zette zich net recht in het zadel – dreef zijn paard tussen de wagen en de vrouw. Met een snelle ruk kon Lajos zijn moeder terug trekken – anders hadden mogelijk de poten van het trappelende paard haar getroffen.

„Houd moed, vader!” riep Lajos.

„Ze brengen me naar Pozsony!” riep vader terug. Eén van de kerels naast hem gaf hem een por. Snauwde: „Zwijg ketter!”

„Lafaard!” schreeuwde iemand uit de omstanders. „Een gevangene mishandelen!”

Maar één van de ruiters dreef zijn paard tussen de wagen en de vrouw.

„Wat gevangene! Een ketter en een rebel!” verdedigde een ander de schoutrakker. „Met zulke lui hoef je geen medelijden te hebben.”

„Met zijn arme vrouw zeker ook niet?” gaf de eerste terug. Hij wees naar Barbara; ze trachtte zich goed te houden, maar haar bleke gezicht en de wijze, waarop ze op Lajos' arm steunde, bewezen al te duidelijk, hoe zwaar haar dit lot van haar man viel. Zelfs de man die met ketters geen medelijden wilde hebben, zweeg, toen hij haar zag.

Een kort bevel klonk – de zweep klapte – de paarden trokken aan. Hortend zette de kar zich in beweging.

Lajos drong – zijn moeder aan de arm – opnieuw naar voren; wilde zijn vader de hand reiken. Die schudde droevig het hoofd. Onder zijn mantel waren zijn handen gebonden, begreep de zoon. Begreep de vrouw. „God zij met je, Tibor,” zei ze, en haar stem trilde.

Had hij het gehoord? Verstaan? Ze wist het niet . . .

„Op zij!” schreeuwde de schoutrakker, die al eerder zijn paard tussen Barbara en haar man had gedreven. „Op zij!”

Barbara deed een stap terug: moest wel een stap terug doen. Maar ze zag, hoe haar man het hoofd naar haar wendde; hoe hij knikte en dan de ogen omhoog sloeg. Naar de hemel. Vandaar verwachtte hij hulp en sterkte, beduidde hij daarmee.

En in haar smart was dat weten haar een grote troost.

Voettocht

Nog diezelfde avond had Lajos met moeder over zijn plan gepraat. Had hij haar toestemming voor dat plan weten te krijgen.

Nee, gemakkelijk viel het haar niet, hem te laten gaan. Maar de jongen drong er sterk op aan. Hij wou en hij zou weten, hoe het in de hoofdstad verder met vader ging; hij wou proberen, of hij iets voor vader zou kunnen doen . . .

Dat werd een gevaarvol ondernemen, had zijn moeder hem voorgehouden — en ze had geaarzeld zijn gaan goed te vinden. Als hem iets overkwam . . .

„En als ik iets van vader kan horen — als ik hem helpen kan,” had Lajos aangevoerd. Toen had ze zijn plan goed gevonden: er zou dan toch iemand bij vader in de buurt zijn; het zou misschien mogelijk wezen, vader iets van hen te laten horen. En zij zou dan van hem mogelijk het een en ander vernemen. Maar Lajos moest voorzichtig, uiterst voorzichtig zijn.

„Niet onvoorzichtiger dan nodig, moeder,” had hij beloofd — en op dat ogenblik was de eigenaardige woordkeus van die belofte haar niet opgevallen. Later, in de eenzaamheid van haar slaapvertrek, kwamen zijn woorden haar weer te binnen. Vroeg ze zich af, of hij er een bijzondere bedoeling mee had gehad . . .

Zou ze hem daar naar vragen, de volgende morgen? overlegde ze. Ze vond er de gelegenheid niet voor: in de drukte van de ochtendbezigheden in het gezin was er geen ogenblikje, waarop ze haar zoon alleen kon spreken. Of kwam dat, doordat Lajos zo'n ogenblik met opzet vermeed?

Hij haastte zich, om op weg te gaan. Wilde de stad uit, zodra de poort open was.

„Ik ga in Pozsony naar oom Thomas,” zei hij. „Die zal me natuurlijk helpen, zoveel hij kan. En zo gauw mogelijk laat ik van ons horen.”

„Van ons” — daar bedoelde hij mee: van vader en van mij, begreep zijn moeder.

Ze zag hem na tot hij de hoek van de straat om sloeg: een slanke, stevige gestalte. Haar jongen, die wegtrok om tijding, die wegtrok terwille van haar man.

In haar hart was een gebed.

Lajos maakte de eerste dag een lange tocht. Langer dan hij gedacht had.

Tegen de middag had hij een dorp bereikt, waar de weg – die eerst naar beneden gevoerd had – weer begon te stijgen, tegen een volgende helling van het Nograder gebergte op. Hij besloot te rusten, vóór hij de klim aanvaardde. In een herberg wilde hij daar dan – bij het brood, dat moeder hem zorgzaam had meegegeven – een glas landwijn drinken.

Hij vond een herberg midden in het dorp. „In de koning van Bohemen” heette ze, en op het uithangbord was een mannenfiguur geschilderd in een glanzend harnas met opgeslagen helmvizier.

De jonge Aczél keek naar de figuur en even plooidde een glimlachje zijn mond. „Koning van Bohemen” – dat was één van de titels, die de genadige keizer voerde! De genadige keizer, die de Protestanten vervolgde . . . Maar nu zou in een herberg, die zijn titel als naam voerde, zo’n Protestant, zo’n ketter uitrusten op weg naar de hoofdstad, waar hij proberen wilde een gevangene van die keizer-koning te helpen.

Lajos duwde de deur open en trad binnen. Aan de lange tafel, die in het lage vertrek stond, zat een gast. „Een marskramer” zag Lajos dadelijk. De draagkist met koopwaar stond naast de man op de grond – allerlei snuisterijen lagen er in. De leunder had blijkbaar juist zijn maaltijd beëindigd – hij had het lege bord van zich afgeschoven en zat met de ellebogen op de tafel geleund achter een kruik bier.

„Goemiddag,” groette Lajos. De ander mompelde een groet terug. Bepaald vriendelijk keek hij niet, maar wat hinderde dat?

Lajos nam een stoel, haalde zijn brood te voorschijn. De waard kwam toegelopen: „Wat wil de sinjeur drinken? Wijn? Uitstekend, ik heb juist een vers vat aangebroken.”

„Dat hebben waarden meestal, als je bestelt,” schoot Lajos een gedachte door het hoofd. Het was hem verder onverschillig.

Hij bad en begon te eten.

Zag niet, hoe de marskramer naar hem keek. Keek, omdat het hem opgevallen was, dat de nieuwe gast geen kruisteken sloeg.

„Waar gaat de tocht heen?” vroeg de waard, terwijl hij de wijn neerzette.
„Naar Szob,” antwoordde Lajos. Die stad lag op zijn weg naar Pozsony en hij vond het niet nodig, dadelijk het einddoel van zijn tocht te noemen.

„Dat is nog ver,” meende de waard. „Dat haal je vandaag niet meer.”

„Nee,” gaf Lajos toe. „Morgen . . .”

„Dan moet je nóg stevig doorstappen.”

„Zal ik ook.”

„Je zult moeten overnachten,” zei de waard.

Wilde hij daarmee proberen de jongeman over te halen, in „De Koning van Bohemen” te overnachten? Dan lukte hem dat niet, want die jongeman antwoordde: „Tegen de avond vind ik wel ergens onderdak. Hoe verder ik vandaag kom, hoe zekerder ik morgen Szob haal.”

„Dat is zo,” gaf de herbergier toe. Toen brak hij het gesprek af, want opnieuw ging de deur open en een boer trad binnen. Blijkbaar kenden de boer en de waard elkaar, dat kon je opmaken uit de wijze waarop ze elkaar begroetten. En uit het feit, dat de waard zonder te vragen wat de ander drinken wilde, naar de schenkkast liep en met een glas brandemoris terug kwam.

De boer nam een slok.

„Dat smaakt,” zei hij. „Dat doet een mens goed met de kou.”

Hij ging bij de andere twee gasten aan de lange tafel zitten.

„Ik ben met de wagen, maar je kunt met dit weer eigenlijk beter lopen. Als je stil op de bok zit, bevries je haast; van lopen word je warm.”

„Nou, dan zal hij van bevrozen geen last hebben,” lachte de waard, op Lajos wijzend. „Hij moet maar liefst naar Szob!”

„Vandaag toch zeker niet meer?” vroeg de boer verbaasd. En tegen Lajos: „Da's glad onmogelijk!”

„Ik hoef er vandaag niet te wezen; maar ik wil wel zo ver mogelijk komen,” zei die.

Hij had zijn maaltijd beëindigd, dankte. Stapte toch niet op: hij voelde zich niet voldoende uitgerust nog.

„Jij gaat toch die kant op,” hoorde hij opeens de waard tegen de boer zeggen. „Laat die man met je meerijden, dan reist en rust hij tegelijk!”

„Mij best,” zei de boer. En tot Lajos: „Maar koud is het op de wagen, dat heb je gehoord.”

„Als ik meerijden mag, graag,” nam Lajos aan. „De kou neem ik op de koop toe.”

„Weet wat je doet,” mengde de marskramer zich opeens in het gesprek. De anderen zagen hem vragend aan: tegen wie had hij het, tegen Lajos of tegen de boer? Ze hoefden niet lang te twifelen: hij had het tegen de boer, want hij ging door: „De vent slaat geen kruis als hij bidt. Het is een ketter.”

„Daar zal mijn bruin geen zwaarder vracht aan hebben dan aan een Rooms-Katholiek,” meende de huisman schouderophalend. „Wat ik gezegd heb, blijft gezegd.”

Even aarzelde Lajos. Wilde de boer toch liever van hem af? Je zou dat kunnen opmaken uit zijn laatste woorden. Maar toen de ander opstond en nodigde: „Kom mee dan, als je zin hebt,” overwon de jongeman zijn aarzeling. Hij rekende met de waard af en liep met de boer naar buiten.

Een ogenblik later schokte de kar de dorpsstraat uit, in de richting van Szob.

Ze hing een pot pap boven het vuur.

Erg spraakzaam was de voerman aanvankelijk niet; hij tuurde zwijgend over de rug en de kop van zijn paard heen naar de weg, die langzaam omhoog liep. Maar toen ze het dorp uit waren, veranderde dat.

Over het ketter-zijn van Lajos zei noch vroeg hij iets; hij begon te vertellen. Waar hij woonde en hoe lang ze nog rijden moesten, eer ze zijn hoeve zouden bereiken. Dat zou laat in de middag wezen. Nee, nog vóór de donker, maar toch al wel laat. Als Lajos wilde, kon hij de nacht op de boerderij blijven, een hap eten en een bed schoten er licht over en na een flinke lange nacht, kon de jongeman dan de volgende morgen uitgerust verder trekken.

Het aanbod werd dankbaar aanvaard: het gaf de zekerheid van een goed nachtverblijf tegen-

over de onzekerheid van een onderdak, dat anders na een vermoedende tocht nog ergens gezocht zou moeten worden . . .

De boer had anders wel gelijk gehad toen hij zei, dat het rijden op een wagen in de winter niet meeviel: toen ze bij de hoeve stil hielden en van de kar afklauterden, waren ze stijf en stram van de kou. Maar dat veranderde gauw zodra ze – ze hadden eerst samen het paard uitgespannen en in een soort stal ondergebracht – bij het houtvuur zaten in het woonvertrek.

De boerin had niet bijzonder verwonderd gekeken, toen haar man een gast meebracht; ze was dat blijkbaar meer gewend. Ze hing een pot pap boven het vuur. Een bord warm eten zou de mannen goed doen.

„En moest – eh –?” Ze keek haar gast vragend aan. Die begreep haar vragende blik en noemde zijn naam: „Lajos Aczél” – „moest sinjeur Aczél verder dan Szob?”

Ja, dat was wel het plan. Hij wilde naar Pozsony – daar had hij een oom wonen . . .

Lajos dacht het voorzigtiger, over het eigenlijke doel van zijn tocht niets te vertellen en de boerin vroeg niet verder. Ze schepte de pap op de borden, de mannen schoven aan de ruw-houten tafel.

„Laten we bidden,” zei de boer. Hij sloeg een kruis en boog het hoofd. Lajos bad zonder vooraf een kruis te slaan.

„Je bent niet Rooms-Katholiek,” zei de boerin, toen hij de lepel opnam en begon te eten.

„Nee,” antwoordde haar man, „hij is niet Rooms-Katholiek! Dat vertelde me een marskramer al in „De Koning van Bohemen”.”

„En ga je dan naar Pozsony?” De vrouw keek Lajos vragend aan. „Je weet toch zeker wel, dat daar kort geleden een stuk of wat ketterse predikanten gevangen genomen zijn?”

Ja, dat wist Lajos. Zo goed als iedereen het wist. Je kon het immers overal horen vertellen.

Zijn voorzichtig antwoorden viel de vrouw op. Ze keek nog eens aandachtig naar hem; zag wel, dat hij geen handwerksman of veekoper was. Maar wat ze dacht, zei ze niet.

Tenminste niet, waar Lajos bij was. Wel later, toen de gast zijn slaapvertrek al had opgezocht en zij met haar man alleen was.

„Het zou me niet verwonderen, als die Aczél iets met die gevangen

ketters te maken heeft," meende ze. „Het is net iemand uit een gegoed burgergezin. Wie weet, of onder die predikanten niet een kennis of een familielid van hem is."

„Dan ben ik dubbel blij, dat ik hem meegenomen heb," meende haar man. „Ik moet van die protestantse ketterij niets hebben, dat weet je, maar mensen in de gevangenis gooien, omdat ze iets anders geloven dan wij, nee, daar ben ik het eigenlijk niet mee eens."

„Laat de pastoor je maar niet horen!". De vrouw lachte, terwijl ze het zei: ze wist best, hoe haar man over die dingen dacht. En zelf dacht ze er bijna niet anders over.

Vaartocht

De voetreis naar Szob de volgende dag viel Lajos mee. Het had 's nachts gevoren en de wegen waren niet meer zo week, zo sopperig. Al maakten de verstijfde wagensporen de weg wel ongelijk.

Tegen de namiddag bereikte hij de stad. Hij kende er de weg zo'n beetje: was er een enkele keer eerder geweest. Weet je wat, hij zou naar de Donau-oever gaan, aan de kade vond hij licht een geschikte herberg om te rusten en te eten. En . . . mogelijk vond hij daar ook een schuit, die de rivier opging naar Pozsony. Kon hij misschien met zo'n schuit meevaren.

Het liep hem mee. Toen hij na zijn maaltijd de herberg verliet en langs de waterkant drentelde, zag hij daar een schip, waarop men voorberedingen trof voor het vertrek. Hij stapte er op af.

„Waarheen?” riep hij vragend naar een man, die juist de loopplank binnen haalde.

„Waarom?” vroeg die terug. Een vraag, waarop hij blijkbaar het antwoord vermoedde, want hij liet de plank een ogenblik liggen.

„Als je de kant van Pozsony op gaat, zou ik graag mee varen.”

„Zulke zijn er meer!” spotte de varengast goedmoedig. „Maar er is ruimte genoeg aan boord.”

„Dan zul je mij ook wel mee kunnen nemen,” hoorde Lajos plotseling een stem achter zich. Hij keek om: een jonge kerel stond er, met een ransel op de rug. Daar bovenop een paar laarzen gebonden. Aan de bulten en uitsteeksels van de zak was te zien, dat er gereedschap in moest zitten. Een handwerksgesel dus, die op vakreis was, begreep Lajos.¹⁾

De man bij de loopplank lachte.

„Zie je wel,” zei hij. „Nou, ik zal het aan de schipper vragen.”

Hij liep het dek over, praatte een ogenblik met de schipper, die bij het roer stond. De twee aan de wal zagen, hoe de schipper toestemmend

¹⁾ Ambachtslieden trokken vroeger gedurende enkele jaren van plaats tot plaats, om hun vak in dienst van verschillende meesters beter te leren, vaak zelfs buitenslands.

knikte; hoorden de knecht roepen: „Het is goed. Kom maar aan boord!”

Ze kwamen aan boord, en nog voor de handwerksgezel zijn ransel had kunnen afleggen, hielp Lajos de bootknecht al met het inhalen van de plank. Even later voeren ze in het midden van de Donau stroomop naar Pozsony.

De schipper had het roer aan de knecht gegeven en kwam naar de twee passagiers om een praatje te maken. Waar vandaan ze kwamen en waarheen ze gingen, vroeg hij. De handwerksgezel vertelde: hij was een jongen uit Pozsony – had een paar jaar gereisd en getrokken – zijn leertijd was om – en hij wou proberen in zijn vaderstad een plaats te krijgen.

Hij was erg spraakzaam; niet alleen over wat hij achter de rug had, maar evenzeer over wat hij van plan was. Mogelijk kon hij over een paar jaar, als-ie eerst wat verdiend en gespaard had, wel zelf een zaak beginnen. Schrijnwerker was hij, en vooral op het versieren van meubels met houtsnijwerk had hij zich toegelegd. Daar was geld mee te verdienen . . .

De schipper luisterde – in het begin met belangstelling, later maar half. Want het viel hem op, dat zijn andere passagier weinig of niets zei. Het wel goed scheen te vinden, dat de schrijnwerker het woord had . . . Toen die even zweeg, wendde de schipper zich tot Lajos: „Jij schijnt me geen ambachtsman te zijn,” zei hij.

„Nee,” gaf Lajos toe. „Ik ben nog niets.”

„Hè?” De handwerksgezel keek hem verbaasd aan: een jonge vent van een jaar of twintig, die niets was?

Maar de schipper begreep het beter. „Dan studeer je zeker voor het een of ander?” vroeg hij; en toen de jonge Aczél toestemmend knikte: „Waarvoor?”

De rechtstreekse vraag deed Lajos aarzelen – wat zou hij zeggen? Hoe zou een openhartig antwoord worden opgenomen? Zijn aarzeling duurde niet lang: er om-heen-draaien wilde hij niet; er om-heen-draaien zou – dat voelde hij heel scherp – verloochening wezen.

„Voor predikant,” zei hij.

De uitwerking van zijn antwoord was opvallend: de handwerksgezel, met een beweging van verbaasde schrik, schoof een eindje van hem weg; de schipper legde Lajos de hand op de schouder.

„En ga je dan naar Pozsony? Daar is het de laatste tijd voor predikanten en wie dat willen worden niet bepaald veilig.”

„Ergens anders ook niet,” zei Lajos. Het gebaar van de schipper – het haast vriendschappelijke gebaar van de schipper – gaf hem vertrouwen in de man. „En wat moet, dat moet.”

„Wat moet?” wilde de schipper weten. Hij begreep, meer nog aan de toon dan uit de woorden van de jongeman tegenover hem, dat deze een bijzondere reden hebben moest om naar de hoofdstad te gaan.

„Och . . .” weifelde Lajos met zijn antwoord. „Mijn va . . .” Hij verbeterde zichzelf: „Ik heb daar familie.”

„Je hebt moeilijkheden, dat begrijp ik nu wel,” mompelde de schipper. Hij keek naar de voorbijglijdende oever; het was, als dacht hij na over iets, dat hij al eerder had overlegd. Dan zei hij: „Jouw reis heeft iets uit te staan met wat er met enkele van onze predikanten gebeurt.”

Zijn woorden verrasten Lajos. „Onze predikanten.” Dat betekende . . .

„Dus u bent ook protestant,” stelde hij verheugd vast.

„Dat ben ik. En als ik je helpen kan . . .”

Lajos zag hem vragend aan.

„Je versprak je daarnet,” en de schipper glimlachte. „Je gaat naar Pozsony om je vader. Is hij één van de gevangenen dominees?”

Toen vertelde Lajos. Wie hij was en wat hem naar Pozsony voerde. Nee, van zijn plan om vader te bevrijden sprak hij niet: hij had nog geen bepaald plan. Meer een vaag voornemen. Maar over de mogelijkheid om vader te spreken, over de mogelijkheid om hulp voor vader te vinden, sprak hij wel.

De schipper schudde het hoofd. Hulp vinden? Wist Lajos niet, dat dat al geprobeerd was? Dat de gezanten van Zweden en Denemarken en die van de Nederlanden al getracht hadden, de keizer tot toegevendheid tegenover de predikanten te bewegen?

„De keizer kent geen toegevendheid tegenover de rebellen,” mengde de handwerksgezel zich weer in het gesprek. „En dat is maar goed ook.”

„Mijn vader is geen rebel,” voerde Lajos verontwaardigd tegen. „Die beschuldiging is vals!”

„Hij is in ieder geval een ketter. En kettters zijn rebellen,” gaf de handwerksman terug.

„Dat is niet waar, jongeman,” zei de schipper. „Ik weet wel, dat de Papisten dat beweren, maar waar is het niet.”

„O niet?” vroeg de ander. De spottende toon waarop hij het vroeg bewees duidelijk, dat de tegenspraak van Lajos en van de schipper hem in het minst hadden overtuigd.

„Ik zeg maar zo: wie de keizer niet gehoorzaamt, is een rebel. En gehoorzamen doen die ketters niet.”

„Dat doen we wel,” zei Lajos heftig. „Dat doen we wel. Maar over ons geweten heeft de keizer geen recht en geen macht. Hij heeft niet uit te maken, wat we moeten geloven en hoe we God moeten dienen.”

„Dat maakt de keizer niet uit. Dat maakt de kerk uit en de paus.”

De schipper schudde het hoofd. „Wat we geloven moeten is ons in Gods Woord geopenbaard. Dat Woord lezen we; en dat Woord brengen en verklaren onze predikanten ons. En als de Rooms-Katholieke kerk dingen leert, die met dat Woord in strijd zijn . . .”

De handwerksgezel liet hem niet uitspreken. „Ik ga van boord,” zei hij. „Jullie ketters gepraat wil ik niet langer aanhoren. En ik wil ook niet verder met jullie meevaren.”

„Niet zo heftig,” trachtte de schipper hem te bedaren. „We zijn het niet met elkaar eens, maar daarom kunnen we wel met elkaar naar Pozsony varen. Tenminste wat mij betreft; en ik zou zeggen, dat ik als baas van de schuit zeker een stem in dat kapittel heb.”

„Nee, ik wil van boord,” hield de ander vol. „Leg maar aan.”

Jawel, dat was gauw gezegd; dat was minder gauw gedaan. Te meer, omdat de schipper heel geen haast maakte om de schuit langs de kant te laten glijden . . . Och, die driftkop zou wel wat bedaren, verwachtte hij.

En werkelijk bedaarde de „driftkop” wat, maar niet zo veel, dat hij opnieuw aan een gesprek deelnam.

Hij ging op het voorschip op de luiken zitten, bij de anderen vandaan en zei geen woord. En toen het donker begon te worden en de schipper naar hem toe kwam om hem in het achteronder te nodigen, weigerde hij kort. Nee, hij bleef aan dek . . .

Gek, maar nu kreeg de schipper, dezelfde schipper die nog pas had gezegd, dat je best samen naar Pozsony kon varen, al was je het over bepaalde dingen niet eens, een geweldige zin om de vent over boord te zetten! Desnoods zonder dat de schuit eerst voor de wal werd gelegd!

Wat verbeeldde zo'n kerel zich! Vond-ie zich zelf te goed voor hun gezelschap? Maar de schipper bedwong zich. „Zoals je wilt”, zei hij en hij liet de handwerksman alleen. Keek niet meer naar hem om! Die avond niet en die nacht niet. En de volgende morgen niet, toen het schip in Pozsony voor de kade kwam. Hij deed zelfs, als zag hij niet hoe de handwerksgezel aan land sprong, eer de loopplank was uitgelegd. En toen de vent van de kant niet meer dan een vluchtig „Je wordt bedankt!” riep, hief de schipper slechts even de hand ten groet. Verder bekommerde hij zich niet meer om die passagier.

Wel om de ander; wel om Lajos.

Met hem had hij – in het vooronder – lang gesproken over wat Lajos naar Pozsony dreef; over wat Lajos daar zou willen en kunnen doen.

„Als ik je ergens mee helpen kan . . .” had hij aangeboden. „Als ik in Pozsony ben, ligt mijn schuit altijd op dezelfde plaats en er is altijd iemand aan boord. Mijn knecht of ik. Of allebei.” Hij wachtte een ogenblik en ging toen door: „En er is altijd plek voor een of twee man meer.”

Lajos begreep; Lajos nam aan. Mocht het nodig wezen, dan zou hij van het aanbod van de schipper gebruik maken. En als het kon, zou hij eerst komen overleggen.

Zo scheidden ze.

In Pozsony

Thomas Aczél keek verwonderd op, toen zijn neef zo onverwacht en zo vroeg zijn werkplaats binnenkwam. Hij legde het gereedschap neer, waarmee hij bezig was de leuning van een fraaie stoel met snijwerk te versieren. „Wat voert jou hier heen?” vroeg hij.

Lajos vertelde. Kort. Zijn oom luisterde zwijgend. Het was dus gekomen het onheil dat hij had zien dreigen en waarvoor hij Tibor had gewaarschuwd! Het onheil, dat Tibor niet had willen en niet had kunnen ontwijken. En hij herinnerde zich heel scherp zijn belofte aan Tibor: „Ik zal voor jou en je gezin doen wat ik kan.”

„Da's erg. Dat is heel erg,” zei hij, toen zijn neef het sombere verhaal had gedaan. „En nu ben je hier.”

„Ja,” zei Lajos, „nu ben ik hier om te weten, wat er met vader gebeurt. En om te proberen . . .”

„Ik begrijp je. En je doet er goed aan, bij me te komen. Want als ik helpen kan . . .”

„Daar heb ik op gerekend, oom.”

„Goed. Maar kom eerst mee naar binnen. Dan kun je een hap brood eten en daar kunnen we veiliger praten.” Dat was zo; elk ogenblik kon immers een klant de werkplaats in komen stappen en dan kon zelfs een opgevangen halve zin of een gehoorde naam gevaar betekenen. In de huiskamer kon hun gesprek ongehinderd worden gevoerd. Een gesprek, waaraan ook Thomas' vrouw Maria, deelnam. Ze had haar neef – verbaasd – verwelkomd. Ze had haar neef – gul en gauw – brood en melk voorgezet. En toen Lajos met eten klaar was, vertelde hij opnieuw. Uitvoeriger nu dan straks in de werkplaats.

Zijn tante luisterde niet zo zwijgend, als haar man gedaan had. Ze vroeg naar bijzonderheden, vroeg hoe het nu thuis was. Met moeder! Met de kinderen!

„Het valt wel zwaar, maar moeder weet, dat vader in Gods hand is.”

Uit de werkplaats klonk een roep. „D'r is iemand,” zei Maria. Het leek haast, als schrok ze. Haar man stond op; ging zien. Een ogenblik

later kwam hij met een ander terug. „Matthias Nagy,” stelde hij deze aan zijn neef voor. „Een van de broeders. Hij kwam iets over je vader vertellen. Mijn neef Lajos, de zoon van mijn broer.”

Nagy nam een stoel; ging zitten. Toen begon hij: „Ik vertelde al in de gauwigheid aan Thomas, aan je oom, dat ik gehoord heb van zijn broer, dat is dan jouw vader.”

Lajos knikte, zag hem gespannen aan. Wat wist Nagy van vader? Ze hoefden niet lang te wachten, de drie. En ze hoefden niet lang te luisteren. Want veel wist Nagy niet. Maar wat hij wist, was belangrijk genoeg. Hij had het die morgen pas gehoord, was dadelijk naar de schrijnwerkerswinkel gekomen om het te vertellen.

Een buurman van hem, „je weet wel, Thomas, Stanislas Basovski, de koperslager, die schuin tegenover me woont,” had de vorige dag gezien, dat een boerenkar de poort was binnengereden. Twee gerechtsdienaars te paard begeleidden de wagen, twee anderen zaten er op met een gevangene tussen hen in. De koperslager had aan één van de twee bereden dienders gevraagd, wat ze voor een gevangene vervoerden. En de man had gezegd: „Zo'n ketter-dominee bij ons vandaan!”

„Waar vandaan is dat?” had Basovski willen weten. En toen had de ander gezegd: „Uit Fülelek.”

„Je kent Basovski wel,” ging Nagy door. „Hij is zeker geen vriend van ons en hij vindt het prachtig als onze dominees gevangen worden genomen, en dat er weer een gegrepen was, moest hij me natuurlijk vertellen. Het verwondert me nog, dat-ie er mee gewacht heeft tot vanmorgen; maar hij vond het gisteravond zeker te laat, om er opzettelijk mee te komen. Vanochtend kwam-ie, zogenaamd toevallig, langs — „nou ik je toch zie, wou ik het even vertellen,” zei hij; maar hij wist niet, dat ik hem al een paar maal voorbij had zien dreutelen. Ik heb me gauw van hem afgemaakt. Wat had ik aan zijn stekelige opmerkingen, dat die dominees van ons niet te vertrouwen zijn, want dat anders de keizer ze niet als rebellen zou laten oppakken? En toen ben ik hier heen gekomen.”

„Dat was goed van je,” zei Thomas.

„Maar wat doen we nu?” vroeg Lajos.

Ja, wat deden ze nu?

„Dat zullen we rustig moeten overleggen,” meende Thomas bedachtzaam. En bitter voegde hij er bij: „Haast heeft het wel niet.”

Maar dat was Lajos niet met zijn oom eens. Haast had het wel: hoe eer ze wisten wat ze doen konden, hoe beter.

„Wat wil je dan, jongen?” vroeg Maria.

„Om te beginnen de gevangenis zien,” zei de jongen. „Waar is die?”

„Ik wil je er wel brengen,” bood Nagy aan. „Het is niet ver van mijn huis.”

„Graag!” Lajos wilde onmiddellijk opstappen.

„Dan ga ik mee,” zei Thomas. Hij zag de driftige haast van zijn neef en was bang, dat die in zijn drift en zijn haast mogelijk onvoorzichtige dingen zou kunnen doen of zeggen. Maria kon wel zo lang op de winkel en de werkplaats passen; klanten te woord staan, als er komen zouden. Wat het zwaarste woog, moest het zwaarste hangen!

Een paar minuten later waren de drie mannen op weg.

Aan de gevangenis was niet veel te zien: een groot en somber gebouw achter een plein, waar een geweldige poort toegang toe gaf. Lajos bleef voor de geopende poort staan, keek onderzoekend het plein op. Zo onderzoekend, dat de schildwacht op hem toe kwam.

Maar voor die hem had bereikt, had Thomas zijn neef al bij de arm genomen. „Kom mee, niet blijven staan,” zei hij. Lajos liep mee. Begreep, dat een waarschuwing van de schildwacht beter vermeden kon worden.

„Je moet de aandacht niet op je vestigen,” zei Thomas en hij had gelijk. Maar . . . het was gebeurd; de schildwacht keek hen na, toen ze verder liepen en mompelde: „Net of die jonge snuiter hier wat zoekt.”

„Nu nog de achterkant,” zei Lajos. „Hoe komen we daar?”

Nagy legde het hem uit. Moeilijk was het niet: een eind verder een kronkelende dwarsstraat in, dan links-om tot bij een soort park, en daar zag hij de achtergevel. Maar was het beslist nodig, dat ze gingen kijken? Hij had niet veel tijd meer . . .

„Ga gerust naar huis,” zei Thomas. „Ik loop met Lajos mee.”

Eigenlijk was hij ook liever naar huis gegaan: wat konden ze hier doen? Hij was meegegaan om Lajos: hij had begrepen, dat die geen rust zou hebben voor hij de gevangenis had gezien. Dat was nu gebeurd. Toch was het veiliger, als hij bleef: je had daarnet bij de voorpoort gezien, hoe onvoorzichtig Lajos wezen kon!

Nagy nam afscheid; beloofde nog wel eens te zullen aankomen.

De dwarsstraat was gauw gevonden; daar had je het park al. Nee, een prettige buurt was het niet daar omheen: nauwe straten, met sombere, armelijke huizen. Het was druk in die nauwe straten.

Kinderen speelden er; vrouwen zaten of stonden bij de deuren; uit werkplaatsen klonk het rumoer van hameren en zagen en smeden. Smalle stegen tussen de huizen leidden naar nog armelijker buurten.

„Waar komt die straat uit?” wilde Lajos weten.

Thomas haalde de schouders op. „Precies ken ik de weg hier ook niet. Ik weet alleen, dat je bij de stadsmuur komen moet.”

„O!” Meer zei zijn neef niet. Hij keek oplettend rond, als wilde hij zich deze buurt goed in het geheugen prenten. Dus die stegen gingen naar de stadsmuur . . .

De achtergevel van de gevangenis was hoog, met vierkante venster-gaten, waarin dikke, gekruiste tralies waren aangebracht.

„Wist ik maar, waar vader zit,” mompelde Lajos.

Thomas hoorde dat wel – maar Thomas ging er niet op in. Het was hier op straat de plaats niet om over die dingen te praten.

„We moeten op huis aan,” zei hij, „het zal toch tegen etenstijd wezen, eer we daar zijn.”⁹⁹

„Goed, oom.”⁹⁹

Nog nooit had Lajos zo nauwkeurig op de weg die hij ging gelet, als dit keer. Dit keer, nu het de weg was tussen de gevangenis van zijn vader en het huis van zijn oom.

Er zat iemand op Thomas Aczél te wachten, toen de twee thuis kwamen. Een jonge vent. Maria had hem in de huiskamer gelaten – en Lajos herkende hem onmiddellijk. „Hé, jij hier?” zei hij en zijn oom hoorde verwonderd op van de toon, waarop dat werd gezegd. Want die klonk wel verrast, maar niet bijster verheugd.

„Kennen jullie elkaar?” vroeg Thomas, van de een naar de ander kijkend.

„We hebben een stuk van de reis naar Pozsony samen gemaakt,” zei de vreemde. „Maar ik wist niet, dat we elkaar hier zouden treffen.”

„Allicht niet, mompelde Lajos.

De ander hoorde dat gemompel wel, maar verstond het niet.

„Ik zoek werk,” wendde hij zich tot de oudere man. „Ik ben schrijnwerker en terug van mijn handwerksreis. De vrouw – hij knikte in de richting van Maria – zei, dat u misschien iemand gebruiken kon.”

„Ik heb er wel eens over gedacht,” antwoordde Thomas. Hij sprak langzaam – trachtte zich te herinneren, of Lajos iets over die vreemde verteld had. Maar de vreemde legde dat langzaam spreken anders uit. Natuurlijk had die reisgezel van hem alles van de reis verteld – ook van hun gesprek aan boord. „Ik zie het al,” zei hij. „D'r zal voor mij hier wel geen werk te krijgen wezen.”

„Waarom zou dat niet?” De onvriendelijke veronderstelling verbaasde Thomas.

„Nu je merkt, dat je bij een ketter bent, zul je hier wel geen werk willen hebben,” viel Lajos uit. „Je wou immers niet eens met ketters verder varen!”

„Met dat varen hoefde ik de kost niet te verdienen – met werken wil ik dat wel,” gaf de handwerksgezel terug.

„Je kunt ook bij anderen werken,” meende Lajos.

„Als dat jullie laatste woord is . . .” en de vreemde stond op. Maar Thomas kwam tussen beiden.

„Van wat jullie zegt, begrijp ik niet veel,” zei hij. En tegen Lajos: „Hoe kennen jullie elkaar?”

„We hebben samen gereisd. Hij was ook aan boord van de schuit, waarvan ik u vertelde.”

„Laat maar. Je hoeft de meester niet verder over me in te lichten. Want hij neemt me natuurlijk toch niet aan.”

„Allicht niet,” snauwde Lajos.

„Dat heb jij niet te beslissen, jongen, zou ik denken,” wees Thomas terecht.

„Maar – wendde hij zich tot de ander – voor ik beslis, moet ik natuurlijk meer van je weten.”

„Dat zal hij wel vertellen,” en de handwerksman wees naar Lajos. „En hij zal het wel zo vertellen, dat ik geen schijn van kans maak. Ik wil jullie groeten.”

Hij liep naar de deur – ging zonder verder een woord de kamer uit, de winkel door, naar buiten. De drie in de

„Ik zie het al”, zei hij.

kamer keken hem na: Thomas en Maria met blikken van niet-begrijpen; hun neef met iets triomfantelijks in zijn ogen.

„Wat . . . ?” begon Thomas.

„Da's een ketter-hater, zo fel, als je maar denken kunt, oom. Aan boord . . .” En toen kwam het verhaal.

„Ja, dan is het misschien beter, als ik hem niet in dienst neem,” zei Thomas. „Maar, jongen, je had dat zaakje wat kalmer moeten opknappen. Je had me immers onder vier ogen kunnen inlichten.”

„Zeker, dat was beter geweest,” gaf Lajos toe. Maar zo erg was het nu toch ook weer niet, dat het wat heftig was gegaan.

Als hij geweten had . . .

„Die vent zal ik in de gaten houden,” bromde de handwerksgezel bij zichzelf, toen hij op straat liep. „Dat zontje van een gevangene ketter-predikant . . . Daar heb ik wel een paar dagen voor over.” En met een nijdig glimlachje: „Hij heeft gezorgd, dat ik geen werk heb – hij heeft óók gezorgd, dat ik wél tijd heb.”

De volgende dagen zwierf Lajos herhaaldelijk in de buurt van de gevangenis. Hij nam het gebouw van alle kanten op – hij dacht uit, hoe een gevangene er het beste uit kon ontsnappen – hij zocht verschillende wegen door het warnet van straten in de omtrek, waarlangs een ontsnapte gevangene weg zou kunnen komen. Eén weg vond hij, die sneller dan hij had verwacht naar de Donau-oever leidde – en toen had hij een paar namiddagen er aan besteed om te trachten zijn kennis, de schipper te vinden. Daar was hij in geslaagd: eerder dan in het opzetten van een plan, om vader buiten de gevangenismuren te krijgen.

„Daar zul je hulp voor nodig hebben van iemand in de gevangenis,” had de schipper gezegd, toen Lajos met hem over een ontvluchttingsplan sprak. „En om die te krijgen, zal niet meevallen.”

Hij had verteld, op welke tijden en dagen hij met zijn schuit in Pozsony lag. „En altijd op dezelfde plaats,” had hij er bij gevoegd.

„Dat is dus tot zover in orde.”

Maar de hoofdzaak . . . De vraag, hoe met vader in verbinding te komen; hoe hem in staat te stellen te ontvluchten. Dat was nog lang niet in orde. En daar wist de schipper ook geen weg op.

Toch vond Lajos die weg. Schijnbaar toevallig.

Hulp?

Hij had de man al meer uit de gevangenispoort zien komen – was hem zelfs al eens gevolgd met het weifelend voornemen, hem aan te spreken. Maar hij was daar niet toe gekomen: hij wist immers niets, helemaal niets van de vent af. En hoe licht kon het argwaan wekken, als een vreemde een praatje begon en – al was het nog zo voorzichtig – naar gevangenen informeerde! Nee, dat had Lajos nog niet aangedurfd.

En er was nog iets, dat hem weerhouden had. Hij had een keer de handwerksgezel zien staan praten met de schildwacht bij de gevangenis; hij had een andere keer gezien, hoe iemand haastig onder een luifel wegdook, toen hij omkeek. En – hoewel hij hem niet met zekerheid had herkend – die iemand had verdacht veel van zijn reismakker-te-water weg gehad. Het had Lajos een vaag gevoel van onveiligheid gegeven: werd hij nu met opzet gevolgd of niet? En als dat zo was, wat zou die ketter-vijand dan doen, als hij zag, dat Lajos een beambte van de gevangenis aansprak? Toch . . . de schipper had gelijk toen hij beweerde, dat hulp van zo iemand nodig zou zijn.

Hoe kreeg je die hulp? Hoe kwam je onopvallend met zo iemand in aanraking?

Lajos overlegde dat voor de zoveelste maal, toen hij op een middag weer in het park de achtergevel van de gevangenis opnam; voor de zoveelste maal zich voorstelde, hoe een gevangene daar zou kunnen uitbreken. Plotseling hoorde hij geroep, geschreeuw: een ruiter kwam aangelopperen – een jochie, dat spelend een bal naliep, struikelde vlak voor het paard! Snel als een gedachte schoot Lajos toe – griste de dreumes weg van voor de forse poten . . . De ruiter rukte zijn rijdier met de teugel terug. Toen hij zag, dat het kind veilig was, vierde hij de toom weer, drukte de sporen in de flanken van zijn beest en galoppeerde onbekommerd en onverschillig verder.

Met het verschrikte kind in de armen stond Lajos – probeerde het jammerende kereltje te sussen.

Een paar vrouwen kwamen toegelopen; een man ook . . .

„Dat was op het kantje af,” zei één van de vrouwen. „Die kerels rijden en rossen maar”

„Papa! Papa!” riep het ventje en strekte zijn armpjes uit naar de man.

„Mijn jochie,” zei die. Hij nam het kind van Lajos over – het nestelde zich, nasnikkend nog, tegen zijn schouders.

„Ik ben u wel zeer dankbaar, sinjeur,” zie de vader.

Lajos herkende hem: het was de man, die hij had willen, maar niet durven aanspreken.

„Ik ben blij, dat ik het ventje kon weghalen,” antwoordde hij. „Al deed ik niet meer, dan ieder ander zou hebben gedaan.”

Daar gaf de man geen weerwoord op – hij begon te lopen. In de richting van zijn woning.

„Ga met me mee,” nodigde hij. „Mijn vrouw zal u ook willen bedanken.”

Lajos ging mee. Niet om zich door de moeder te laten bedanken: waarom zou hij? Maar om met de vader te spreken. Was hier niet de gelegenheid, die hij verlangend had gezocht?

Hij ging mee naar de woning – hij bleef praten in de woning. Nam de uitnodiging om te blijven eten aan. En toen hij – het was avond geworden – naar huis ging, begeleidde de man hem een eindweegs.

„Daar heb ik mijn werk,” vertelde de nieuwe kennis, toen ze langs de gevangenis kwamen. „Gevangenenbewaarder.”

Lajos deed, als had hij dat al niet lang vermoed. Vroeg, of er veel gevangenen waren. Of ze bezoek mochten hebben.

„Een enkele; niet allemaal.”

„Jammer,” zei Lajos. De ander hoorde dat woord. Waarom vond sinjeur dat jammer? Had hij er belang bij? Hij zag er anders niet naar uit, dat-ie kennissen had onder dieven en rovers – en de gevangenenbewaarder lachte, terwijl hij het zei.

Lajos lachte niet: hij voelde, dat een onvoorzichtig woord, een al-te-vergaande wens, op dit ogenblik schaden kon. Begreep tegelijk, dat hij deze gelegenheid moest aangrijpen.

Er zaten toch niet uitsluitend dieven en rovers gevangen? Er zaten toch ook – hij aarzelde even, zette dan door – er zaten toch ook andere . . .

De cipier begreep. Bedoelde sinjeur de ketterse predikanten? Wilde hij die misschien bezoeken? En toen Lajos knikte: „Nee, dat is onmogelijk. Ik wil wel wat voor je doen – maar als ik je binnen liet . . .”

Ze liepen een poosje zwijgend verder; bij een straathoek bleef de cipier staan.

„Ik moet terug,” zei hij. „Welke gevangene zou je willen spreken?”

Lajos noemde de naam – even kwam de hoop bij hem op, dat de ander hem toch zou binnen laten. Die hoop werd niet vervuld.

„Spreken kun je hem niet – werkelijk, dat kan ik niet doen. Maar als je een briefje schrijven wilt . . .”

„Graag!” nam Lajos aan. „Kan ik het morgen brengen?”

„Goed. Bij me thuis. Als ik er niet ben, geef het dan maar aan mijn vrouw.”

Ze scheidden.

De vrouw ontving Lajos de volgende dag heel vriendelijk. Ja, haar man had haar alles verteld. En natuurlijk zou hij het briefje bezorgen. Dat was al het minste, wat ze doen konden voor iemand, die hun jongetje had gered. Sinjeur kende natuurlijk die gevangene? Was dat misschien familie van hem?

„Mijn vader,” erkende Lajos. „We hebben niets meer van hem gehoord, sedert hij hierheen is gebracht. En thuis wacht moeder op tijding.”

De vrouw schudde meewarig het hoofd. Wat erg, wat erg! Een man, een vader in de gevangenis . . .

Waarom bleef die vader dan ook ketter? vroeg ze in haar simpelheid. Was het nu zo erg om Rooms-Katholiek te worden? Ze had natuurlijk wel van kettters gehoord – heer-oom beweerde, dat dat hardnekkige en gevaarlijke lui waren. Nu, dat zou dan ook wel, voegde ze er naïef bij, al zou je het aan sinjeur-hier niet zeggen. Maar als je je vrijheid er mee terug krijgen kon, wél, waarom zou je dan niet zeggen, dat je Rooms-Katholiek wilde worden! Dat begreep ze niet.

Lajos trachtte het haar uit te leggen: de Rooms-Katholieken leren dingen, die in Gods Woord geen grond vinden; die te kort doen aan de eer van Jezus Christus als de Verzoener der zonden, als de Zaligmaker van Zijn kinderen. Eénmaal heeft Hij Zichzelf voor de zonden geofferd aan het kruis – dat offer is voldoende. Christus zélf heeft immers gezegd: „Het is volbracht”. En daarom hoeft en kan dat offer niet onbloe-

dig worden herhaald in de mis, zoals de Rooms-Katholieke priesters dat dag aan dag doen.

„Ik kan dat allemaal niet volgen,” zei de vrouw. „Een bijbel heb ik niet – ik weet alleen, wat ik in het sermoen hoor. En daar houd ik me bij. Maar dat het érg is voor jullie – dat van je vader – dat begrijp ik.”

Ze had medelijden met de jonge man vóór haar; met zijn moeder, ver weg . . . Aan haar zou het niet liggen, als haar man voor sinjeur Aczél niet deed, wat hij kon.

Haar man deed wat hij kon voor sinjeur Aczél. 's Avonds al kreeg Lajos antwoord van vader: de gevangenisbewaarder kwam het zelf brengen. Nee, binnen kwam hij niet – daar had hij geen tijd voor. Hier was een briefje.

De man haalde een opgevouwen papiertje uit zijn wambuis; reikte het aan Lajos; ging toen . .

En geen van beide zag de in een mantel gewikkelde gestalte, die in de schaduw van de huizen aan de overkant hen had bespied. Die in de schaduw blééf tot de bewaker de weg naar huis had ingeslagen en Lajos de deur had gesloten. Die toen – voorzichtig nog – te voorschijn kwam en zich met stille stap verwijderde.

Het plan

Lajos had zijn oom verteld van zijn kennismaking met één van de gevangeniswachters – had hem ook verteld, dat die wachter een briefje aan vader in handen zou spelen.

Thomas was met het gebeurde wél ingenomen geweest, al had hij zijn neef toch op het hart gedrukt voorzichtig te wezen. „Dat zal ik,” had Lajos beloofd – en nu er een antwoord op zijn briefje was gebracht bleek, meende hij, dat de gevangenbewaarder te vertrouwen was.

„Het is de vraag, hoe ver,” vond Thomas voorzichtig. Hij ging niet dadelijk op dit antwoord door: alle drie, de mannen en Maria, waren té verlangend om te weten wat Lajos' vader schreef.

Dat was weinig. Dat was belangrijk.

Hoe hij behandeld werd: streng en hard. Met wie hij zijn kerkerkot deelde: met Ambrus Toköli, één van de predikanten uit Pozsony.

„Dat is onze dominee,” zei Maria. De anderen gaven daar geen van beiden weerwoord op – het briefje had hun volle aandacht.

„Onze cel ligt aan de achterkant van het gebouw; als ik me aan de tralies van het raampje ophijs, kan ik bomen zien.” Dat was belangrijk.

„Wanneer ik voor de rechters moet verschijnen, weet ik niet. Dat hoor je pas, als je gehaald wordt, zegt Toköli. Die is al een paar maal onder-vraagd. Hij denkt, dat zijn vonnis niet lang meer op zich zal laten wachten. Vermoedelijk de galeien.”

Dat was ook belangrijk. Vooral – merkte Thomas op – omdat er haast nooit één gevangene naar de galeien werd gebracht. Daar wachtten ze meestal mee, tot er een hele groep veroordeelden bij elkaar was. En als dominee Toköli tot de galeistraaf werd veroordeeld, kon je verwachten, dat de andere predikanten eenzelfde vonnis zouden krijgen.

Lajos legde het briefje neer en keek somber voor zich uit. Zijn oom nam het papiertje – las het nog eens over – wierp het toen in het vuur. „We kunnen niet voorzichtig genoeg zijn,” zei hij.

„Als we wat voor vader willen doen . . .” Hij maakte zijn zin niet af. Dat hoefde ook niet: zijn oom begreep hem. Ja, als ze wat wilden doen,

moesten ze niet lang wachten. Want hoe gauw, hoe onverwacht gauw misschien, kon het vonnis niet komen! Maar wat zouden ze kunnen doen? Ze overlegden – ernstig en zorgvuldig. Tot laat in de avond.

Toen Lajos de volgende dag zijn „vriend”, de gevangenvaarder, opzocht, trof hij hem niet thuis. Maar de vrouw beloofde, haar man het briefje te zullen geven, dat Lajos kwam brengen. En dan kreeg de vader van sinjeur Aczél het zo gauw mogelijk in handen. Daar kon hij van op aan; haar man zou er zeker voor zorgen.

Maar de man was niet zo onmiddellijk bereid als de vrouw had gedacht. Wéér een brief? Wat moest dat? Die jonge kerel wist nu toch, hoe het met zijn vader was gesteld! Als hij weer schreef en weer antwoord terug wou hebben, zou daar best wat achter steken, vond de gevangenvaarder. Hij wou eigenlijk eerst wel eens weten, wat er achter stak . . . Nu ja, dit keer zou hij het dan nog wel overbrengen, omdat de vrouw het beloofd had en er zo op stond. „Hij heeft onze Michael het leven gered, dat moet je niet vergeten,” drong ze aan. Nou, daarom dan. En wanneer kwam die Aczél om het antwoord te halen? Want om dat iedere keer te gaan brengen, daar kon hij niet aan beginnen. Morgen? Goed – als hij dan thuis was, zou hij eens met sinjeur Aczél praten. En als hij niet thuis was moest ze zeggen, hoe laat zijn dienst was afgelopen; kon die jonge man dan terug komen . . . Hij was niet thuis, toen Lajos kwam. Maar toen hij uit de gevangenis naar huis ging, wachtte deze op hem.

„Heb je . . .?” begon Lajos. De ander knikte – gaf het antwoordbriefje niet over. „Loop mee naar huis,” zei hij. „Het is veiliger, als ik je hier op straat niets geef.”

„Dan zal ik met geven ook maar wachten tot we bij je in huis zijn,” zei Lajos, en hij glimlachte. De man keek hem vragend aan – een onuitsproken vraag, waarop hij niet eerder antwoord kreeg dan toen ze in zijn kamer aan de tafel zaten. De kleine Michael was bij „oom Aczél” op de knie geklommen – speelde daar met een paar stuiters, die Lajos voor hem had meegebracht.

„Hier heb je wat voor de moeite.” Lajos haalde een paar zilverstukken uit zijn zak en legde die voor zijn gastheer neer.

„Dank je,” en zonder verder een woord streek de man de geldstukken op. Toen gaf hij het papier. Lajos vouwde het open – las. Las nog eens.

Toen hij de brief van vader dichtvouwde en wegborg, keek zijn gastheer hem aan. „Ik weet niet wat je van plan bent,” begon hij. „Misschien vermoed ik het – misschien ook niet.” En schijnbaar zonder reden van onderwerp veranderend, zei hij: „Ik heb gehoord, dat je vader morgen ondervraagd zal worden.”

„Daar schrijft vader niets van.”

„Nee, hij zal het zelf nog niet weten.”

„Duurt het dan nog lang, eer het vonnis valt?”

De ander haalde de schouders op. „Wie zal het zeggen?”

„Je kon soms iets vermoeden,” meende Lajos vragend.

„Dat wel, maar waarom wil je dat weten?”

„Och . . .” Nu het er op aan kwam de gevangenebewaarder wat meer in vertrouwen te nemen, aarzelde de jonge Aczél toch. Hij dacht aan de waarschuwing van zijn oom, om vooral voorzichtig te zijn.

Lang duurde die aarzeling niet: wat kon hij anders, dan de man in vertrouwen nemen? Al zou dat vertrouwen niet verder gaan, dan beslist noodzakelijk was. „Ik zou . . . Kun je nog een keer iets voor me aan vader geven?” De cipier hoorde het woord „iets”. Begreep, dat dat waarschijnlijk wat anders dan een toegevouwen papier zou wezen.

„Een brood,” zei Lajos. En in een poging, het zo onschuldig mogelijk te doen schijnen, liet hij er op volgen: „De gevangenskost zal wel niet bar smakelijk en overvloedig zijn.”

„Nee, dat is ze niet,” zei de vrouw, die het gesprek had gevolgd. Haar man ging noch op haar opmerking, noch op Lajos' woorden in. Hij keek de bezoeker onderzoekend aan – lachte toen: „Je denkt toch niet, dat ik zo onnozel ben om te geloven, dat je alleen maar een brood wilt sturen? We maken in de gevangenis meer mee, dan je schijnt te menen.”

„Hoe bedoel je?” vroeg Lajos.

„Nou – het zou de eerste keer niet zijn, dat er iets in een brood gebakken werd.”

„Waarom zou je alles moeten weten?” vroeg Lajos. „Wat je niet weet, daar ben je immers niet verantwoordelijk voor! En – voegde hij er langzaam aan toe – het is me méér waard dan ik je daarstraks gaf, als dat brood zijn bestemming bereikt.”

„Dat begrijp ik – dat begrijp ik.” De gevangenebewaarder overlegde. Lajos wachtte op het resultaat van dat overleggen.

„Als het uitkomt . . .” overwoog de ander hardop. „Dan kan ik wel zeggen, dat ik niet weet of er iets in het brood zat – maar al zouden ze me geloven, dan schoot ik daar nog niet veel mee op. Want wat ik begrijp, begrijpt een ander ook.”

„Hoe bedoel je?”

„Nou – ik begrijp, dat er wat in dat brood wordt gestopt, en zij zullen zeggen, dat ik dat had moeten snappen. Nee, de kwade kans die ik loop, is me te groot.”⁹⁹

Er viel zwijgen in het vertrek. Lajos weifelde. Wat moest hij doen? Hoe zou hij anders met vader in verbinding kunnen komen dan door deze bewaker? Het móest . . .

„Niemand merkt het immers,” trachtte hij te overreden. „Of je nu een broodje meer of minder meeneemt, als je de gevangenen hun voedsel gaat brengen. En . . . een honderd daalders heb ik er voor over.”

Honderd daalders! Dat was een groot, een begerenswaardig bedrag. Een zo groot bedrag, dat de man, wie het werd aangeboden begreep, dat zijn vermoeden over dat broodje de waarheid was. Een zo begerenswaardig bedrag, dat hij zijn aarzeling overwon. „Goed dan,” zei hij. „Ik zal je zin doen. Wanneer breng je het?”

„Dat weet ik nog niet precies – dat hangt van andere dingen af.” En met een poging tot schertsen: „Ik moet nog met de bakker praten.”

„Al goed.” Aan de toon was te horen, dat de bewaker de zaak als afgehandeld beschouwde. „Dan wacht ik wel, tot je er mee komt.”

„Afgesproken,” nam Lajos aan. Hij zette de kleine Michael van zijn knie – stond op. „Tot ziens dan.” Even later liep hij op straat.

Thomas Aczél had zijn dag goed besteed; hij had gevonden, wie hij zocht. Dat hoorde Lajos, toen hij thuis kwam en verslag deed van zijn onderhandelingen.

„Ik heb je schipper gevonden,” vertelde zijn oom. „Het viel nog al mee, trouwens. Op de plek, waar jij me had uitgeduid dat je met hem voor de wal was gekomen, lagen twee schuiten. De eerste, waar ik vroeg kwam uit Moháčz – toen vermoedde ik al, dat ik die niet hebben moest. De tweede was de goede. Hij kwam uit Szob, vertelde de schipper me, toen ik er naar informeerde. En toen ik begon over een jonge man uit Füleik, die een dag of wat geleden mee was gevaren naar Pozsony, zei hij,

dat hij zich dat wel herinnerde. Of ik die ook kende, wilde hij weten. Nou, toen begreep ik, dat ik ronduit met hem praten kon – en dat heb ik ook gedaan. Om kort te gaan: we hebben afgesproken, dat hij voor twee mannen ruimte aan boord zou houden – en hij blijft in Pozsony nog een dag of drie liggen.”

„Dan is het kort dag,” meende Lajos. „Als vader dan morgen de vijl heeft . . .”

„Kan dat?”

„Ja, dat kan. En wat denkt u er van, als ik tegelijk met het brood mijn kennis vast vijftig daalders geef? Dan beloof ik hem de rest na een paar dagen.”

„Ja, dat lijkt me wel geschikt. Hij begrijpt natuurlijk best, dat we een ontsnappingspoging voorbereiden.”

„Dat zal wel. Maar of-t-ie er erg in heeft, dat er twee mannen zullen verdwijnen . . .?”

„Allicht heeft-ie daar erg in. Hij zal heus niet verwachten, dat dominee Toköli alleen achter blijft.”

„Wat-ie verwacht of niet verwacht, kan me weinig schelen,” zei Lajos. „Als-ie dat brood maar geeft.” En opstaande: „Kom – ik ga naar de bakker.”

Het was gegaan, zoals was afgesproken: de cipier had zijn vijftig daalders en het brood in ontvangst genomen; had het brood overgebracht. Dat laatste wist Lajos zeker: vader had een papiertje mee teruggegeven. Niet meer dan een paar woorden stonden er op, maar die waren voldoende duidelijk: „Zal klaar zijn”. Meer niet. Maar ze betekenden veel. Ze betekenden, dat hij de vijl had en dat hij uit het venster zou klimmen op de avond en het uur, dat Lajos in een briefje bij de vijl had vermeld.

En op dat uur die avond stonden Thomas en Lajos in de schaduw van de parkbomen; hielden ze scherp de achtergevel van de gevangenis in het oog. En in die achtergevel het raam, dat de bewaker hen had uitgeduid als het raam van vaders cel.

Zo wachtten ze; wachtten ze . . .

Ze wisten niet . . .

Ze konden niet weten . . .

Vergeefse wacht

Vijftig daalders is een hele som, als je die zo ineens tot je beschikking krijgt. En als je dan weet, dat er nog vijftig zullen volgen . . .

Maar als je ze een paar uur in je zak hebt; als je aan het bezit wat bent gewend geraakt en dan er over denken gaat, waaróm je ze hebt gekregen . . . Als je dan verder denkt en je gaat afvragen, hoe je je schoon praten moet als het uitkomt, dat er een vijl in een cel moet zijn binnengesmokkeld . . . In een cel bij gevangenen, die jij moet verzorgen en jij eten moet brengen . . . Dan begin je toch wel even te weifelen.

En als je dan bovendien nog een ontmoeting hebt, zoals de bewaker van dominee Aczél er een had . . .

Of: een ontmoeting was het eigenlijk niet geweest. De kerel die hem had aangesproken, had hem opgewacht; had dadelijk gevraagd naar een jonge man, die al een keer of wat bij hem aan huis was geweest. De gevangeniswachter was geschrokken – had zich groot gehouden. Wat de ander zijn persoonlijke zaken aangingen en wat de ander zich met zijn bezoekers had te bemoeien? had hij hooghartig en bars gevraagd.

„Eigenlijk niets – daar heb je gelijk aan. Maar als de zoon van een gevangen ketterpredikant in en uit loopt bij een gevangenbewaker, dan mag een mens dat toch wel eigenaardig en opvallend vinden.”

Dat had gevaarlijk geklonken. Haast als een bedekte bedreiging.

Toch had de bewaker gelachen. Zoon van een ketterpredikant? Nou, dat kon – als de ander dat zei, zou het wel zo wezen. Want die kende natuurlijk die bezoeker.

De lach had spottend moeten klinken – ze klonk gedwongen; ze klonk vals. En ze verstierf, toen het antwoord kwam.

Ja zeker, hij kende die kerel. Had met hem de reis naar Pozsony gemaakt op 'n schuit. Toen hij van zijn handwerksreis terug kwam, nog niet zo lang geleden. En op die schuit had die ketterzoon zélf gezegd, dat zijn vader in de gevangenis zat.

De cipier had zich wat hersteld. Zo – nou, dan zou dat wel waar wezen.

Maar dat die jonge man bij hem aan huis kwam, had een heel andere oorzaak. Hij had zijn zontje gered, toen het ventje bijna onder een paard was geraakt. Daarom . . .

De handwerksgezel keek op. Was het zo gegaan met de kennis-making? Goed, aangenomen. Maar hij wilde de bewaker nog eens wat anders vertellen. De oom van die sinjeur Aczél „nee, je hoeft helemaal niet verwonderd te wezen, dat ik zijn naam weet” – die oom van die sinjeur Aczél had de schipper opgezocht met wie ze hadden gevaren. Ook een ketter, die schipper. En het was toch wel opvallend, dat de neef met een bewaker goede maatjes wist te worden en de oom bij de schipper ging praten. Helemaal aan de Donau-oever, straten ver van zijn huis.

De bewaker had geprobeerd aan het gesprek een eind te maken.

„Ik snap je niet,” had hij gezegd, „en ik wil je groeten.”

Maar de handwerksgezel had hem bij de arm gehouden. Als de ander hem dan niet snapte, zou hij wel uitleggen wat hij bedoelde. Een gevangene die kans zag uit te breken, moest natuurlijk worden verborgen en vervoerd. Waar kon dat beter dan aan boord van een schip?

„Je raaskalt,” en de cipier had zich losgerukt en was weggelopen. Schijnbaar nijdig – in werkelijkheid vol onrust.

De handwerksgezel had hem nagekeken. „In ieder geval schrijf ik een briefje,” had hij gemompeld.

En hij had een briefje geschreven. Aan de commandant van de gevangenis. Met de raad, het verblijf van de gevangen ketter Aczél goed te laten inspecteren en ook te letten op een schip uit Szob, dat daar en daar – de plaats was precies aangegeven – voor de wal lag.

De commandant had het ongetekende briefje gelezen en voor zich op de tafel gelegd. Wat moest hij er van geloven? Wat moest hij er mee aan? In ieder geval kon het geen kwaad, die Aczél bijzonder in de gaten te laten houden. En wat die schuit betrof . . .

Hij had het geval nog niet helemaal doorgedacht, toen een van de bewakers hem te spreken vroeg.

Merkwaardig: juist de bewaker, die ook die Aczél voor zijn rekening had.

Het had de man een moeilijke en slapeloze nacht gekost. Dat was niet alleen gekomen door het gesprek met de handwerksgezel, al had dat gesprek wel de doorslag gegeven. Eerder al had hij gewankeld. Zeker,

honderd daalders was een mooie som en sinjeur Aczél had Michael gere d. Maar als de zaak uitkwam! Als zijn helpen bekend werd! Het was toch een ketter laten ontsnappen. En dat was niet alleen ontrouw tegenover de keizer; dat was ook, dat was veel meer: ontrouw tegenover de kerk. Hij had het er benauwd onder gekregen: samenspannen met lieden, die door de kerk werden veroordeeld; meehelpen aan de bevrijding van een ketterpredikant, die beweerde, dat in de moederkerk dwalingen werden geleerd . . . Zelfs al werd zijn aandeel aan de ontsnapping niet bekend en liep hij daardoor straf van de keizerlijke rechter vrij, dan wachtte toch altijd de straf, die hij nooit zou kunnen ontlopen . . .

Huiverend dacht hij aan het vagevuur . . .

Steeds meer was zijn onrust hem gaan kwellen – toen was hij een van de Rooms-Katholieke kerken binnen gegaan; had een biechtstoel gezocht. En daar – aan een priester die hij niet kende en die hem niet kende – had hij gebiecht. Had hij om raad gevraagd. Een raad waarvan hij, eer hij ze vroeg, had geweten hoe hij uit zou vallen.

Nee, de priester zou het biechtgeheim bewaren; zou de samenspanning niet aan de commandant bekend maken. Maar wanneer de biechteling echt berouw had van zijn verkeerde voornemen, moest hij dat zelf doen. Geen vergiffenis zou kunnen worden verkregen, als dat niet gebeurde.

„Maar als de commandant . . .” had de biechteling aarzelend gezegd. De priester had hem gerustgesteld. Wie eerlijk zijn verkeerde plannen openbaart, wie meehelpt om het uitvoeren van ketterplannen te voorkomen, zou wel niet gestraft worden. En al strafte de commandant: het was beter die straf te dragen, dan schuldig te staan door helpen of verzwijgen. En ook: het verijdelen van de poging kon gerekend worden een voorlopige hulp aan de kettters goed te maken. Zo zou de commandant het ook wel zien . . .

Toen had de bewaker zijn besluit genomen. Uit de biechtstoel was hij naar de gevangenis gegaan; had een onderhoud met zijn chef gevraagd.

Het viel hem niet gemakkelijk zijn verhaal te beginnen. Maar hij deed het. Begon bij de redding van Michael – vertelde toen van het bezoek van Aczél – van de briefjes – van het brood . . .

De commandant luisterde; trommelde af en toe met zijn vingers op het tafelblad en vroeg dan zijn ondergeschikte in de rede vallend: „Weet je, wat er in dat brood zat?”

Het viel hem niet gemakkelijk zijn verhaal te beginnen.

„Niet, toen ik het aan de gevangene gaf, edele heer. Later wel. Want de gevangene dacht, dat ik alles wist. Omdat ik meehielp. En hij praatte over een vijl en over de tijd, waarop hij ontsnappen moest, alsof ik daar allemaal mee op de hoogte was.”

„Wanneer is die tijd?”

„Vanavond – een uur na zonsondergang.”

„Goed. Weet je nog meer?”

„Nee, edele heer.”

„Niets van een schipper?”

„Niets, edele heer.”

De commandant staarde in gedachten voor zich uit. Overlegde.

„Goed. Je bent fout geweest – heel erg fout. Maar omdat je me alles bent komen vertellen en om wat die biechtvader je half en half heeft beloofd, zal ik het dit keer door de vingers zien. Trouwens, voor een tweede keer zul je wel oppassen.”

Hij zweeg even, voegde er toen met nadruk bij: „En dat zou ik je raden ook!”

„Ik dank u, edele heer. Ik verzeker u . . .”

„Al goed. Je kunt gaan.”

De man ging, blij, dat hij er zo afkwam; ietwat teleurgesteld toch, omdat de commandant hem verder helemaal buiten de zaak hield . . . Hem blijkbaar niet volkomen meer vertrouwde. Wat zou de commandant doen?

Lang bleef de bewaker daarover niet in onzekerheid. Hij moest de sleutel van Aczél's kerker afgeven. Zag, hoe een andere bewaker met een paar soldaten naar die cel ging. Begreep, dat de venstertralijs zouden worden onderzocht. Zag een poos later de twee predikanten naar een ander deel van de gevangenis overbrengen.

Zag niet, kon niet zien, zelfs niet vermoeden, welke maatregelen verder genomen werden.

En buiten, in de donkere avond, wachtten in de schaduw van de parkbomen Thomas en Lajos.

Het was stil om hen heen – de duisternis en de kou van de winteravond deden de mensen binnenshuis blijven. Een enkele keer hoorden ze stappen; zagen ze vaag een gestalte voorbij gaan. Zeker iemand, die noodzakelijk over straat moest . . .

Ze waagden zich wat dichterbij de gevangenis; luisterden, of ze omhoog geen geluid hoorden. Het tikken van een touw tegen de gevangenismuur; het touw, waarlangs vader en zijn mede-vluchteling naar beneden zouden glijden. Het schuren en schuiven van schoenen, van kleren langs de ruwe muur. Maar zo'n geluid kwam er niet . . . Even leek het, of ze stemmen hoorden omhoog. Bevelende stemmen. Betekende dat iets? Of vergisten ze zich? Nu ze scherper luisterden was het stil . . . De spanning waarin ze verkeerden, had zeker op hun verbeelding gewerkt. Toch – duurde het wachten niet langer dan de afgesproken tijd?

Zij waagden zich wat dichterbij de gevangenis.

Daar waren weer stappen – snelle stappen. Ze kwamen hun richting uit – verlangzaamden – als zocht de naderende man iemand of iets in de duisternis. Nu had hij blijkbaar hun gedaanten gezien – haastig kwam hij op hen toe.

„Aczél,” hoorden ze in een scherpe fluistering, en Lajos herkende de stem. Met een schok van schrik. Dat was – dat was de knecht van de schipper!

„Ja,” antwoordde hij. De komende was nu vlak bij.

„Lajos Aczél uit Fülekk?” vroeg hij nog eens ten overvloede.

„Die ben ik – en jij komt van boord?”

„Wég! Kom mee! Hier blijven is gevaarlijk!”

De schippersknecht greep Lajos bij de arm – trok hem de duisternis van het nacht-park in. Niet zo snel begrijpend, gehoorzaamde Lajos toch.

Volgde Thomas hen . . .

Aan de beide einden van de straat kwam rumoer — kletterden wapens — klonken bevelen . . .

Toen wist Lajos opeens met bittere zekerheid: het plan moest ontdekt zijn; was verraden misschien. Daar waren de vervolgers!

„Hierheen!” Hij nam de leiding bij de vlucht: niet voor niets had hij de omtrek van de gevangenis nauwkeurig opgenomen; niet voor niets de weg naar de Donau-oever in het geheugen geprent. De weg naar de Donau-oever, waar de reddende schuit lag.

De schippersknecht merkte zijn bedoeling aan de richting, die hij insloeg. „Niet naar boord,” zei hij.

Achter zich hoorden de drie de haastige vervolgers. De vervolgers, die op het geluid van hun lopen afkwamen. Snel sloegen ze een nauwe straat in — spoedden zich in de duisternis voort door kronkelende steegjes . . . Een ogenblik gunden ze zich de tijd hun schoenen uit te trekken — dan renden ze op kousevoeten onhoorbaar verder. Het scheen, dat ze zo hun vervolgers het spoor bijster maakten: toen ze, na een gejaagde vlucht, tussen zwigende, donkere huizen dóór, het waagden even stil te staan en te luisteren, hoorden ze de gewapenden die hen zochten, niet meer.

„Wat . . .?” begon Lajos. Maar de varengast gunde zich de tijd niet voor uitleg; nóg niet.

„Straks,” zei hij. „Eerst veilig.”

Eerst veilig! Maar waar waren ze veilig?

Niet op de schuit — dat begreep Lajos zowel als zijn oom. Ook niet in de woning van Thomas Aczél: nu hun plan ontdekt bleek, was het meer dan waarschijnlijk, dat die woning zou worden bezocht; zou worden onderzocht. Dat zei Lajos, toen ze in de nachtdonkerte overlegden.

„Ga naar Nagy, jullie beiden,” zei Thomas Aczél.

„En u dan?” vroeg Lajos.

„Ik ga naar huis. Als ik daar niét ben, wekt dat meer argwaan, dan wanneer ze me thuis treffen.”

„En als ze mij dan niet vinden?” wierp Lajos tegen.

„Jij kunt naar Fülek terug zijn. Jij bént naar Fülek terug, als ze me daar naar vragen.”

„Ja — zo moet het,” besliste de schippersknecht.

„Ik kom morgen wel bij Nagy — dan hoor ik daar, wat er gebeurd

is. God behoeve ons." Met een handdruk nam Thomas afscheid.

Lajos en de schippersknecht liepen terug: Nagy woonde in de buurt van de gevangenis.

In de nauwe straten, waar slechts hier en daar onder een heiligenbeeld aan een gevel of op een hoek in een lantaarn een kaars brandde, was er de gewenste bescherming. Ze dempten hun voetstappen zoveel mogelijk: luisterden tegelijk scherp of ze mensen, mannen, gewapenden hoorden.

„Als we ze tegenkomen . . .” begon de schippersknecht . . .

„Dan zullen ze wel niet op de gedachte komen, dat wij de vluchtelingen zijn,” meende Lajos. „Vluchtelingen lopen in de regel hun vervolgers niet tegemoet.”

„Toch ontmoet ik die kerels liever niet dan wel,” mompelde de ander.

„Als ze jou herkennen . . .”

„Mij herkennen?” vroeg Lajos verwonderd. „Die soldaten?”

„Die soldaten niet. Maar weet jij zeker, dat die kennis van jou er niet bij is?”

Lajos gaf geen antwoord: de vraag deed andere vragen bij hem rijzen. Hoe waren hun plannen ontdekt? Was de vijl gevonden? Waren de doorgevielde tralies opgemerkt? Of was er verraad in het spel? En . . . door wie? Wat was er bij de schuit gebeurd? Misschien dat je daar iets uit kon opmaken!

Hij vroeg er zijn metgezel naar – die gaf niet meer weerwoord dan: „Straks.”

Lajos begreep. Het was veiliger niet te praten, niet te talmen. Hoe eer ze ergens binnen waren, hoe beter.

Hij was blij, toen hij bij Nagy voor het huis stond; toen de deur op zijn kloppen werd geopend; toen ze in de beslotenheid van de kamer zaten. Met een paar woorden bracht hij Nagy op de hoogte. Konden zij tweeën hier blijven voorlopig?

Natuurlijk kon dat – zo lang als nodig zou wezen. Maar wat was er nu eigenlijk bij de schuit gebeurd? en vragend keek Nagy naar de schippersknecht.

Het was dezelfde vraag, die Lajos onderweg had gedaan – nu zou het antwoord komen. Zou dat antwoord misschien meer licht brengen in het onverwachte en nog onbegrijpelijke gebeuren?

Dat deed het niet. Het verhaal van de knecht was kort. Heel kort.

Tegen schemer waren onverwacht soldaten aan boord geklommen. Om een ontsnapte ketter te zoeken. Die wás er natuurlijk nog niet . . . Toen besloten ze, aan boord te blijven en te wachten. De schipper mocht de roef niet uit — de knecht had kans gezien naar de wal te sluipen. „En toen heb ik me naar jullie gehaast: ons plan was natuurlijk uitgelekt of verraden. Ik kon jullie nog net bijtijds waarschuwen.”

„Op het nippertje,” zei Lajos — en in gedachten hoorde hij weer het kletteren van wapens en de bevelen aan de beide einden van de straat, waarin zijn oom en hij hadden gewacht. „We zijn op het nippertje gekomen.”

Hij zuchtte diep.

„Maar vader . . .”

Na de mislukking

Het werd voor Lajos een rusteloze nacht. Tot héél laat hadden de mannen bij elkaar gezeten; telkens maar weer de bijzonderheden van het gebeurde opgehaald; telkens maar weer veronderstellingen geopperd over hoé hun plan bekend geworden kon zijn; telkens maar weer elkaar gevraagd, wát ze nu verder zouden kunnen doen. Ze waren moe geworden van het vertellen en onderstellen en mogelijkheden-opperen – en toch kon Lajos de slaap niet vinden, toen hij eindelijk op bed lag.

Want naar bed waren ze tenslotte toch gegaan: de vrouw van Nagy had daar op aangedrongen en haar man was haar bijgevallen. Ze hadden rust nodig, Lajos en de schippersknecht: wie weet, hoe ze hun krachten de volgende dag zouden moeten gebruiken! Er kon hun immers van alles boven het hoofd hangen. Wát kon er niet verder op de schuit gebeurd zijn? Wat was er mogelijk voorgevallen bij Thomas Aczél thuis? Waren de vervolgers er niet misschien achter gekomen, dat Nagy met de Aczéls in verbinding stond? Hen zou willen helpen?

Lajos had liggen denken, liggen luisteren. Denken over wat gebeurd was en gebeuren kon; luisteren of hij misschien voetstappen hoorde, die voor de deur stilhielden. Voetstappen van soldaten.

Maar in de late nacht was het stil gebleven in de straat, en toen in de vroege morgen Lajos wakker werd uit de onrustige sluimer, die hem eindelijk had overmand, waren er buiten geen andere geluiden dan die van de ontwakende stad.

Hij kleedde zich en ging naar beneden.

Nagy was al op; had al gegeten. Hij stond klaar om uit te gaan.

„Waarheen?” wilde Lajos weten.

Naar Thomas Aczél. Om te horen, hoe het daar was verlopen.

Lajos wilde mee, maar zijn gastheer vond dat te gewaagd. Nee, hij moest zich niet onnodig op straat vertonen.

En de schippersknecht zou ook wijs doen, binnen te blijven tot ze wisten hoe of wat. Dat kon Lajos hem zeggen, als hij beneden kwam . . .

De berichten, waarmee Nagy terugkeerde, waren geruststellend.

Het scheen wel, als zou er verder niet worden gezocht naar de aanleggers van het ontvluchtingsplan. De vervolgers waren zeker tevreden met de verijdeling er van. Bij Thomas aan huis was niemand verschenen, geen gerechtsdienaar en geen soldaat. Wie er wel verschenen was? De schipper! Net toen Nagy weer weg wou gaan. En de schipper had verteld, dat er geen soldaat bij hem meer aan boord was. In de loop van de nacht – zo tegen het morgengrauwen – was er een kerel gekomen. Die had met de aanvoerder van de soldaten gepraat – zeker een bevel overgebracht.

Want mét die vent waren de soldaten van boord gegaan en weggetrokken.

„Dan kan ik wel weer naar de schuit terug,” meende de schippersknecht. En ook de anderen meenden dat hij – voorzichtig! – dat wel wagen kon.

Hij ging.

En 's avonds, tegen donker, ging ook Lajos.

Maar niet regelrecht naar het huis van zijn oom. Hij had een plan.

In de vallende duisternis zwierf hij in de woonbuurt van de bewaker.

Hij hoopte de man te treffen. Trof hem.

De vent schrok op, toen hij onverwachts de jonge Aczél op zich zag toe komen – probeerde hem te ontlopen. Dat lukte niet, daar zorgde Lajos wel voor. Al versterkte die poging tot ontlopen hem in het vermoeden, dat hij 's nachts had overdacht: de bewaker kon wel eens de verrader wezen!

Hij vroeg het hem op de man af, en de ander deed geen poging te ontkennen. Ja, hij had het spul aangegeven; zijn geweten had hem niet met rust gelaten. Daarom . . .

Lajos wilde heftig antwoorden; wilde vinnig verwijten. Gelukkig bedacht hij bijtijds, dat ze op straat stonden en dat een luid, een toornig gesprek ongewenste luisteraars kon lokken. Toch kon hij zich niet helemaal bedwingen: al sprak hij dan niet luid, wát hij zei, was scherp en fel. Laag en gemeen was het, hulp te beloven en als het er dan op aan kwam, de verrader te spelen. Was dát de dankbaarheid, waar de bewaker en zijn vrouw de mond vol over hadden gehad?

De cipier luisterde met gebogen hoofd: hij begreep de bittere teleurstelling van de jonge Aczél. Toen Lajos zweeg, hief hij het hoofd op –

keek hem even aan. Dan keerde hij zijn gelaat af; sprak voor zich uit in de grauwe duisterte. Zijn trouw aan de kerk en de koning had hem er toe gebracht, de poging tot ontsnapping aan te brengen – maar zijn dankbaarheid had hij niet vergeten. Hij had de gevangenen het ontkomen onmogelijk gemaakt, dat was waar; maar het was óók waar, dat Lajos zijn vrijheid aan hém te danken had.

„Dat zal wel,” smaalde Lajos. Hij geloofde van die laatste bewering geen woord.

Tot de ander uitlegde. De commandant had willen weten, waar de ketters woonden die het plan hadden opgezet – daar had hij de bewaker nog eens opzettelijk voor laten terugkomen. En toen heb ik gezegd, dat ik dat niet wist.

Lajos gaf geen antwoord. Het kon zo wezen – er was immers niemand bij oom Thomas gekomen om het huis te doorzoeken! De snijdende opmerking, dat de leugen het geweten van de bewaker niét scheen te bezwaren, hield hij binnen. Met een grommend woord liet hij de kerel staan; wat zou hij langer met hem praten? Hij wist nu, wat hij weten wilde over de oorzaak van de mislukking; hij wist nu, waar het verraad gescholen had.

Hij wist niét, wat hij nu verder moest doen; wat hij verder kòn doen.

„Wachten,” zei oom Thomas, toen hij deze het verhaal van de cipier had verteld; toen hij deze de kwellende vraag had voorgelegd. Ja, wachten! Maar . . . waar op? En hoe lang?

Het werd korter dan Lajos had gedacht: nog was er geen week verlopen, of ze hoorden, dat vader naar de galeien was verwezen; dat een transport gevonnisten – Lutherse en Calvinistische predikanten – binnen een paar dagen zou vertrekken naar Triëst. Daar lagen Spaanse galeien – en op die galeien zouden de Hongaarse veroordeelden als roeiers dienst moeten doen. De koning van Spanje behoorde immers tot de bondgenoten van keizer Leopold in de oorlog tegen Frankrijk, die aan de gang was?

In 1672 was die oorlog begonnen: Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen hadden de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden aangevallen. Die republiek had hulp gezocht en gevonden: bij Spanje, bij de keizer, bij Brandenburg. In 1673 was het bondgenootschap tot stand gekomen – en met voordeel hadden de verbondenen gestreden. Zo met

voordeel, dat drie van de vier vijandelijke staten in 1674 vrede hadden gesloten! Maar Frankrijk vocht nog dóór. Te land en ter zee. En in de zeeoorlog hielp de keizer zijn Spaanse bondgenoot door galeislaven te leveren!

Lajos noch zijn oom had eigenlijk een goed begrip van wat dat betekende: galeislaaf wezen. Ze hadden geen van beiden ooit de zee gezien; ze wisten geen van beiden precies, wat een galeislaaf was en hoe een galeislaaf aan boord leefde en zwoegde. Dat het heel erg was, dat het tot bezwijken toe uitpuftend was – dat wisten ze wel. Daar hadden ze vage verhalen over gehoord. Vage verhalen; verschrikkelijke verhalen...

En nu zouden predikanten, hun predikanten, tot dat onmenselijke leven en lijden gedoemd zijn. Ook vader.

„God sterke hem en blijve hem nabij,” zei Thomas ernstig. „Laten we voor hem bidden. Voor hem blijven bidden.”

Een nieuwe poging

Thomas Aczél had zijn neef de raad gegeven, nu maar naar Fülek terug te gaan. Wat hij hier nog voor vader kon doen! Niets immers! En moeder zou willen weten, hoe het hem vergaan was; zou willen weten, hoe het met vader stond. Zeer waarschijnlijk zou ze – hij was al zo lang uitgebleven! – zich niet alleen over vader, maar ook over hem ongerust maken. Lajos had geweigerd: nee, naar Fülek ging hij niet. Nog niet. Hij wilde vader volgen, dicht bij hem zijn, als hij misschien vader helpen kon. Wat oom over moeder zei was wel waar, natuurlijk was dat waar; maar kon oom niet naar Fülek gaan? Dan wist moeder wat ze weten moest en dan was vader niet alleen . . .

„Je vader is niet alleen,” zei tante betekenisvol. Lajos knikte. Dat was een sterke troost voor hem, het te weten, dat vader in Gods hand was. Maar God gebruikt immers vaak mensen in Zijn dienst . . .

Toen hadden ze er over gesproken, hoe Lajos het transport zou volgen. Zo onopvallend mogelijk, dat spreekt. En zeker niet als iemand, die zonder duidelijke reden langs de wegen zwierf. „Ik moet mijn kostje langs de weg ophalen,” zei Lajos. „Ik ga, denk ik, als marskramer.”

Dat was een goede vondst. Een marskramer hoort langs de weg en een marskramer blijft nooit lang op één plaats. Als trekkend koopman zou Lajos niet dadelijk verdenking wekken.

Thomas Aczél had voor een gevulde mars gezorgd: wat snuisterijen, kurketrekkers, haarkammen, lint, een paar tondeldozen, messen . . . „Messen vooral,” had Lajos gezegd. „Flinke, stevige messen.” En toen zijn oom hem vragend had aangekeken had hij er bijgevoegd: „Die komen altijd te pas.” Maar uitleg van die bijvoeging had hij niet gegeven.

De gevangenen kwamen naar buiten: een hele groep. In twee rijen liepen ze, de handen met touwen op de rug gebonden; met touwen om de hals aan elkaar vastgemaakt. Er stonden nieuwsgierigen voor de gevangenis te wachten; er bleven voorbijgangers staan.

Waren dat de vervloekte kettters, die ongehoorzaam waren aan de paus en de kerk; de hardnekkige rebellen, die zich verzetten tegen het bevel van de keizer? Goed, dat ze veroordeeld waren! Zo, moesten ze naar de galeien? Nou, dan konden ze in dienst van de keizer en zijn bondgenoten nog iets doen voor Zijne Majesteit! Al was dat niet meer dan roeien . . . In elk geval deden ze dan nog wat nut – maakten ze met hun straf iets goed van hun verzet!

Luid en spottend werden de opmerkingen gemaakt: het scheen wel, als had niemand medelijden met de veroordeelden.

Tegen een van de huizen op het plein leunde een koopman. Zijn mars stond naast hem op de grond. Hij keek toe, hoe het transport geordend werd. Hij stond alleen: een reizend kramer treft nu eenmaal niet altijd vrienden. Dat Thomas Aczél naar Fülek was; dat Maria niet met Lajos was meegekomen, evenmin als Nagy, wie had daar erg in? Wie wist, dat ze thuisgebleven waren uit veiligheidsoverwegingen om niet herkend te worden als kettters en kettervrienden; om zo min mogelijk de aandacht tot Lajos te trekken?

Plotseling kwam er een scherpe blik in de ogen van de marskramer. Hij richtte zich wat op, keek fel naar een man tussen de menigte! Doch even snel hernam hij zijn vorige, gewild-onverschillige houding. Hij had herkend! Die kerel daar, met dat gemeen-lachende gezicht; die vent, die verwensingen riep naar de gebonden gevangenen, niemand anders was het dan de handwerksgezel, de ketterhater, die bij Thomas Aczél werk had gevraagd en niet gekregen! Als die Lajos in de gaten kreeg . . .

De marskramer bukte zich, nam zijn bak met koopwaar van de grond en begon te lopen. In de richting van de stadspoort, waardoor het transport de weg zou kiezen naar het zuidoosten, naar het verre Triëst. Achter zich hoorde hij bevelen; hoorde hij de stappen van de gewapende soldaten en de moeizame tred van de galeislaven.

De martelende tocht was begonnen.

Een paar dagen had Lajos het transport gevangenen gevolgd. Hij had er niet geregeld achteraan gelopen, natuurlijk niet. Dat zou te opvallend geweest zijn. Maar hij had het wel in het oog gehouden. Had het meer dan eens dicht bij zich langs zien trekken, als hij verscholen lag onder struikgewas of van een beboste helling neer kon zien in een holle weg

beneden. Hij had gezien, hoe de gevangenen al meer vermoeid raakten, had gehoord en gezien hoe ze met ruwe woorden en met kolfstoten werden voortgedreven. Eens had hij zich – 's avonds – in de herberg gewaagd, waar de gewapende begeleiders de vermoeienissen van de dagmars wegspoelden met kroezen bier en hij had nauwkeurig nagegaan, hoe de gevangenen voor de nacht werden ondergebracht en bewaakt. In een schuur waren ze geduwd, gebonden en wel. Een schildwacht had bij de deur postgevat. Als die er niet had gestaan . . . Maar hij stond er.

Die nacht had Lajos in dezelfde herberg geslapen als de soldaten: de waard had hem een slaaphokje gewezen. „Ik ben anders met een ligplaats in het stro van de schuur tevreden,” had Lajos gezegd. „Wij marskramers hebben niet veel te verteren, en in een schuur slaap je ook best.”

Ja dat was zo, van dat verteren en dat slapen, had de herbergier toegegeven. Maar dit keer mocht er niemand in de schuur dan de gevangenen. Zo had de bevelhebber van het transport bepaald. En voor een slaapplek in het huis hoefde de koopman bij wijze van uitzondering niet méér te betalen dan anders voor een plaatsje in het stro.

Het hokje waar Lajos de nacht doorbracht, had een klein raampje aan de kant van het erf. Door dat raampje zag hij de volgende morgen, hoe de gevangenen werden opgesteld voor de komende dagtocht. Met touwen om de hals kwamen ze buiten – hun handen vrij. Dat was om het hun mogelijk te maken de paar brokken brood te eten en de kroes water te drinken, die ze kregen. Toen werden hun handen weer gebonden. Ongevoelig en ruw ging het daarbij toe. Daar stond vader. Hij was al gebonden. Met een snauw en een stomp duwde een der soldaten hem op zijn plaats. Toen . . .

Tibor Aczél maakte een plotselinge beweging. Van verrassing! Van schrik! Eén ogenblik – toen herstelde hij zich en zag voor zich op de grond. Maar in dat ene ogenblik hadden hun ogen elkaar ontmoet; had vader de marskramer herkend. Nu wist hij dus, dat Lajos in de buurt was, en zou hij begrijpen, dat Lajos in de buurt bleef. Een doel had. Een plan misschien . . .

Die dag volgde Lajos het slaventransport van zo dicht bij mogelijk. Niet op de weg, waar de soldaten met hun gevangenen liepen, maar in de bossen langs die weg.

Ze waren nog in het Bakonywoud; een bergachtige streek met hellingen vol struikgewas en geboomte. Het was een moeilijk, een bezwaarlijk gaan op de schuine glooiing, waar haast geen pad was en je je soms tussen het kreupelhout door moest worstelen. Maar Lajos hield vol, hopend op een gelegenheid om vader te naderen, met hem te spreken, hem te verlossen. In vage lijnen had hij een plan. Als vader zich van de touwen zou kunnen bevrijden . . . Daarvoor moest hij iets hebben, waarmee die touwen konden worden stukgesneden. Iets! Lajos glimlachte en keek naar zijn mars. Niet voor niets had hij oom Thomas gevraagd, vooral voor messen, flinke stevige messen te zorgen. Als hij er daarvan vader één in handen kon spelen . . .

Die avond werd geen herberg bereikt: de streek die ze nu doortrokken, was arm aan herbergen. Heel erg was dat niet – de soldaten hadden wel vaker in de open lucht gekampeerd! Al was dat in de winterkou geen pretje! Maar er was brandstof voor een wachtvuur genoeg bij de hand: in de bossen lagen voldoende afgevallen, dorre takken. En toen tegen het vallen van de avond halt was gecommandeerd en op een open plek in het bos een vuur zou worden aangelegd, zochten een paar soldaten het benodigde hout bij elkaar. Voor één vuur: de ketters hadden geen warmte nodig! Zeker niet, als goed keizerlijke soldaten, trouwe zonen van de moederkerk, daarvoor moesten sprokkelen!

Een eind boven de plek waar het transport rustplaats had gekozen, zat Lajos onder een vooruitspringend stuk rots. De ruwe steenblok gaf hem wat beschutting tegen de wind; laag struikgewas verborg hem voor het oog van wie beneden stonden. Even hoopte hij, dat gevangenen hout zouden moeten zoeken; dat vader onder die houtzoekers zou zijn. Dat hij dan bij vader in de buurt zou kunnen sluipen – mét hem dieper het al-donker-wordende bos zou kunnen insluipen. Maar geen gevangene werd ontboeid – een paar soldaten zochten brandhout . . .

Vanuit zijn schuilhoek zag Lajos hun vage gestalten als donkere schimmen tussen de bomen dwalen; hoorde hij het kraken van de takken, waar ze met hun zware laarzen op stapten of die ze van de bomen braken.

Een poos later vlamde een vuur op; wierp een kring van rossig schijnsel. In de rode lichtgloed waren de bewakers te onderscheiden: een paar stonden dicht bij de vlammen en warmden zich; anderen zaten op de bosgrond, hun handen uitstrekkend naar het weldadige vuur. De gevan-

genen lagen een eind daarvan verwijderd: Lajos kon hen terna uwer nood onderscheiden. Hij overlegde. Wat kon hij doen? Wat zou hij doen?

Als vader ontsnappen kon hier in het bos . . . De nacht, het struikgewas, het geboomte – ze boden aanvankelijk verberging; aanvankelijke veiligheid . . .

Wagen dan! Met een gebed in het hart stond hij op. Hij zocht zijn weg terug, zoveel mogelijk geluid vermijdend. Toen hij meende ver genoeg van de kampeerplaats verwijderd te wezen, daalde hij de helling af tot hij de weg bereikt had. Eenmaal op de weg liet hij zijn behoedzaamheid varen; begon hij te lopen zoals een marskramer loopt, die op tocht is. Deed hij geen moeite, zich aan de opmerkzaamheid van wie ook te onttrekken. Hij naderde het vuur – liep er heen. Bij zijn nadering keken een paar van de soldaten om – een enkele schoof zelfs wat opzij, om de nieuw-gekomeene dichterbij het vuur te laten. Dan kon de kerel zich warmen en dan konden ze zien, wat voor vent ze vóór zich hadden. Dat zagen ze gauw genoeg: de mars, die Lajos droeg, was een duidelijke aanwijzing. En als die mars dat niet geweest was, zouden de woorden van Lajos zelf het geweest zijn. „Kan ik de heren soldaten misschien iets verkopen?” vroeg hij lachend. „Of is het te laat op de dag? Ik heb van alles: kurketrekkers, tondeldozen, lint . . .”

„Niet nodig, koopman,” antwoordde één van de mannen. „We hebben al vuur, dat zie je – waarvoor zouden we nog een tondeldoos kopen?”

„En wat moet een soldaat met lint doen?” spotte een ander. „We zijn geen ouwe wijven.”

„Een kurketrekker dan?” hield Lajos aan.

„Als je er een kruik brandewijn bij hebt!” en de kerel die het zei, kwam uit zijn zittende houding overeind; liep op de koopman toe, als wilde hij in de mars kijken.

„Nee, brandewijn heb ik niet bij me,” zei Lajos. „Dat spijt me nu.”

„Dan kun je wel doorgaan, koopman,” meende een andere soldaat. Maar Lajos was nog niet van plan, om aan die half-schertsende, halfgemeende opmerking gevolg te geven. Hij deed een stap dichterbij het vuur.

„Mag ik me niet eerst een beetje warmen?” vroeg hij.

Daar had niemand op tegen – en Lajos zette zijn mars neer, ging daar op zitten. Hij nam deel aan de gesprekken – vertelde van tochten, die hij als marskramer zou gemaakt hebben. Maar intussen speurde hij be-

„Kan ik de heren soldaten misschien iets verkopen?” vroeg hij lachend.

hoedzaam en scherp rond. Een eind terzijde van waar hij zat, op de grens van de lichtkring, die het vuur wierp, lagen en hurkten de gevangenen. Een van hen richtte zich op zijn ellebogen op en keek in de richting van de marskramer. Liet zich dan weer terug zakken.

Lajos had de beweging gezien; had de gevangene herkend. Vader! Maar hij bleef aan het gesprek deelnemen, alsof niets anders hem belang inboezemde. Na een poos stond hij op, hing zijn mars aan de riem over zijn schouder.

„Blijf je niet liever, koopman?” vroeg een van de soldaten. „Het is hier bij het vuur beter dan in het bos!”

Ja, dat was wel zo, gaf Lajos toe, maar hij wilde morgen bijtijds in het volgende dorp zijn. Daar was jaarmarkt, hadden ze hem onderweg verteld en op een jaarmarkt kon je zaken doen! En hoe vroeger je er dan bent, hoe beter! Hij bedankte de heren soldaten voor hun vuur en voor hun verhalen en wou zijn tocht maar vervolgen . . .

Die tocht ging van af het vuur vlak langs de gevangenen. Daar scheen hij even zijn weg te moeten zoeken – zeker doordat hij in het donker oppassen wilde, niet over de gebonden mannen te struikelen.

Hadden de soldaten opgelet . . . Vlak langs vader liep Lajos – vlak bij vader liet hij een mes vallen, dat hij tersluiks uit zijn mars had gehaald.

„De weg terug – tot bij dat houten bruggetje over de beek. Dan langs de beek omhoog klimmen. Daar heb ik een houthakkershut gezien,” fluisterde hij scherp en haastig.

Hij waagde het niet, stil te staan om een antwoord te horen – vertrouwde, dat vader het mes had horen vallen; hoopte, dat vader het mes tastend zou vinden . . .

Even later was hij in het duister tussen de bomen verdwenen.

Het was al een paar uur licht, en nog zag Lajos niemand het smalle pad opklimmen, dat naar de houthakkershut leidde. Hij had de laatste nachturen in die hut doorgebracht, wakend en wachtend. Luisterend naar de geluiden buiten. Naar het ruisen van de wind door de takken van de naaldbomen. Naar het bruisen van de bergbeek, die dicht bij de hut naar beneden stortte. Naar voetstappen, die naderden . . . Maar geen voetstappen had hij gehoord, en toen het licht begon te worden was onrust over hem gekomen. Zou vader . . .?

Hoe verder de morgen voortschreed, hoe onrustiger hij werd. Telkens waagde hij zich buiten de hut; keek het smalle pad naar beneden af. Niemand! Zou hij op kondschap uitgaan? Telkens vroeg hij het zich af; telkens verwierp hij die gedachte weer. Want . . . als vader ontkomen was, zou hij immers de hut zoeken! En het was te gevaarlijk, de kans te lopen dat ze elkaar niet zouden treffen . . .

Weer was hij – ongedurig – naar binnen gegaan; zat op zijn mars met het hoofd in de handen, vol weifelende overleggingen. Toen . . . Hij stond met een ruk overeind – boog het bovenlijf voorover, luisterend. Rolde daar botsend een steen naar beneden? Dat kon betekenen, dat mensen naderden . . . Voorzichtig deed hij de deur open – keek naar buiten. Behoedzaam, zo veel mogelijk zich verbergend nog . . . Het geluid van de steen stierf weg – maar nu hoorde hij voetstappen. Dus toch! Dus kwam er toch iemand! Vriend of vijand? Hij waagde zich naar buiten; keek – verborgen achter een boom – het hellende pad af. Geen mens te zien, maar de voetstappen, de klauterende voetstappen, werden duidelijker. Daar verscheen een man. Lajos kende hem niet. Bleef wachten. Eén man. Geen soldaat. Dat betekende dus: waarschijnlijk geen gevaar.

Lajos trad van achter zijn boom te voorschijn. De man hoorde hem – keek op. Lajos zag een vermagerd gezicht; zag nu ook de haveloze kleding. Was de naderende één van de gevangenen? Een ontsnapte dus? En – de jonge Aczél voelde zich het hart kloppen in de keel – waar was dan vader? Hij liep de komende tegemoet . . .

„Lajos Aczél?” vroeg die, hijgend van de inspannende klim.

Een bevestigende hoofdknik. Dan zwijgen, tot beiden binnen de hut waren. Daar ging de nieuw-aangekomene uitgeput op de grond zitten, de rug steunend tegen de hutwand. Het duurde even, voor hij op adem was gekomen. Dan, zonder op een vraag te wachten, begon hij te vertellen.

Dominee Ambrus Toköli was hij, die met dominee Aczél – „uw vader toch?” – in Pozsony de gevangenis had gedeeld. Tijdens het transport waren ze aan elkaar gebonden geweest, en toen het mes was gevallen, hadden ze snel overlegd samen te vluchten. Aanvankelijk was dat gelukt. Met de gebonden handen over de grond tastend, had Toköli het mes gevonden; had toen het touw om de polsen van Tibor Aczél weten door

te kerven en toen deze eenmaal de hand los had, had hij zichzelf en Toköli verder bevrijd. Voorzichtig, kruipend, hadden ze zich verder en verder van het vuur en de soldaten verwijderd. Tot ze de afstand groot genoeg schatten, om op te staan en lopend hun weg te vervolgen. Bezwaarlijk was dat geweest – haast tastend hadden ze hun weg moeten zoeken. Onverwachts was Lajos' vader gestruikeld en gevallen, en wel over een boomwortel, die boven de grond uit kwam. Een ongelukkige val: toen dominee Aczél overeind wilde komen, was hij met een kreet teruggezakt. In zijn linkervoet

Lajos trad van achter zijn boom tevoorschijn.

vlijmde de pijn, en ook zijn knie was beschadigd. Toen hij er met de hand over streek, voelde hij lauw bloed. Toch waren ze voort gestrompeld, de één de ander steunend. Maar het was al moeilijker gegaan – herhaaldelijker hadden ze moeten rusten. En toen het begon te schemeren, toen de schemer over ging in licht, waren ze nog niet heel ver van de kampeerplaats af. En daar was hun vlucht blijkbaar ontdekt. Ze hadden luide stemmen gehoord; bevelen. De jacht op hen werd ingezet – van verschillende kanten klonk het roepen van soldaten, die daardoor bij hun zoeken naar de vluchtelingen met elkaar in verbinding wilden blijven.

Toen had Tibor Aczél er bij zijn metgezel op aangedrongen, dat die alléén vluchten zou. Aanvankelijk had Toköli geweigerd – wilde zijn lotgenoot niet in de steek laten. Maar waarom zouden twee zich opnieuw laten gevangen nemen, als er voor één goede kans op ontkomen bestond? had Tibor Aczél aangehouden. Toen had de ander toegegeven. Hij had de gewonde naar een schuilplaats onder wat dicht struikgewas gesleept – een armzalige schuilplaats! Want de struiken droegen immers

geen blaren . . . Lajos' vader had wel begrepen, dat zijn schuilplaats geen voldoende veiligheid bood.

„Als je mijn zoon vindt,” had hij gezegd, „vertel hem dan, hoe het gegaan is. Zeg hem, dat ik hem dank voor wat hij heeft gedaan. Maar het is beter, als hij terugkeert. Zoals ik nu ben, met mijn verstuipte voet en mijn gewonde knie, is er geen kans meer op ontsnapping. Laat Lajos teruggaan naar huis, naar moeder. Ze zal zijn hulp en zijn steun nodig hebben. En laat hij haar dan vertellen, dat ik volkomen bereid ben om voor het geloof in mijn Heiland te lijden, wat ik lijden moet. Misschien zal dat lang wezen; mogelijk zal het kort zijn. Dat weet ik niet. Maar één ding weet ik: door Gods genade ben ik om Christus' verzoenend lijden geborgen in mijn God.”

De verteller zweeg; hij zag, hoe zijn verhaal de zoon aangreep. Hij legde de hand op Lajos' knie: „Ik begrijp, dat dit een bittere teleurstelling voor je is,” zei hij. „Maar het geloof van je vader is in die teleurstelling een grote troost.” Lajos knikte zwijgend – hij kon niet spreken.

Zo zaten ze een poosje stil bij elkaar – dan vervolgde Toköli zijn verhaal. Hoe hij – gejaagd en voorzichtig – zijn weg had gezocht tot bij, tot langs de beek. „Nu ben ik hier.”

Lajos vermande zich. „Zijn de vervolgers u op de hielen?” vroeg hij.

De ander haalde zijn schouders op. Zeker wist hij dat niet. Wel had hij gemeend, de roepende stemmen steeds verder weg te horen. Lajos ging naar de deur – luisterde naar buiten. Niets dan het geluid van het water, van de wind en de bomen. Het scheen veilig.

Hij keerde in de hut terug. Daar overlegden ze. Ze zouden samen wegtrekken – Lajos, als marskramer een eind vooruit. Mocht er onraad zijn, dan zou hij met de kreet van een auerhaan waarschuwen.

Ze gingen. Zochten een weg over de bergen en door de bossen; een weg, die noch de soldaten, noch zij gegaan waren. Niemand ontmoetten ze en toen het middag was, durfden ze rekenen veilig te zijn. Bij een eenzame boerderij ergens in een klein dal waagden ze te rusten – kocht Lajos wat voedsel. Toen scheidden ze: dominee Toköli sloeg de weg in naar het westen, naar Zwitserland; Lajos trok oostwaarts naar Pozsony, naar Fülek . . . Om in Fülek de vrouw van Toköli het ontkomen en het plan van haar man te vertellen; om in Fülek bij moeder en de anderen te zijn. Zoals vader hem had opgedragen.

Gevangenen-transport

De schuilplaats van Tibor Aczél onder het bladerloze struikgewas was wel werkelijk een armzalige schuilplaats gebleken: de soldaten hadden de ontsnapte gevangene maar al te spoedig gevonden. Hadden hem met slagen en schoppen overeind willen jagen. Hij had geprobeerd omhoog te komen, maar was machteloos teruggezakt: zijn verstuipte voet en zijn gekwetste knie hadden hem niet kunnen dragen. En weer had een soldaat hem overeind gerukt: wou die ketter soms blijven liggen? Doen, alsof hij niet lopen kon? Vooruit!

Een paar stappen was de ongelukkige de helling afgewankeld, bij de schouder, bij de arm vastgehouden door twee van zijn vervolgers. Maar toen ze hem hadden losgelaten was hij opnieuw neergestort. Ja, het was dan wel zo: de vent kon beslist niet lopen. Dan moesten een paar gevangenen maar komen om hem te dragen!

Terwijl twee soldaten die gevangenen gingen halen, bleef een derde bij de opnieuw-gegrepen vluchteling. Vroeg hem onder dreigingen, onder stompen en stoten, waar „die andere” gebleven was.

Tibor Aczél haalde de schouders op – hij wist het niet.

Wist het niet? Wilde het niet zeggen natuurlijk. Ze waren toch met zijn tweeën gevlucht? Waar was die andere? Een stomp met een gewerkolf moest de vraag kracht bijzetten; moest een bevredigend antwoord afdwingen. Dwang een antwoord af. Maar bevredigend was dat antwoord niet. „Het bos in . . .” Dat begreep de soldaat; dat had hij al begrepen, eer die vermaledijde ketter het zei. Nee, hij moest het nauwkeuriger weten.

„Ik weet het zelf niet nauwkeuriger,” zei Aczél; en hij voegde er bij: „Dat kon ik toch vanuit mijn schuilplaats niet zien!”

De soldaat lachte spottend – begreep toch, dat de ketter gelijk had. Enfin, die zou wel ondervinden, wat het betekende, als je probeerde te ontkomen en dan weer gepakt werd. Wacht maar!

Veel goeds beloofde die dreiging niet – dominee Aczél bedacht dat

met huivering. Maar lange tijd om daar over door te denken had hij niet. De twee soldaten, die weggegaan waren, kwamen terug met een paar gevangenen.

„Draag die kerel naar beneden,” beval één der bewakers ruw. „En gauw!”

Het bevel werd opgevolgd; werd bereidwillig opgevolgd. O, ze hadden graag gezien, dat Aczél in zijn vlucht zou zijn geslaagd; ze hoopten, dat Toköli niet zou worden gevonden. Er werd nog wel naar hem gezocht wisten ze; maar ze wisten óók, dat de commandant had gezegd, niet veel langer hier te blijven. Het werd tijd om op te breken, en wat deed het er per slot van rekening toe of zo'n ketter op de galeien omkwam, of van honger en kou in de bossen doodging!

Toch: op hun tocht terug naar het kampement durfden ze Aczél die dingen niet vertellen.

Durfden het niet, want de begeleidende soldaten – nijdig omdat één van de twee vluchtelingen niet ontdekt was – maakten aan elk gesprek, aan elk gefluister zelfs, met vloeken en stompen een einde.

Konden het niet, want al hun aandacht en inspanning hadden ze nodig, om hun gewonde makker zo behoedzaam mogelijk voor pijn te bewaren.

Toen de groep de kampeerplaats naderde klonken trompetsignalen. Daar werden de manschappen mee terug geroepen, die nog naar Toköli zochten: de commandant kon en wilde om één ketter niet wie weet hoeveel uur nog blijven.

„Opschieten!” snauwde één van de soldaten de gevangenen toe, die Tibor Aczél droegen. Hij begreep, dat de stemming van zijn commandant verre van vriendelijk wezen zou en wilde zich niet aan een uitbarsting van die onvriendelijkheid blootstellen. Die uitbarsting kwam – maar ze trof hém noch zijn makkers. Ze trof Aczél; de uitgeputte, gewonde Aczél. Een stroom van verwensingen en dreigementen brulde de gramme bevelhebber hem toe: had hij, vermaledijde ketter die hij was, gedacht te kunnen ontvluchten? Gehoopt, te zullen ontkomen? Dan zag hij nu toch maar, dat dat niet mee viel! En dat hem die poging tot ontsnappen betaald zou worden gezet, daar kon hij van op aan! „Vooruit! Sta op!”

Een schop vergezelde het ruwe bevel – de gevangene probeerde over-eind te komen, doch zakte weer neer.

Zo – een voet verstuikt of zo iets?

Nou, met zulke kunsten hield de commandant zich niet op. „Overeind! En gauw wat!”

Weer trachtte de gewonde aan het barse bevel te voldoen; weer zakte hij met een kreet van pijn terug. Eén van de soldaten waagde het op te merken, dat de vent wel echt niet staan, niet lopen kon.

„Kan me niet schelen – méé moet-ie,” snauwde de bevelvoerder. „Hij denkt zeker, dat we hem hier zullen achterlaten en dat hij zo toch nog vrij komt!” en hij lachte hatelijk.

„Als wij hem dragen mogen?” stelde één van de makkers van Aczél voor. De commandant keek de spreker aan – even verbaasd om de rustige kalmte waarmee deze zijn verzoek, zijn voorstel deed. Dan – begrijpend dat er niet veel anders op zat – willigde hij in: „Goed – om te beginnen. Maar lopen moet hij zelf zo gauw mogelijk. Dat verstuiken, of wat het dan is, is zijn eigen schuld. En een beetje pijn is niet meer dan zijn verdiende straf! Tenminste – klonk het dreigend – een deel van zijn straf!”

De commandant stapte weg; liet de gewonde bij zijn helpers. Er moest voortgemaakt worden nu; er was al te veel tijd verloren gegaan. Zijn bevelen dreven de soldaten tot spoed aan.

Van takken werd een ruwe draagbaar gemaakt; om beurten droegen twee gevangenen hun lijdende lotgenoot. Het was een zware post voor hen: zelf vermoeid en verzwakt, maakte deze vracht hun de tocht nog aanmerkelijk zwaarder. Maar ze klemden de lippen op elkaar en droegen . . . droegen, tot ze de baar haast niet meer houden konden en anderen hen mochten vervangen. Anderen, even verzwakt en vermoeid als zij.

Zo ging de tocht verder; de lange, uitputtende dag door. En de volgende lange, uitputtende dagen.

Tibor Aczél zag het wel, hoeveel inspanning het dragen hun kostte; zag wel, hoe ze toch voor hem deden wat ze konden. Zag ook, hoe de dragers in niets méér werden ontzien dan de gevangenen, die niet droegen. En het bezwaarde hem . . .

Op een avond toen ze rustten – wanneer het oponthoud voor de nacht al rusten genoemd mocht worden – sprak hij er over. Het was voor hen niet vol te houden; ze verteerden hun weinige krachten om zijnentwil. Hij zou trachten te lopen – zeker, het zou gaan. Het moest gaan!

Maar geen van de anderen wilde daarvan horen : pas wanneer zijn voet genezen zou zijn, mocht hij lopen. Eerder niet. Elkanders lasten dragen, elkander steunen zoveel ze konden – was dat niet de wet van Christus? Elkander helpen en dienen, was dat niet het vervullen van des Heilands gebod? Ze leden immers gezamenlijk voor dezelfde zaak, voor hetzelfde geloof. Die eenheid in lijden bond hen aan elkander, zoals de eenheid in geloof hen bond aan dezelfde Heer en Heiland.

Toen gaf Tibor Aczél toe. Toen zochten ze in gebed kracht bij hun Heiland en Heer.

Het Bakony-woud was doorgetrokken en de vlakte van de Mur bereikt. Dank zij de zorgen en de hulp van zijn lotgenoten was Tibor Aczél zo ver opgeknapt, dat hij weer lopen kon. Moeizaam ging het nog, pijnlijk was het nog; maar het ging.

De weg liep door vlakker land; het bezwaarlijke stijgen en het vermoeiende dalen van voor enkele dagen was voorbij. Niet voorbij was de harde behandeling; was het vernederende gebonden-zijn-als-dieren; was het schrijnen van de schavende touwen aan halzen en polsen; was de pijn van de gezwollen en doorgelopen voeten; was het knagende gevoel van nooit-geheel-gestilde honger. Het leek wel, of de barsheid en de ruwheid van de bewakers toenamen, naarmate de krachten van de voortgedreven gevangenen minderden.

Toen kwam het berggebied van Stiermarken en Krain. Met opnieuw steil stijgende hellingen; met opnieuw gevaarlijke afdalingen langs smalle rotspaden.

Een paar van de ongelukkigen – oude mannen van tegen, van over de zestig – konden haast niet meer. Ze sleepten zich voort met hun laatste krachten; gesteund zoveel het kon door de anderen; gestompt en opgejaagd door de hardvochtige begeleiders. In de schuur van de boerenhoeve, waar die nacht gepleisterd zou worden, vielen ze amechtig op het stro. Toen de volgende morgen de bewakers kwamen om hen te wekken en naar buiten te drijven, bleven twee van hen liggen . . . dood!

De lichamen werden losgemaakt van het touw, waarmee de gevangenen aan elkaar gebonden waren; werden achteloos in de schuur achtergelaten. Als de boer die lijken ergens in de grond wilde stoppen, of ze in een ravijn wilde storten, mocht hij dat weten. De soldaten be-

moeiden zich niet met dode ketters. Hadden al last genoeg van de levende . . .

En verder ging de tocht – de steeds martelender tocht. Omhoog voerde de weg deze dag, langs een smal pad met aan de ene zijde een loodrechte rotswand en aan de andere zijde een diepe bergkloof. Stefan Sarkany, een man van achter in de vijftig, strompelde mee: wankelend. Struikelend soms. Dan – door die struikeling – rukte het touw waarmee hij aan de man vóór en de man achter hem gebonden was, die beiden bijna mee omlaag; knelde hen benauwend de keel. Toch hielpen ze telkens hun afgebeulde lijdensgenoot zo goed ze konden; trachtten hem moed in te spreken. Maar Sarkany was te zeer verzwakt: hij kon niet meer. Nog een paar wankele stappen – dan bleef hij hijgend staan, de rug steunend tegen de rotswand.

Onmiddellijk was één der soldaten bij hem.

Wat betekende dat? Wou die halsstarrige ketter niet verder? Vooruit! Een kolfstoot . . . Sarkany kromp ineen van pijn; deed een poging om te lopen. Maar de krachten begaven hem: de armen zwaaiden door de lucht als om zijn evenwicht te houden, als om steun te zoeken. Toen viel hij voorover; trok in zijn val zijn naaste lotgenoten mee. Half . . . want met uiterste inspanning wisten deze zich overeind te houden; het touw aan hun halzen hield het bovenlijf van hun makker een paar voet boven het pad. De soldaat schopte naar de gevallen. Die probeerde niet meer op de been te komen. Kon dat niet meer proberen: machteloos en krachteloos hing hij in het knellende touw.

„Ik . . . kan . . . niet meer,” steunde hij rochelend. „Laat . . . me . . .” De beide aan-hem-gebondenen bukten zich tot hem over; grepen hem onder de armen; hesen hem wat omhoog.

Uit de achtertocht van het transport klonk een nijdige stem: Waarom werd er niet doorgelopen? Wat betekende dat stilstaan? Vooruit! opschieten!

Het was de stem van de commandant.

Eén van de soldaten haastte zich naar hem toe om de verklaring van het oponthoud te geven.

Een ketter gevallen? Half dood? Kon hij niet verder? Dan laten liggen – de hele troep kon om één zo'n kerel niet op dit gevaarlijke rotspad blijven staan. Vooruit! Vlug!

.. liet hem neerploffen in het ravijn.

De soldaat haastte zich terug – maakte Sarkany los uit de gebonden rij. Liet hem liggen.

Eén van de gevangenen predikanten wilde de beklagenswaardige nog helpen; hem met de rug tegen de rotswand zetten. Maar daar werd geen tijd voor gelaten – opgeschieten was het parool. Vooruit dus! En voort ging het: langzaam en moeilijk, met bezwaarde harten en vermoeide voeten.

Sarkany sleepte zich zo dicht mogelijk naar de bergwand: op het pad lag hij de voorbij-trekkenden in de weg.

Een bewaker zag dat; begreep de bedoeling. Hij lachte ruw. „Wou je ons uit de weg gaan, ketter?” schreeuwde hij. „Best! Maar doe het dan ook goed!”

Hij greep de machteloze onder de oksels; sleurde hem dwars het pad over; liet hem neerploffen in het ravijn.

Een kreet van afgrijzen, een gemompel van verontwaardiging.

De moordenaar keek dreigend naar waar dat klonk. Wie van die ellendelingen waagde het iets te mompelen, te zeggen? Maar zijn dreigende blik weerhield het woord niet.

„Wie des Heren volk aanraakt, raakt Zijn oogappel aan,” zei één van de gevangenen ernstig. Het was een verwijt, een beschuldiging, een waarschuwing.

Een stomp met de geweercolf was het antwoord – de gevangene die gesproken had, struikelde voorwaarts.

En verder ging de tocht . . .

Stefan Sarkany was niet de enige, die op die tocht omkwam: eer Triëst was bereikt, waren nog vijf anderen slachtoffer geworden van de wrede mishandelingen, die ze moesten ondergaan.

En in Triëst . . .

In de gevangenis – donkere hokken, waar de veroordeelden met zes, acht man werden ingedreven – zouden ze toch enige rust kunnen vinden. De verschrikkelijke dagmarsen waren ten einde – en wat hun wachtte op de galeien . . . De stakkers waren té vermoeid, te gebroken, om daar nu reeds veel gedachten aan te geven. Ze snakten er naar te kunnen rusten, te zitten; te kunnen liggen mogelijk. O zeker, in de duisternis van hun maffe kerkers; maar toch zitten, toch liggen. En ze zouden in de lange, donkere uren de snauwende bevelen en de lasterlijke vloeken niet horen. Ze zouden met elkaar kunnen spreken, elkaar kunnen bemoeiden, met elkaar kunnen bidden.

Maar niet langer dan een enkele nacht duurde het verblijf in Triëst – niet langer dan hun rust had geduurd na elke afmattende dagmars.

De Spaanse galeien hadden de haven van Triëst verlaten; waren naar het Zuiden gevaren.

En reeds de volgende dag ging de tocht verder. De Po-vlakte door ging het, de Apennijnen over, Rome voorbij. Naar Napels.

Onder een stralende hemel trokken ze door het bloeiende Italiaanse land; door Italiaanse steden met prachtige, indrukwekkende bouwwerken. Maar de afgebeulde stakkers zagen van die schoonheid weinig of niets: dagen vol grauwe ellende volgden op dagen vol grauwe ellende. Hongerig en vervuild en gewond sleepten de gevangenen zich voort, nu-zo-lang-al opgedreven door scheldwoorden en slagen en stompen.

Als ze hun geloof niet hadden gehad! Hun geloof in de genade van hun Heiland, om Wiens Woord ze dit lijden droegen; Wiens belofte hen troostte, dat wie getrouw is tot de dood de kroon des levens zal ontvangen.

Maar ze hadden dat geloof; maar ze geloofden die belofte. Ze wisten, dat het woord van hun Heer, hun Heiland, waarachtig is en getrouw.

Dat weten, dat vast en zeker weten, sterkte hen.

Galeislaven

Ten langen leste lag Napels voor hen. Het was een namiddag, een middag na een martelende morgen. Haveloos en vervallen zagen ze er uit, de gevangenen, die zo ver uit hun Hongaarse vaderland waren weggevoerd.

Tegen de blauwe lucht tekende zich de top van de Vesuvius af; boven de krater hing een grijze wolk. In de verte glansde de zee en dichterbij, in de laagte, lag de stad.

Ze bereikten die stad; gingen door de nauwe drukke straten . . . Voorbijgangers keken naar hen. Een troep boeven natuurlijk; misdadigers, die tot de galeien waren veroordeeld. Een straatjongen schreeuwde iets; de Hongaren hoorden het ternauwernood. Ze waren te vermoeid, om er op te letten; ze verstonden de taal niet, waarin werd geschreeuwd. Maar een paar vrouwen verstonden die taal wel. „Hou je mond,” zei één van hen tegen de jongen, die geroepen had. „Laten het dan boeven zijn; zie je niet, hoe ellendig die kerels er aan toe zijn?” De jongen haalde de schouders op, begon een deuntje te fluiten. Volgde de troep op een paar passen afstands. Hij wist wel, waar ze heen werden gebracht. Een kameeraad van hem voegde zich bij hem; een stuk of wat lanterfanter liepen eveneens mee. Blevén bij de gevangenis staan, tot de laatste man binnen was en de deur dicht werd gedaan. Toen keerden ze zich om en slenterden verder, de stad door, naar de haven. Kijken of er ook galeien lagen . . .

In de gevangenis werden de touwen van de polsen losgemaakt; werden de halzen van het kwellende touw bevrijd. De commandant gaf de gevangenen over aan de directeur van het bagno, marcheerde toen met zijn soldaten af. Zie zo, dat karwei was volbracht, hij zou zich zelf en zijn manschappen belonen met een paar vrije dagen; dagen waarop ze van de lange tocht konden uitrusten bij wijn en muziek en spel . . .

„Morgen kunnen jullie naar de galeien,” zei één van de cipiers. Hij was met zijn makkers bezig de pas aangekomen slaven hun slaapplaatsen

voor die nacht te wijzen. Ergens op een houten brits; of op de vloer van de hokken, die voor de galeiroeiers waren bestemd.

Tibor Aczél werd met een paar van zijn lotgenoten een hok ingeduwde, waar slechts een flauw licht door een getralied venster naar binnen drong. Ze hoorden het geritsel van stro, toen ze in de duisternis een ligplaats zochten; ze hoorden hoe ratten wegschoten . . . Doodop probeerden ze de houding te vinden, die het minst ongemakkelijk was . . . Rusten! Slapen!

Maar van rusten noch slapen kwam die nacht veel; de ratten – eerst verschrikt door het binnenkomen van mensen – keerden terug. Ze liepen over de benen, over de lichamen, over het gelaat van de gevangenen; soms beten ze . . .

De uren sleepten; brak de morgen nooit aan? En wat zou die morgen brengen, wanneer ze aangebroken was? Fluisterend onderhielden de gevangenen zich daarover met elkaar. Allerlei veronderstellingen opperden ze. Maar geen van hen wist precies, wat hen te wachten stond. Harde, bitter harde arbeid zou het wezen; verwensingen en slagen; lijden . . . Lijden, tot de dood hen verlossen zou . . .

Toen begon Tibor Aczél te spreken. Ja, lijden wachtte hun, dat wisten ze met zekerheid. Maar ze wisten ook, waarom, voor Wie ze leden. Ze wisten, dat aan het eind van hun lijden de heerlijkheid zou aanbreken. Want wie volharden zal tot het einde, die zal zalig worden . . . Dat geloof was hun troost, hun sterke troost. Dat geloof was hun kracht.

De morgen schemerde. Of was het al de klare dag, die met niet meer dan een flauwe schemer in dit donkere hol van ellende kon doordringen?

Voetstappen naderden; hielden stil voor hun gevangenis. Grendels knarsten en werden teruggeschoven; de deur draaide open. Twee cipiers kwamen binnen, brachten brood en water. Eén van de twee begon in rad Italiaans te spreken. De Hongaren verstonden hem niet. Begrepen toch, dat de man hen iets meedeelde, dat voor hen van belang was. Aczél stond op, ging naar de cipier toe. Vlak voor de bewaker bleef hij staan en haalde de schouders op, als teken dat hij hem niet begreep. Toen lachte de man. „Geen Italianen?” vroeg hij.

Aczél ving het woord „Italianen” op; hij vermoedde, wat de ander

bedoelde en schudde ontkennend het hoofd. Nee, Italianen waren ze niet. Toen begon de cipier in een mengelmoes van talen zijn uitleg nog eens en het gelukte Aczél uit wat de man zei, op te maken, dat nog deze dag enkelen van hen aan boord van een galei zouden worden gebracht. Maar precies hoeveel en precies hoe laat, werd hem niet duidelijk. Trouwens: de cipier had blijkbaar tijd noch lust om zijn mededeling langzamer en uitvoeriger te herhalen: hij maakte een gebaar alsof hij zeggen wilde, dat ze nu verder maar moesten afwachten en ging met zijn kameraad weg. De grendels schoven voor de deur.

De gevangenen aten het droge brood, dronken het lauwe water. En wachtten . . .

Weer ging de deur open, weer kwam de cipier. Dit keer vergezeld van een paar gewapende matrozen. Die wezen enkele gevangenen aan, die het dichtst vooraan zaten of stonden. Vier. Die vier moesten naar buiten komen, werden in de gang twee aan twee gezet . . . „Vaarwel broeders, blijft getrouw. De Here sterke u,” riep Aczél. Hun antwoord hoorde hij niet meer, de deur werd dicht geduwd. In de gang verwijderden zich stappen . . .

Die avond, toen opnieuw voedsel werd gebracht, probeerde Aczél met de bringer een gesprek te beginnen. De man bleek er niet afkerig van, hij zag blijkbaar, dat *dé*ze gevangenen anders waren dan de kerels, die hij als regel te bewaken had. Geen misdadigers, geen boeven. Waar die vier naar toe waren? Naar de galeien natuurlijk. Er lagen er op dit ogenblik maar twee in de haven – met een dag of wat zouden er wel andere binnenvallen. En daar zouden zij wel op worden geplaatst.

Was dat niet van te voren bekend, of er roeiers op een galei nodig waren? wilde Aczél weten. De cipier haalde de schouders op. Nee, precies hoeveel wist je nooit van te voren. Hij verwonderde er zich lichtelijk over, dat deze gevangene blijkbaar zo weinig wist van galeien. Bedacht dan, dat dat wel komen zou, omdat hij niet tot het gewone slag galeislaven scheen te behoren. Legde daarom uit: een galei voer natuurlijk uit met een volledige bezetting roeiers, maar er stierven er altijd op zee. En dan moesten er nieuwe komen als aanvulling. De galeien die nu in de haven lagen, hadden er vier nodig gehad, drie op de één, één op de

andere. En hoeveel er nodig zouden zijn als de andere schepen binnenvielen? Hij haalde de schouders op als om te zeggen, dat hij dát niet wist. Niet weten kon van te voren. Maar in ieder geval was het in de gevangenis altijd nog beter dan aan boord.

Dat was geen troostvol vooruitzicht, overlegden de gevangenen, toen de bewaker was weggegaan. In de gevangenis beter dan aan boord! De gevangenis, waar de dag nooit lichter werd dan een vale schemering; waar de nachten donker waren en kwellend; waar de vrijheid v^ér bleef . . . Was het daar toch nog beter dan aan boord? Dan moest het op de galeien wel méér dan verschrikkelijk zijn!

Het wás er meer dan verschrikkelijk.

Dat ondervond Tibor Aczél toen hij – ruim een week later – vastgeketend zat op één van de roeibanken van de „San Jago”. Met zijn der-tien waren ze uit de gevangenis gehaald op een Meimorgen vol zon; het helle licht buiten had hen een ogenblik verblind, maar de zuivere lucht was een verkwikking geweest na de donkere dagen en de lange nachten in de duffe atmosfeer van het benauwde gevangenshok. Aan de haven was de zeewind koel. Er lagen galeien, die pas waren binnengevallen; die aanvulling van het aantal roeislaven nodig hadden.

De veroordeelden waren over de verschillende schepen verdeeld: Tibor Aczél en Johan Báthory, een predikant uit de provincie Veszprém, waren met nog twee anderen op de „San Jago” terecht gekomen. Aczél en Báthory naast elkaar op een bank aan bakboordzij; de anderen gescheiden, elk op een bank aan stuurboord, naast en tussen de galeislaven die al langer dienst deden. Ruige, ruwe kerels waren dat: boeven, misdadigers, nog harder en ruwer geworden door het slavenwerk en de barbaarse tucht, waaraan zij op de galeien waren onderworpen. Kerels uit verschillende delen van de rijken van de Spaanse koning en de Duitse keizer: Pisanen en Milanezen, Cataloniërs en Basken, Bohemers en Napolitanen. Gevangen genomen zeeroovers óók: Moren en Algerijnen en Turken. Aan elke bank zaten vier roeiers vastgeketend; het hanteren van de zware roeiriem eiste van vier man de uiterste krachtsinspanning.

Tibor Aczél kwam naast een donkerogige Cataloniër te zitten; de man keek hem verwonderd en wantrouwig aan. Want ondanks het vervallen

uiterlijk van de „nieuwe”, ondanks diens haveloze kleding, was toch te zien, dat hij noch zijn makker behoorden tot het gewone slag van de tot-de-galeien-veroordeelden. In het mengelmoes van talen, dat de slaven onder elkaar spraken en dat de Hongaren in de gevangenis al gehoord hadden, vroeg de Cataloniër: „Wie ben je? Wat heb je op je kerfstok?”

Aczél vertelde.

Met verbazing luisterde de ander. Zodra hij begreep, wat voor kerel naast hem gekomen was, schoof hij van Aczél weg zo ver zijn ketenen het toelieten. „Een ketter,” zei hij verachtelijk en toch verschrikt. „Een verdoemde ketter!” En hij keek, of hij bang was voor besmetting.

Zijn neven-man haalde de schouders op. „Geeft het wat?” vroeg hij. „Jij en ik zijn dan geen kettters, we worden hier behandeld als honden! Precies, zoals zij behandeld zullen worden!” En tegen Aczél: „Trek 't je maar niet aan, wat hij zegt of doet. Dat draait wel bij.”

Ja wel: dat draait wel bij! Maar de volgende dag snauwde de „vriendelijke” galeislaaf even hard als zijn makker. Want die dag voer de galei uit en moest er worden geroeid. Hard geroeid! Alle riemen gelijke slag! En als dan van de vier man die aan een riem zitten, er twee nog nooit geroeid hebben; als die twee de slag niet dadelijk te pakken krijgen en veel en veel eerder vermoeid zijn dan de gewende, de geharde roeiers, dan wordt het werk voor die gewende en geharde roeiers bijna dubbel zo zwaar. Dan kunnen die de riem haast niet gelijk-op bewegen met de andere riemen. En dan komt de opzichter en slaat en ranselt met zijn bullepees! Nee, hij kijkt niet altijd precies wie van de vier eigenlijk schuld heeft aan het vertraagde, het onregelmatige tempo; hij striemt de ontblote ruggen van alle vier de mannen, die hijgend en zwetend zwoegen aan de nauwelijks te hanteren riem. „Vooruit honden! Haal op! Haal dóór! Haal op!” En regelmatig met het geschreeuwde bevel zwepen de felle slagen neer . . .

Die avond in het scheepshol, waar de afgebeulde slaven waren opgeborgen voor de nacht, hadden Aczél en Báthory de snauwen, de vervensingen, de bedreigingen zelfs, te verduren van hun verbitterde bankgenoten. Ze verontschuldigten zich; ze beloofden zich tot het uiterste te zullen inspannen. Ze wilden werkelijk niet het grootste deel van de arbeid op de anderen laten aankomen, maar ze konden nog niet . . .

„Als jullie dan maar gauw zorgt, dat je het wél kunt,” gromde de

Cataloniër; en zijn kameraad voegde er bij: „Onthoud dat! Ik zal jullie geen strobreed in de weg leggen, maar ik vertik het om jullie werk te doen. Ik heb genoeg aan het mijne. Méér dan genoeg!”

Aczél en Báthory deden hun best – spanden zich in. De volgende dag; de volgende dagen. De Cataloniër en zijn makker zagen dat. Erkenden dat. O, niet met veel woorden. Maar toch merkbaar. Zij werden minder bars en bits; ze gaven raad, hoe je als galeislaaf het best je krachten kon gebruiken en verdelen; hoe je soms je zelf een beetje sparen kon . . .

Dat waren waardevolle aanwijzingen. Waardevol niet alleen omdat ze bewijs waren van een kameraadschappelijker gezindheid dan die van de eerste dagen; waardevol ook, omdat het opvolgen ervan werkelijk enige verlichting bracht. Zonder die zouden de lange dagen nog uitputtender geweest zijn dan ze al waren. De lange dagen waarop de galei kruiste in de wateren rondom Sicilië en Zuid-Italië. Soms viel ze de een of andere haven binnen – bleef daar korter of langer liggen; voer dan weer uit. Maar aan een zeeslag nam ze geen deel. Tot een zeeslag tussen de Spaanse en de Franse vloot kwam het niet.

Aczél verwonderde zich daarover: galeien zijn toch oorlogsschepen en er was toch oorlog! Messina, opgestaan tegen de koning van Spanje, werd door de Spanjaarden belegerd, en een Franse vloot wilde trachten, de opstandelingen te hulp te komen. Waarom voeren de Spanjaarden de Fransen niet tegemoet? Probeerden ze niet, hun vloot te verhinderen de belegerde stad te hulp te komen?

De Cataloniër wist het. En hij legde het Aczél en Báthory uit. Met een minachtende grijnslach. De Spanjaarden konden niet en durfden niet, dát was het! Ze wisten drommels goed, dat de Franse vloot sterker en de Franse zeelieden ervarener waren. Ze waren bang, dat ze een zeeslag zouden verliezen. Dáárom!

„Dan zou het dus nooit tot een gevecht komen?” vroeg Aczél.

De Cataloniër schudde het hoofd. Zo was het nu ook weer niet. Voorlopig zou het niet tot een gevecht komen, op de duur natuurlijk wel. Als er voor de Spanjaarden versterkingen kwamen. Nee, geen Spaanse versterkingen – daar hoefde je niet op te rekenen, want die waren er niet. Maar versterkingen door Spanje's bondgenoot. Hij had een gesprek gehoord tussen twee van de opzichters – op een avond, toen de galei in Syracuse voor de wal lag. Die twee hadden het over de Hollanders gehad

— die zouden komen. En de Hollanders konden zich weren te water. Die hadden een admiraal, beroemd op alle wereldzeeën. De Ruyter heette die. Een vloot onder zijn bevel was op weg — zodra die vloot er was, kon je op een gevecht rekenen!

„En dan hebben wij roeiers het het eerst en het zwaarst te verduren,” zei de Cataloniër bitter. „Op ons wordt het eerst geschoten. Je begrijpt, als er geen roeiers genoeg meer zijn, is een schip zo goed als stuurloos. Moet het blijven liggen waar het ligt, of drijven waarheen het drijft. En dan kan de vijand enteren.”

Dat was geen troostvol vooruitzicht. En toch . . . was een korte dood door het kanonvuur van de vijand niet te verkiezen boven het martelende leven onder de slagen van de aandrijvers!

Dat martelende leven — nu al week na week en maand na maand — ondermijnde de krachten van de veroordeelden. Báthory verzwakte zienderogen — soms verloor hij het bewustzijn onder het zware werk in de onbarmhartig brandende zon. Dan werd hij met felle slagen, met over zijn gewonde lichaam uitgestorte emmers zeewater weer bijgebracht. Een slaaf moest roeien — roeien, tot hij er bij neerviel . . .

Aczél deed wat hij kon om zijn arme makker te sparen. En de twee anderen op de roeibank hielpen . . .

Dat was een lichtpunt, een troostend lichtpunt. De houding van de Cataloniër en zijn kameraad was in de loop van de lange maanden veranderd. Ze hadden gezien, hoe de twee Hongaren hun lijden droegen; hoe de twee Hongaren zich inspanden, hun deel van het roeierswerk volledig te verrichten . . . Ze schenen vergeten te zijn, dat hun bankgenoten ketters waren, doemwaardige ketters. Och, wat deed dat er ook eigenlijk toe: waren ze niet allemaal voort-gezweepte en afgesloofde stakkers, die niet veel hoger werden geschat dan werkdieren? Droegen ze niet allemaal hetzelfde ellendige lot?

En dan . . . Ze hadden — aanvankelijk onwillig en afkerig, later met iets dat op belangstelling leek — geluisterd naar wat Aczél en Báthory met hen hadden gesproken; hadden verteld over de reden van hun veroordeling. Ze hadden gezien, hoe het geloof de beide Hongaren sterkte, hoe de liefde tot Christus hun kracht gaf dit harde, bittere leven te dragen om Zijntewil.

„Dat is niet *ónze* kracht,” had Báthory eens gezegd. „Dat is de kracht,

die onze Heiland ons geeft. En dat is het vooruitzicht op de heerlijkheid, die Hij bereid heeft voor ieder die volhardt, die trouw blijft aan Hem, de Zaligmaker, en aan Zijn evangelie.”

En juist dat het Báthory was, die dat zei, had nog meer indruk gemaakt. Want diens krachten namen snel af. Het gebeurde dat hij, 's avonds in het schemerige hol, te vermoeid en verzwakt was om ook maar even aan het gesprek deel te nemen – en meer dan eens al had in het schemerduister, waarin de slaven bij elkaar hurkten of lagen, één gezegd: „Hij maakt het niet lang meer.”

Báthory zelf voelde dat ook – maar het verschrikte hem niet. Het verheugde hem eer met een stille blijdschap. Want het betekende, dat voor hem de verlossing, de grote verlossing, naderde. Dat vaste vertrouwen, die gestage blijdschap, maakte indruk op de ruwe kerels, die vaak in bitterheid voor zichzelf de dood wensten en tóch diep in hun hart voor die dood groter angst kenden dan voor de bloedigste mishandeling onder het afmattende werk.

Een paar dagen vóór Kerstfeest was de „San Jago” de haven van Palermo binnengelopen – zou daar blijven liggen tot na Nieuwjaar.

Die betrekkelijke rust beloofde verademing; beloofde herstel van krachten. Bracht ze niet voor allen.

In het scheepshol lag Báthory – en de drijvers lieten hem liggen. Als de anderen overdag een paar uur naar boven mochten komen in zon en zeelucht, was hij te uitgeput om tegen de smalle trap op te klauteren. Eén, twee keer hadden de drijvers hem aangespoord overeind te komen en naar dek te gaan; toen hij dat niet kon en vroeg, te mogen blijven waar hij was, hadden ze dat goed gevonden. Waarom zouden ze zich over een slaaf druk maken? Kwam de vent bij, doordat hij beneden kon blijven liggen, dan was hun dat goed; mocht de vent niet meer bijkomen, nooit meer aan de riem kunnen zwoegen – voor hem een ander! Zij zouden hem niet naar boven slepen! Aczél en de Cataloniër hadden dat wel geprobeerd; hadden het een keer klaar gekregen. Maar het had Báthory weinig goed gedaan, en toen hij opnieuw beneden was gekomen had de bedomptheid van het scheepshol hem zo benauwd, dat hij een volgende maal liever bleef waar hij was . . . De overgang van het mufte donker in de frisse lucht, meer nog de terugkeer uit de frisse lucht naar

het maffe donker deden hem te veel kwaad . . . Dan bleef Aczél bij hem zitten – sprak met hem over het verre vaderland, dat ze hadden moeten verlaten; over het Vaderhuis, waarheen ze beiden op weg waren. Dat hij, Báthory, reeds dicht bij wist . . .

En nu was de eerste Kerstdag aangebroken. Als een bijzondere gunst had de bevelhebber van de galei laten bekendmaken, dat de slaven die dag – onder geleide – naar de wal mochten, om in de Rooms-Katholieke kerk de mis bij te wonen. Ze hadden het allemaal graag aanvaard, dat verlot. Allemaal – ook de roeiers, die om God en godsdienst niets meer gaven. Het was immers een gewenste afwisseling; ze kwamen weer eens aan de wal; ze konden weer eens als gewone mensen in een kerkbank zitten. Alleen de vier predikanten hadden geweigerd. Naar de mis, voor hen één van de ergste dwalingen waaraan de Rooms-Katholieke kerk schuldig stond, wilden ze niet.

„Dan ook niet aan dek,” had de commandant bevolen, toen hij van de weigering hoorde. „Laat die ketters dan maar in het scheepshol, als ze liever in het donker zitten dan in de kerk.”

Zo waren ze in het scheepshol gebleven, in het donkere scheepshol. Doch al was het donker om hen heen, in hun harten was het licht. Want Kerstfeest was het: het feest, waarop ze de geboorte van hun Heiland gedenken mochten. En over die Heiland spraken ze. Spraken ze – óók met Báthory. Achterover lag die, lang uitgestrekt op de harde planken van het donkere ruim. Hijgend ging zijn ademhaling; hij was ten dode toe uitgeput. Maar zijn ogen glansden. Immers: de Heiland was geboren! Zijn Heiland! En stil luisterde hij naar wat de anderen, naar wat zijn broeders in het geloof en het lijden spraken.

„Op Hem is mijn hoop,” fluisterde hij, toen ze een ogenblik zwegen. „Hij is mijn heil.”

Aczél hoorde de woorden – hij boog zich over de lijder. Bezorgd, want de stem klonk zó zwak . . .

„Hoe gaat het, broeder?” vroeg hij.

Het duurde even, eer antwoord kwam. Toen kwam het – bijna onverstaaanbaar.

„Ik heb . . . het eind . . . bereikt . . . De verlossing is daar.”

Geen van de mannen zei een woord: in eerbiedige huivering wachtten

Een man zette de voet op de ladder en wilde afdalen

ze. Luisterden. Een zucht . . . dan stilte. De strijd was uitgestreden; de overwinning behaald . . .

Er kwamen stappen aan dek – vele stappen. De bemanning die naar de wal, naar de mis, was geweest, kwam.

Het luik werd open getrokken – licht viel naar beneden. Een man zette voet op de ladder en wilde afdalen.

Toen stond Aczél op, liep naar hem toe.

„Er is hier een dode,” zei hij. De voet die op de ladder was geplaatst, werd teruggetrokken – even later boog zich een gezicht naar beneden. Het gezicht van één der opzichters.

„Die Hongaar zeker?” vroeg hij, hard en onverschillig. „Heette de vent niet Báthory?”

„Ja – Báthory is overleden,” antwoordde Aczél.

Aan dek werd een ogenblik overlegd – toen klommen een paar opzichters in het scheepshol af. Eén van hen keek naar de gestorvene. Ja, de man was dood.

„Leg hem daar in die hoek,” beval de opzichter kort. De drie Hongaren namen het lichaam van Báthory en legden het op de plek, die was aangewezen.

„Zo, dan zullen we morgen wel verder zien. Vannacht kan-ie wel hier blijven liggen. Hij heeft wel vaker met jullie hier gelegen,” en de kerel lachte ruw om wat hij een grap vond.

Die nacht – terwijl de meesten lagen te slapen en te snorken – zat Aczél wakend bij het dode lichaam van zijn vriend. In gedachten. In smartelijke gedachten. Hij herinnerde zich het laatste Kerstfeest dat hij in Fülek had gevierd. Hij herinnerde zich zijn gesprek met zijn broer. Het lijden was wél gekomen . . . Het bittere lijden . . . dat Báthory de dood had gebracht.

Wat zou het hém brengen?

Toen verhieven zich zijn gedachten. Wat dat lijden brengen mocht – ééns zou het eindigen. Zoals het voor Báthory geëindigd was.

Tot heerlijkheid.

De slag

De „San Jago” had na de Kerstdagen niet lang meer in Palermo gelegen: met dertien andere roeischepen en één oorlogsschip was ze oostwaarts gevaren.

Op de roeibank werd de plaats naast Tibor Aczél nu ingenomen door iemand, die uit de gevangenis van Palermo was gehaald – een norske, in-zichzelf-gekeerde kerel.

„Mijn voorganger is zeker doodgebeuld aan boord van dit ellendige schip,” had hij gezegd – en hij had nauwelijks naar het antwoord geluisterd. Hij wist dat antwoord immers wel voor het gegeven werd!

Ook verder sprak niemand aan boord meer over Báthory. Zijn lichaam was – in een met stenen verzwaarde zak genaaid – over boord geplompt, zodra de galei een eind in zee was gekomen. En daarmee basta!

Niemand sprak meer over hem . . . dan de drie Hongaarse predikanten, die nog aan boord van de „San Jago” leefden en leden. 's Avonds als ze, van de roeibanken losgemaakt, hun slaapplek in het ruim mochten zoeken, trachtten ze die zo dicht mogelijk bij elkaar te vinden – dan spraken ze samen over hun overleden broeder. Dan benijdden ze hem vaak: verlost was hij nu en bevrijd. Het loon van de getrouwe dienstknecht had hij ontvangen: de kroon des levens. En dan sterkte hen het geloven, het weten, dat ook hen eens die heerlijkheid wachtte . . .

Maar van de anderen sprak niemand meer over Báthory. Er waren andere dingen, waarover ze spraken: hun harde werken, hun schamele kost, de wrede tucht. Telkens en telkens ging het daarover, met morren en grommen en verwensen en vloeken . . .

Er kwam ook een ander onderwerp van gesprek. Het Spaanse smaldeel – één oorlogsschip en veertien galeien – onder bevel van de onderkoning van Sicilië, de markies De Villafranca, had de haven van Milazzo bereikt en was daar voor anker gegaan. Lag daar te wachten.

Waarop? Hoe lang?

De Cataloniër beweerde: tot de Franse vloot uit zichzelf in de lucht

zou vliegen, want die Franse vloot bevechten, durfden de Spanjaarden niet. Vooral niet als de Fransen, die voor Messina lagen, versterking kregen. En die versterking was onderweg. Was in de buurt. Een eskader uit Toulon! Dat had hij gehoord, toen een bootsman het vertelde aan een paar matroze^m.

Een tweede had méér, had iets anders gehoord. De galeien en het oorlogsschip wachtten wel degelijk op iets. Op iemand. De Hollanders konden nu elke dag komen opdagen. Onder die beroemde admiraal, onder De Ruyter. Daar was het wachten op hier in Milazzo.

„Matrozenpraatjes en Spaanse snoeverij,” bromde een Algerijn minachtend. „Denk je, dat een bootsman of een opzichter iets weet? Die lui praten maar wat.”⁹⁹

„We zullen zien,” zei een vierde schouderophalend. „Laten we liever gaan slapen.” En hij keerde zich op zijn zij.

Ja, slapen. Slapen, zo goed en zo kwaad dat ging in het overvolle, duffe scheepsruim.

Tibor Aczél kon de slaap niet vatten. Hij lag te denken over het gesprek, dat hij wel had aangehoord, maar waaraan hij geen deel had genomen.

De Hollanders kwamen . . . De Hollanders! Als bondgenoten van keizer Leopold . . .

Holland was geen Roomse mogendheid – dat wist Aczél vast en zeker. Zouden de Hollanders weten, dat geloofsgenoten van hen, dat Protestantse predikanten aan de galeibanken zaten geketend? Als roeislaven werden gebruikt? Werden geranseld en mishandeld, omdat ze hun geloof niet wilden loslaten? En als de Hollanders dat wisten . . . Als . . .

Hij waagde het haast niet, verder te denken. Want nu konden zijn gedachten twee richtingen gaan.

Hij kon zich voorhouden, dat het de Hollanders – lui uit een land ver-weg immers – weinig of niets kon schelen, wie de galeien roeiden. Als ze maar geroeid werden en als ze maar dienst deden in de zee-oorlog . . .

Dat waren sombere, bittere gedachten.

Hij kon zich ook gaan voorstellen, dat de Hollanders – Protestanten immers – wanneer ze wisten dat geloofsgenoten om hun geloof aan de roeiriemen zaten, aan hun bondgenoot de keizer de vrijlating van die geloofsgenoten zouden verzoeken . . .

Dat waren lichtere, hoopgevende gedachten.

Maar als die even opluikende hoop niet in vervulling zou gaan . . .
Als zijn sómber denken waarheid zou blijken . . .

Aczél's ogen staarden in het duister, Aczél's gedachten stredden . . .

Toen vouwde hij de handen. Bad.

In Gods hand legde hij leven en lot, zijn heden en zijn toekomst.

De Hollandse vloot was gekomen – de oorlogsschepen met de Staten-vlag in top lagen geankerd in de buurt van de Spaanse galeien. Aczél had naar die vlag gekeken: de vlag waaronder de Protestanten vrij konden leven, vrij konden geloven, vrij konden prediken.

Zou die vlag, zouden de schepen die die vlag voerden, zou de bevelhebber die die vlag verdedigde, hem en zijn lotgenoten ook de vrijheid brengen? Een hoopvolle verwachting leefde in hem op. Het was nu Oudejaarsdag 1675 – zou het nieuwe jaar de vrijheid brengen?

Maar Nieuwjaarsdag brak aan – de dagen van het nieuwe jaar begonnen elkaar op te volgen – en aan boord van de „San Jago” bleef alles zoals het was. De Hollandse admiraal had wel andere zorgen aan het hoofd dan het lot van een stuk of wat galeislaven.

Zo dacht Aczél – teleurgesteld in zijn verzwakkende hoop.

Hij wist niet, dat reeds de avond toen de Hollandse vloot het anker bij Milazzo had laten vallen, de Hollandse admiraal met de Spaanse autoriteiten onderhandelingen begonnen was. Op verzoek, op aandrang van de Staten-Generaal der Zeven Verenigde Nederlanden.

Een brief van die Staten-Generaal had De Ruyter bereikt, waarin hem werd opgedragen met de Spaanse bondgenoot te spreken over de gevangenen Hongaren. Die Spaanse bondgenoot om vrijlating van die gevangenen-om-het-geloof te verzoeken.

Maar eer die onderhandelingen ten einde waren gebracht, moesten de Hollandse schepen het anker lichten – Milazzo verlaten. Om de wacht te betrekken voor de ingang van de Straat van Messina.

Een paar dagen later voeren ook de galeien de haven van Milazzo uit. Regelmatig rezen en daalden de lange riemen, regelmatig liep de opzichter op en neer op het hoge dek, de roeiers met geschreeuw, met bedreigingen, met slagen aansporend. Wijd lag de zee – geen zeil was te zien. Het felle zonlicht glansde en glinsterde over het deinende water;

brak in kleuren in de de druppels die neerdropen als de riemen werden geheven. „Haal door! Haal óp! Haal door! Haal óp!”

In vermoeiende eentonigheid zwoegden ze, de mannen aan de riemen.

Ze hadden geen tijd om op of om te zien – hun ruggen strekten zich en bogen, bogen zich en strekten. De lange, martelende dag . . .

Dáár waren zeilen: de Hollandse vloot! Ze voeren er voorbij – Aczél zag de vlag van de vrijheid – en hij bukte weer, móest weer bukken in slavendienst. „Haal óp! Haal dóór!”

Tegen de avond minderden de galeien vaart – het tempo van het roeien werd verlangzaamd – de schepen kwamen in de luwte van een eiland.

„Lipari,” mompelde de Algerijn. Hij kende de zee en de kusten en de eilanden in deze buurt!

De volgende morgen . . .

Weer zeilen. Zeilen, die naderden vanuit het Noordwesten: een trotse vloot. En van de masten wapperde de witte lelievlag van Frankrijk!

„Dat gaat op een vechten !” hoorde Aczél iemand achter zich zeggen. Hij waagde het niet, óm te kijken.

„Dat gaat op een vechten !” Zou het nu komen, het gevreesde gevecht? Zouden straks de kogels inslaan tussen de rijen roeibanken; zouden mannen gewond en bloedend neervallen tussen de banken of blijven hangen, machteloos blijven hangen boven de riemen, die ze niet meer konden hanteren? Kwam nu het bevel om te roeien, te trekken uit alle macht?

Dat bevel kwam niet. Op de lange deining van de Middellandse Zee bleven de roeischeden liggen . . .

Verwonderd wendde Aczél zich tot zijn buurman, de Cataloniër. Vroeg, wat dat beduiden kon. Maar vóór de ander een antwoord had kunnen geven, striemde een zweeps slag de rug van de vrager.

„Zwijgen!” brulde één van de opzichters. En Aczél zweeg. Aczél keek – zoals zijn makkers keken.

Ze zagen, hoe in de verte de Hollanders in slagorde aan kwamen; hoe de Fransen in slagorde hun vijand tegemoet zeilden . . .

Het was nog morgen – een blauwe hemel stond boven de wijde, zon-overgoten zee; een bries bolde de zeilen.

Vol spanning wachtten de mannen.

Daar klonk het eerste schot. En toen barstte het oorlogsgeweld los. Met

daverende slagen werd laag na laag afgevuurd, kruitdamp wielde omhoog.

Het was moeilijk, om vanuit de verte het verloop van de slag te volgen – het onge oefend oog van Aczél zag niets anders dan een verward varen en vechten. Dan schepen die nu eens in de kruitdamp zichtbaar werden, dan weer door dichtere wolken aan het gezicht werden onttrokken. Op de campagne van de galei stond de kapitein met zijn officieren. Door hun kijkers volgden ze het verloop van het gevecht. Het gevecht dat duurde: de morgen, de middag . . .

Plotseling klonk een bevel – het werd overgenomen door de opzichters. De slaven grepen de riemen – bogen en strekten, bogen en strekten . . . De lange spanen sloegen het water en voorwaarts schoten de galeien! Voorwaarts naar het gevecht! Dus tóch . . .

Nu waren de roeischepen op schootsafstand van de vijand – nu konden ze in de slag ingrijpen. De slag, die reeds begon te eindigen. Want de hoofdmachten der beide vloten verwijderden zich van elkaar: de Fransen in noordelijke, de Hollanders en de Spanjaarden in westelijke richting. Alleen de achterhoeden zetten de strijd voort.

„Vuur!” schreeuwde de kapitein van de „San-Jago”, en vuur braakten de metalen stukken op de voorstevens; vuur braakten de kleinere kanonnen aan bakboord en stuurboord.

Het werd beantwoord: de kogels der Fransen sloegen neer in de onmiddellijke nabijheid van de galeien; sloegen neer tussen de roeibanken . . . Enkele meters voor zich zag Aczél, hoe een kogel twee roeiers trof: de een knakte voorover neer; de ander sloeg de armen met een scheurende kreet omhoog. Kwakte dan tussen de banken . . .

„Roeien!” brulde de opzichter – en roeien moesten ze, de ellendige veroordeelden. Roeien, te midden van het helse krijgs lawaai; roeien, te midden van het dreigende doodsgevaar . . .

Onverwachts maakten de galeien een wending – Aczél waagde het een ogenblik achterom te kijken. Eén ogenblik. Maar het was lang genoeg om te zien, wat de bedoeling van koersverandering was: de „San Jago” schoot vooruit in de richting van een oorlogsbodem, die zinkende scheen te zijn. Van de top van de mast wapperde de Statenvlag.

Niet alleen de „San Jago” voer de Hollanders te hulp – twee andere galeien roeiden er eveneens heen. Een paar boten werden bemand – met

„Roeien!” brulde de opzichter

roeiers, met matrozen. Kabels hadden ze aan boord – kabels, die naar het zinkende schip gebracht moesten worden. Die daar gebracht wérden!

En weer werden de galeiroeiers aangezet. De touwen strekten: de galeien sleepten het kapotgeschoten fregat uit de strijd.

Het rumoer van die strijd verminderde – hoe verder de drie schepen zich met hun sleep verwijderden, hoe zwakker het kanongebulder klonk. Tot het in de verte wegstierf.

Telkens wanneer hij zich oprichtte als de rociërm voorwaarts werd getrokken, zag Aczél de oorlogsbodem, die aan de sleeptrossen hing.

Op de spiegel onderscheidde hij de naam: „Essen” . . . Hij zag, hoe het volk aan boord aan de pompen stond – hoorde het regelmatige geluid van die pompen.

„Ze houden het niet,” zei de Cataloniër naast hem. De kerel had gelijk. Steeds dieper kwam de „Essen” te liggen; steeds zwaarder werd het roeien. Het fregat begon slagzij te maken – het geluid van het pompen hield op . . . De mannen klauterden over de verschansing en sprongen in zee. Zwommen weg uit de zuiging van hun zinkende schip . . .

Op de galei werden de trossen gekapt – toen begonnen de mannen van de Spaanse roeischepen het reddingswerk. Weer werden de boten bemand – nu voeren ze weg, niet om trossen uit te brengen, maar om drenkelingen op te pikken. En ook aan boord van de galeien zélf werden reddingspogingen ondernomen.

Aczél zag een man uit het water opduiken – met stevige slagen zwom de drenkeling naar de „San Jago”. Nu was hij vlak bij. „Riemen in rust!” werd een bevel geschreeuwd. Het werd opgevolgd – de uiteinden van de lange roeispanen hingen in het water. Het gelukte de zwemmer één van die uiteinden te grijpen – langs de riem klom hij aan boord. Aczél zag hem langs zich heen komen: druipend. Maar de man keek niet naar de kerels op de roeibanen – hij klauterde op het halfdek, waar de opzichters liepen. Die hielpen hem – brachten hem naar het achterschip, naar de kajuit.

Meer Hollanders kwamen aan boord – de boten van de „San Jago” brachten er wel zes, wel acht mee, die uit het water waren opgevisst.

De avond werd donkerder; het zicht beperkter. Nog een poos kruiste de galei zoekend in de buurt van de plek, waar de „Essen” was ondergegaan – in de voornacht werd dat zoeken gestaakt. Nu was er geen kans meer, nog iets te redden; nu was er geen drenkeling meer, die zich zwemmend aan de oppervlakte had weten te houden . . .

De galeien zetten koers naar Palermo.

In de ochtend van de volgende dag gingen de geredden van boord. Aczél zag hen de loopplank over gaan: vrije mannen! Geloofsgenoten! Hij voelde de drang in zich om te roepen – hen terug te roepen! Één van hen, al was het maar één van hen, terug te roepen. Hem te zeggen . . . Te vragen . . .

Maar Aczél zweeg. Want . . . waren er niet de opzichters, die iedere roep zouden wegranselen met hun bullepezen? Ze zouden immers niet toelaten, dat een geredde Hollander luisterde naar een slaaf?

Als die Hollander dat al zou willen . . .

En toch . . . En toch . . .

„Had ik maar geroepen,” bedacht Aczél moedeloos, terwijl hij de mannen nakeek die nu op de wal gingen. Wég gingen. Die straks weer op hun eigen schepen varen zouden. Op de schepen van de Hollanders. Van geloofsgenoten. Het had toch kunnen zijn, dat zijn roepen gehoord was geworden; dat één van de Hollanders was teruggekomen; had gevraagd, wat die roepende roeier wilde . . . Het had kunnen zijn. — Misschien . . .

Een roepen naar een mens kan worden gehoord.

Een roepen naar God wordt gehoord. Dat wist Aczél.

En hij riep — uit het diepst van zijn hart steeg een gebed, dat God hoorde.

Zou Hij het verhoren?

Bevrijd

Een paar weken later lagen de galeien voor Napels. Een zeegevecht was niet meer geleverd en het leek er op, alsof dat vooreerst ook niet weer het geval zou zijn. Er werd immers verteld, dat de Staatse vloot naar Holland op weg was, en dat was ook wel zo. Al meer dan een week hadden de mannen van de „San Jago” geen schip gezien, dat het rood-wit blauw in de masttop voerde, geen oorlogsschip en geen adviesjacht.¹⁾ En zonder hulp van de Hollanders aanvaardden de Spanjaarden geen slag, dat had de Cataloniër blijkbaar goed bekeken.

Nee, een slag was wel niet in het vooruitzicht; maar het leven op de galeien was daar niet minder ellendig om. Ellendig en uitzichtloos. Want — nu de mogelijkheid voorbij was, dat de Hollanders zich het lot van hem en de andere predikanten zouden aantrekken, voelde Aczél pas, hoe hij daarop sterker had gehoopt, dan hij voor zich zelf had willen weten. Hoe het vertrek van de Hollanders, zonder dat ze ook maar iets voor hun lijdende geloofsgenoten hadden gedaan, hem bitter had teleurgesteld. Bitterder dan hij bij zijn overleggingen vol weifelende hoop voor mogelijk had gehouden.

Nu was die hoop gestorven. Die hoop op Hollandse hulp. De Hollanders waren weg!

Onverwacht kwamen ze terug. In de namiddag van de tiende Februari werden zeilen zichtbaar ten westen van Ischia, één van de eilanden voor de Golf van Napels. Schepen van oorloge!

Welke vlag ze voerden was op zo verre afstand niet te onderscheiden — maar konden het andere schepen zijn dan Hollandse?

Franse waren het niet, want er werd niet geschoten. Noch van boord, noch door de kustbatterijen. Nee, de Fransen kwamen niet zo dicht onder de vijandelijke wal!

Spanjaarden zouden het evenmin zijn — behalve de galeien kruisten

---

¹⁾ Klein, snel vaarttuig, dat gebruikt werd om brieven en orders over te brengen.

de meeste Spaanse schepen immers voor Messina. En die plaats konden ze niet verlaten, als ze de stad niet in handen van de vijand wilden laten vallen.

Het moesten de Hollanders wezen!

Een jacht zeilde de haven van Napels uit: het voerde de Spaanse koningsvlag. Het zette koers naar de vloot voor Ischia: een afgezant van de onderkoning ging de teruggekeerde bondgenoot begroeten, begrepen de mannen aan boord van de „San Jago”. De teruggekeerde bondgenoot!

De veronderstelling werd zekerheid: daar waren de Hollanders.

Het Spaanse jacht was langszij gekomen van de „Eendracht”, De Ruyters vlaggeschip. De afgezant van de markies De Los Velez had namens zijn meester de bondgenoot hartelijk verwelkomd. Zodra hun vloot de baai van Napels zou binnengelopen zijn, hoopte Zijne Doorluchtigheid zelf de heer admiraal te komen begroeten. Nu zond hij al vast een brief, waarin hij zijn blijdschap en waardering uitsprak, dat de vloot was teruggekeerd.

Met een hoofse buiging overhandigde de Spanjaard het schrijven; met een paar beleefde woorden aanvaardde De Ruyter het. Dan nodigde hij de brenger in de kajuit; bood hem de erewijn. Verzocht hem, zijn dank voor de verwelkoming aan de onderkoning over te brengen, en deze te verzekeren, dat een bezoek aan boord op hoge prijs zou worden gesteld.

Het scheen, of De Ruyter nog iets wilde vragen – doch hij deed dat niet. Nog niet.

Hij brak de brief open – las. Dan legde hij het papier op de kajuits-tafel.

„Ik dank Zijne Doorluchtigheid voor zijn vriendelijk schrijven; met name voor de vervulling van de wens, die ik hem voor verleden maand namens mijn meesters kenbaar maakte,” zei de admiraal.

„Het was ons aangenaam, die wens te kunnen vervullen, heer admiraal,” antwoordde de Spanjaard hoffelijk. „Bijzonder aangenaam.”

Hij zette de lege roemer ¹⁾ neer en maakte zich gereed te vertrekken. De admiraal begeleidde hem tot aan de valreep.

---

¹⁾ Wijnglas.

Saluutschoten daverden, toen het jacht koers zette naar Napels.

Een ogenblik keek De Ruyter het wegzeilende schip na – keerde dan naar zijn kajuit terug. Op tafel lag nog de brief.

De admiraal liet zijn predikant, dominee Westhovius, bij zich verzoe- ken. Toen deze binnen trad, wees De Ruyter op het schrijven.

„Leest U eens, dominee.”

Westhovius las. En De Ruyter keek onderwijl naar zijn gezicht. Maar dat gezicht veranderde niet onder het lezen; veranderde niet, toen West- hovius de hand, die de brief hield, zakken liet.

„En?” vroeg de Ruyter.

Dominee Westhovius vouwde de brief langzaam op en legde haar neer.

„Een fraai welkom en een fraaie verzekering, heer admiraal,” zei hij.

De Ruyter hoorde iets in de toon, waarop dat gezegd werd.

„Hoe bedoelt u?” vroeg hij.

„Ik zie liever de mannen, dan dat ik de woorden lees,” antwoordde de ander.

„Daarmee wilt u zeggen . . .?”

„Woorden, fraaie woorden, zijn goedkoop; ik geef de voorkeur aan daden.”

De Ruyter had niet dadelijk een weerwoord – staarde nadenkend voor zich uit.

„Ik ook,” zei hij dan, half in zichzelf.

Toen wist Westhovius, dat de admiraal – als hij – de verzekeringen van de Spanjaard maar half vertrouwde.

Maar hun weifelend vertrouwen werd versterkt toen in de avond de Staatse consul uit Napels aan boord kwam.

Ook met hem sprak De Ruyter over de brief en over de mededeling in die brief. De mededeling, dat de Hongaarse predikanten over wie De Ruyter indertijd namens de Staten Generaal had geschreven „op heden” waren losgelaten. „Op heden” – omdat de onderkoning met die loslating had willen wachten tot de komst van De Ruyter.

De consul knikte. Ja, die predikanten waren losgelaten. Inderdaad. Dat was ook hem die middag namens de onderkoning verzekerd.

„Hebt u er iets van gezien?” vroeg Westhovius.

Nee, gezien had de consul niets; maar de verzekering was hem zeer stellig gegeven.

„Dan kan het wel zo wezen,” meende Westhovius, „maar ik zou graag weten, waar die ongelukkigen dan nu zijn.”

„Dat horen we morgen. Zonder twijfel,” beweerde de consul.

„Horen,”⁹⁹ en Westhovius rekte dat woord, „ik zie ze liever.”

De volgende dag was de wind gedraaid en de Hollandse vloot liep de Golf van Napels binnen. Niet lang nog lagen de Staatse oorlogsbodems voor anker, of de staatsiesloep van de onderkoning schoot van wal en kwam naar het admiraalsschip.

Aan de verschansing, dicht bij de neergelaten staatsietrap, stonden De Ruyter en dominee Westhovius.

„Daar komt de onderkoning zelf,” zei De Ruyter, en hij glimlachte. „Of we ook welkom zijn!” De dominee knikte.

„Dat zijn we,” antwoordde hij. „En . . . als ik iets zeggen mag: maakt er daar gebruik van. Vraagt u dan aan die Spanjaard, hoe het nu met onze Hongaren zit.”⁹⁹

„Dat zal ik,” beloofde de admiraal.

Zijne Doorluchtigheid de markies De Los Velez, onderkoning van Napels, besteede de staatsietrap – kwam aan dek. Daar ontving hem de Hollandse admiraal – ging hem voor naar de kajuit.

Met hoffelijkheid sprak de onderkoning zijn blijdschap uit over het feit, dat de Hollanders waren teruggekomen. „Uw schepen vormen een even welkome als noodzakelijke versterking van onze zeemacht. En ik durf te rekenen op de meest volkomen samenwerking.”

„Van mijn zijde zal daar niets aan ontbreken,” verzekerde De Ruyter. „Ik houd me er van overtuigd, van uw zijde hetzelfde te mogen verwachten.”

„Dat kunt u, heer admiraal. Wanneer u wensen heeft . . .”

„Dan weet ik, dat u die zoveel mogelijk vervullen zult,” hernam De Ruyter op dat woord. „Zoals u me schreef, dat mijn wens ten opzichte van de Hongaarse predikanten, die op de galeien roeien, vervuld is.”

De markies gaf geen antwoord – er kwam een verlegen uitdrukking op zijn gelaat. De Ruyter zag die uitdrukking – hij ging door:

„Misschien mag ik uwe Doorluchtigheid vragen, waar zich die vrijgelatenen op dit ogenblik bevinden?”

Hij keek nu de Spanjaard vol aan – deze ontweek die blik.

„Wanneer u me dat wilt zeggen . . .” hernam De Ruyter, alsof hij de verlegenheid van de ander niet had gemerkt.

Toen moest de markies wel antwoorden.

„Vrijgelaten . . .” begon hij langzaam. „Vrijgelaten . . . Dat wil zeggen . . .” Hij aarzelde – toen de Hollander bleef zwijgen, moest hij wel doorgaan. „Ziet u, die vrijlating is zo goed als zeker.”

„Dus is ze nog geen feit,” stelde De Ruyter vast. Zijn stem klonk forser dan zo even.

„Ze zal een feit worden, zodra de nodige toestemming daarvoor is gegeven.”

„Geeft u die dan.” De toon was haast die van een bevel; er lag iets ongeduldigs in.

„Dat kan ik pas, wanneer mijn meester die vrijlating heeft goedgekeurd.”

„U voert toch namens Zijne Majesteit de koning van Spanje het commando over de vloot? En u zult toch wel de bevoegdheid hebben, een paar galeislaven te ontslaan?”

Het bloed steeg de onderkoning naar het gelaat. Bedoelde die Hollander hem te beledigen?

„Die bevoegdheid heb ik,” zei hij hoog. „Maar u vergeet, dat het gevangenen zijn van Zijne Majesteit de keizer. Ook hij moet in deze zaak gekend worden.”

„Wanneer over enkele ellendige veroordeelden zelfs de hoogste gezagsdragers van twee rijken moeten worden geraadpleegd . . .”

Er viel even een stilte. Een stilte, die pijnlijk werd. Toen was er weer de stem van De Ruyter.

„Ik kan Uwe Doorluchtigheid niet verhelen, dat dit alles me zeer teleurstelt. Ik meende het woord van de onderkoning van Napels te kunnen vertrouwen – en dat de feiten nog niet in overeenstemming zijn met wat u in uw welkomstbrief meldde, bedroeft me ten zeerste.”

De rechtstreekse beschuldiging onwaarheid te hebben geschreven, verwarde de markies. Hij voelde de onmogelijkheid, wat hij geschreven had terug te nemen.

„Wanneer Uwe Excellentie aan het lot van een handjevol veroordeelden zo veel waarde hecht . . .” begon hij. Maar De Ruyter liet hem niet uitspreken.

„Deze veroordeelden zijn mijn geloofsgenoten, heer markies,” zei hij luid. „Mijn meesters en ik hechten zeer zeker veel waarde aan hun lot en hun leven.”

„Ik zou de verantwoordelijkheid van hun vrijlating wel op mij willen nemen, om u te overtuigen van de grote waardering, die wij voor het bondgenootschap met Hunne Hoogmogende Heren de Staten-Generaal en voor uw hulp koesteren – maar dan zou ik aan die vrijlating een voorwaarde – hij verbeterde snel: een wens – willen verbinden.”

„Welke wens?”

„Dat u die predikanten niet aan wal zet op gebied van Zijne Majesteit de koning van Spanje, of van Zijne Keizerlijke Majesteit.”

„Ik zal met die wens rekening houden,” verzekerde De Ruyter. „Zowel ter wille van Uwe Excellentie als ter wille van de veiligheid van de vrijgelatenen.”

De Spanjaard beet zich op de lip – die Hollander deed niet de minste moeite zijn mening te verbergen! Maar die Hollander was een gewenste, een onmisbare bondgenoot . . .

„Dan zal ik de nodige bevelen geven.”

„Wanneer u dat onmiddellijk wilde doen . . .” verzocht De Ruyter. „Een bevelschrift van uw hand . . .”

Toen glimlachte de Spanjaard: de Hollander was vasthoudend en voortvarend. Als hij in de strijd even voortvarend en vasthoudend was . . .

„Wanneer u me schrijfgerei wilt geven . . .” verzocht hij.

De Ruyter gaf hem dat. Gaf hem dat eigenhandig.

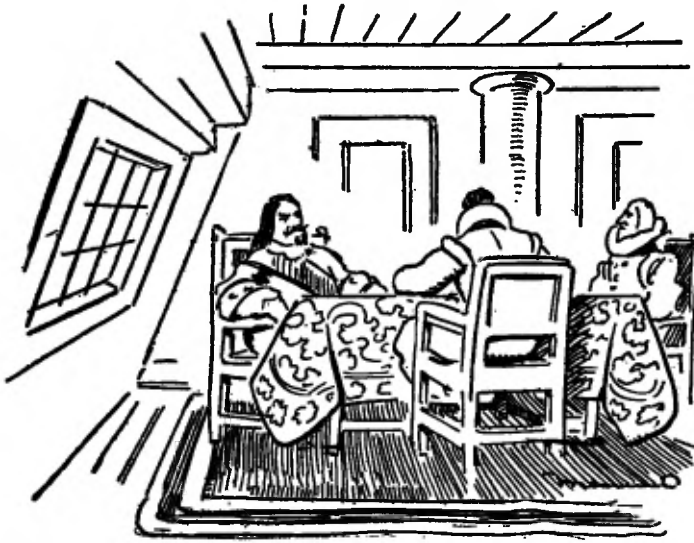
De markies De Los Velez schreef in de kajuit van de „Eendracht” een bevel aan de commandant van de galeien, om de gevangen Hongaarse predikanten in handen te stellen van „brenger dezès”.

De Ruyter greep een tafelbel – hield die. Even later verscheen een matroos.

„Verzoek dominee Westhovius hier te komen.”

Westhovius kwam.

„Hier heeft u een bevelschrift, waarbij de gouverneur van de galeien

De markies De Los Velez schreef . . .

verzocht wordt onze Hongaarse broeders vrij te laten," en de admiraal reikte hem het beschreven blad papier toe. „Wilt u op zich nemen, hen te gaan halen?"

„Graag, heer admiraal."

„U zult verschillende galeien moeten bezoeken, neemt u dus meer dan één sloep."

„Jawel, heer admiraal."

De kajuitdeur viel achter dominee Westhovius toe.

Even later roeiden drie sloepen van de Staatse vloot dieper de golf in. Ze stuurden naar de galei, die de wimpel voerde van de prins van Piombino, de gouverneur der galeien, aan wie het bevelschrift was gericht. In de voorste sloep zat dominee Westhovius. Naast hem de predikant, die diende aan boord van de Hollandse vice-admiraal Den Haen.

De Prins van Piombino aarzelde, toen hij het bevelschrift gelezen had. Gevangenen loslaten? Gevangen kettters loslaten Op een bevelschrift, dat niet door Zijne Majesteit de koning zélf was getekend?

Maar dominee Westhovius drong aan. De handtekening van de onderkoning was toch zeker voldoende? Weigering het bevel op te volgen, zou niet alleen door de onderkoning, maar zeer zeker door de bevelhebber

der Staatse oorlogsschepen zeer kwalijk worden genomen. Toen gaf de gouverneur toe – en de drie sloepen roeiden de verschillende galeien langs. In één zaten al enkele vrijgelatenen, die op de roeibanken hadden gezeten van Piombino's vaarttuig . . .

De roeiers op de „San Jago” waren voor hun „nachtrust” in het ruim opgesloten. Donker was het daar en warm – zó bedompt warm, dat de meesten de slaap nog niet hadden kunnen vinden.

Tegen de scheepswand bonkte iets; bevelen klonken in een vreemde taal en er was het geluid van roeiriemen, die binnenboord werden gehaald.

„Wat nou? Wat betekent dat?” mompelde een van de galeislaven. Niemand gaf antwoord – wat bekommerde het hen, wat er buiten gebeurde! Wie er misschien aan boord kwam!

Ze hoorden voetstappen op dek – ze bleven liggen in de houding waarin ze lagen. Wordt het maar stil boven – al die geluiden verjoegen de slaap die niet komen wilde, nog méér . . .

Het luik werd opengerukt – één van de opzichters kwam naar beneden. Ze zagen hem in het wijkende licht, dat van boven binnen viel.

„Tibor Aczél!” riep de opzichter. Aczél richtte zich overeind.

„Meekomen.”⁹⁹

Hij verwonderde zich – zocht zijn weg tussen zijn liggende lotgenoten naar de ladder.

Nog twee namen werden geroepen: de namen van de beide andere predikanten die – als hij – roeiden aan boord van de „San Jago”.

„Naar dek,” beval de opzichter.

Een plotselinge verwachting schoot in Aczél omhoog. Wat kón dat betekenen? Dit, dat hij en zijn beide broeders werden geroepen? Geroepen, terwijl binnen de golf de vloot der Hollanders lag? Zou toch . . .? Zijn gejaagde, angstig-vreugdevolle gedachten durfde hij niet, kón hij niet ten einde denken: op het dek stond de kapitein. Naast hem een man in donkere dracht – een man, die vol medelijden en toch met vreugde naar hen keek.

„Jullie zijn vrij,” hoorde hij de kapitein zeggen. „Het heeft onze onderkoning behaagd, jullie de vrijheid te schenken.” En zich wendend tot de vreemdeling, die naast hem stond: „Daar zijn de mannen, die u verlangt. Drie. Meer ketters heb ik niet aan boord.”

Dominee Westhovius stootte noch stoorde zich aan het verachtelijke woord „kettters”. Dominee Westhovius zag zijn broeders – zijn broeders, voor wier bevrijding was gebeden en gewerkt. Door de admiraal en door hem!

Verzwakt en vermagerd waren ze; haveloos! Maar vrij! Vrij! Verlost uit de hel der galeien!

Hij nam Aczél bij de hand – wenkte de beide anderen. Hij haastte zich met hen van boord, alsof hij ieder ogenblik teveel vond, dat ze nog langer op de galeien zouden blijven. In de sloep daalden ze af – de sloep waarin de Hollanders nu wèg roeiden van de „San Jago”.

Aczél zat op één van de doften. Werkeloos. De riemen rezen en daalden, rezen en daalden – maar hij behoefde er geen te hanteren! Hij was vrij!

Langzaam drong het tot hem door: vrij! Het wonder was gebeurd, het wonder van zijn bevrijding. Het wonder van de verhoring van zijn gebed.

Een diepe vreugde weldde in hem op: hij vouwde de vermagerde handen en dankte. Dankte uit de grond van zijn hart.

Toen keek hij naar zijn lotgenoten: die zwegen als hij, maar hun ogen glansden. Aczél begreep dat – waren ze niet, als hij, woordeloos van dankbare vreugde? Hij legde de hand op de arm van de broeder, die het dichtst bij hem zat. Deze wendde het gelaat naar hem en knikte . . . Het was wáár; het was werkelijkheid. Ze voeren de vrijheid tegemoet! De lang-ontbeerde, de fel-verlangde, de nauwelijks-verwachte vrijheid!

De sloep kwam langs zij een tweede galei; de man in het zwart, die hen van de „San Jago” had gehaald, klauterde aan boord. Een korte poos later kwam hij terug met twee bevrijde gevangenen. Aczél herkende twee predikanten uit Pozsony – twee lijdensgenoten, die mét hem de bitterlange tocht uit het vaderland hadden gemaakt; die met hem in de gevangenis van Napels hadden gezeten; die van hem gescheiden waren, toen ze over de verschillende Spaanse vaartuigen waren verdeeld.

De matrozen aan de riemen kregen een bevel – weer rezen en daalden de roeispanten. En de stuurman zette koers naar de Hollandse vloot.

Toen begon de man in het zwart te spreken, vertelde wie hij was; hoe ze vrij waren geraakt; waarheen ze gingen nu . . . Hij sprak Latijn – de taal, die alle dominees wel zó goed kenden, dat ze daarin een gesprek konden voeren. En de Hongaren luisterden. Dankbaar en verwonderd.

Dus tóch! De Hollandse admiraal had dus tóch aan hen gedacht, voor hen het pleit gevoerd. De Hollandse admiraal, hun broeder in Christus.

De drie sloepen – dicht bij elkaar nu – voeren in de richting van het schip van de vice-admiraal. Daar werd de verlostte slaven eten en drinken gegeven; daar kregen ze kleren. Ze glimlachten, toen ze zich zelf en elkaar in die gekregen kleren zagen: de een had een broek en een jas van de dominee; een ander een baadje van een matroos; de derde een pak van de bottelier. Zesentwintig man waren ze sterk – maar de nodige kleren kwamen er. Iedereen aan boord had wel wat te missen en iedereen aan boord gaf het graag . . .

Toen moesten de bevrijden weer in de sloepen. Terwijl hij langs de valreep afdaalde zag Acél een statie-vaartuig, dat van het admiraalsschip afstootte en naar Napels voer. De Spaanse koningsvlag in top! Hij begreep: de onderkoning van Napels had zijn bezoek bij admiraal De Ruyter beëindigd en ging terug.

En na het bezoek van de doorluchtige bondgenoot zou admiraal De Ruyter het bezoek ontvangen van de verlostte geloofsgenoten.

Boven aan de valreep stond hij. Hij zag, hoe de vermagerde, de afgebeulde mannen in hun gekregen kleren omhoog klommen; hij stak de hand uit en hielp hen na elkaar aan boord komen. Dit bezoek, dit armelijke bezoek was hem méér welkom, gaf hem groter vreugde, dan de eervolle komst van de vice-koning. Want dit armelijke bezoek was rijk: rijk, omdat het een gave Gods was; een antwoord op vele gebeden.

Nu stonden ze bijeen op de kampanje in de schijn van de dalende zon. Een brede baan van goudglans legde die over het water. Aczél zag die baan: een weg van licht.

Maar hij wendde zijn blik er van af – De Ruyter begon te spreken.

Dominee Westhovius vertaalde zijn woorden in het Latijn.

Aan hun gezamenlijk lijden herinnerde de admiraal. Hun onderdrukkers hadden geen onderscheid gemaakt tussen Lutheranen en Calvinisten; gevangenschap en slavenarbeid, honger en slagen, beledigingen en vernederingen hadden allen even zwaar getroffen. In hun lijden-om-het-geloof waren ze één geweest. De Ruyter vermaande hen, ook één te zijn in de liefde door het geloof. „Nooit aangener dank” zouden ze hem kunnen bewijzen.

De bevrijde gevangenen luisterden, hun harten vol dankbaarheid tegenover de man, die tot hen sprak; dankbaarheid tegenover God, Die die man had gebruikt om hen te verlossen uit zó fel leed . . .

De Ruyter zweeg. Hij groette hen met de hand en ging naar zijn kajuit.

Toen moesten de Hongaren weer in de sloepen; op één na. Die mocht aan boord van de „Eendracht” blijven.

De anderen werden over de schepen van de Staatse vloot verdeeld. Aczél met László Bakács, één van de predikanten uit Pozsony, kwam aan boord bij vice-admiraal Den Haen. Wannéér ze en wáár ze aan land zouden worden gezet? Niemand, die het met zekerheid zeggen kon: de vloot moest blijven kruisen in de wateren waar de Fransen konden worden verwacht; waar een zeeslag zou kunnen plaats vinden. Mocht er een goede gelegenheid komen, om hen van boord te laten gaan . . .

De Ruyter begon te spreken.

Maar die gelegenheid liet op zich wachten, en als de Staatse schepen in één van de Zuid-Italiaanse of Siciliaanse havens binnenliepen, mochten de Hongaren niet van boord. Want die havens behoorden tot het gebied van de koning van Spanje. En dat gebied was voor hen verboden grond.

Toen . . .

De vloot lag in de haven van Milazzo; de vloot vierde feest in de haven van Milazzo.

Van mast en steng wapperden de vlaggen; langs het touwwerk kleurden bonte wimpels; van boord na boord donderden ereschoten; admiraal De Ruyter vierde zijn negenenzestigste verjaardag!

Vreugde, feestelijke vreugde was op elk schip.

De Hongaren deelden in die vreugde, die voor hen dieper was door de dankbaarheid om hun bevrijding. Hun bevrijding door De Ruyters tussenkomst.

De volgende dag . . .

Een Engels schip liep de haven binnen – och, wie lette daar op! Aczél niet. En Bakács niet . . . Maar de admiraal wél.

Hij zond zijn kapitein naar het Engelse boord met een vraag en een verzoek. Een vraag, die bevredigend werd beantwoord; een verzoek, dat werd ingewilligd.

Ja, de Engelsman ging naar een haven, die niet onder Spaans of Oostenrijks gezag stond; de Engelsman was zeker bereid, de Hongaren mee te nemen en in die haven aan wal te zetten.

Zo verlieten ze de reddende, de gastvrije vloot; zo voeren ze naar Venetië.

De tijding

Barbara Aczél was bezig een van haar kleine meisjes een jurkje te passen. Ze had er de hele morgen aan zitten naaien en nu was het zo goed als klaar. Het kind boven op de tafel – dan kon moeder er beter bij! – had moeite om stil te staan. Het was wel leuk een nieuwe jurk te krijgen, maar dat passen duurde vervelend lang. Dán moest ze zus draaien, dán zo . . . Dán trok moeder hier iets recht, dán verspelde moeder daar wat . . .

Ineens deed de kleuter een stap vooruit – wees met haar handje naar buiten.

„Moeder, kijk eens! Daar komt oom Thomas aan! Fijn!”

Het meisje danste van pret. Moeder werd half boos.

„Sta toch stil. Zo kan ik weer van voren af aan beginnen!”

Maar ze wierp haastig een blik door de ramen naar buiten: ja werkelijk, daar wás Thomas! En Maria ook! Vlug stak ze nog een paar spelden – ja, zo zat het jurkje goed.

„Anna, help jij je zusje even. Daar komen oom en tante – ik zal de deur voor ze open doen.”

Anna legde de wrijfdoek neer, waarmede ze de kast boende en begon het gepaste jurkje voorzichtig uit te trekken. Tegelijk hoorde ze moeder de gang door gaan naar de deur. Ja, daar was de stem van oom . . .

„Au!” riep het zusje: Een speld prikte haar. Maar het jurkje gleed over haar hoofd en juist toen Anna zich omkeerde om van een stoel het andere, het oude, te nemen, kwam moeder met de gasten de kamer binnen.

„Tante! Tante!” riep de peuter. „Ik krijg een nieuwe jurk! Zie maar – daar ligt-ie!” De nieuwe jurk vond ze op dit ogenblik het allerbelangrijkste.

Tante bewonderde de jurk – Moeder glimlachte.

„Geef oom en tante eens een hand, klein ding,” zei ze. „En dan zal Anna je gauw weer aankleden.”

„Ja, Anna aankleden,” babbelde de kleine. Ze liet zich helpen, liet zich van de tafel tillen. Dan dribbelde ze naar tante, die intussen was gaan zitten en vroeg: „Wat komt u doe-oen?”

„Als jullie dat eens wist,” zei oom. Hij keek zijn schoonzuster aan, een blijde glans in de ogen.

Onderweg hadden Maria en hij herhaaldelijk overlegd, hoe ze het nieuws zouden vertellen. „Vooral niet té onmiddellijk”, waren ze afgesproken. Want onverwachte goede tijding kan evenzeer schokken als een droeve boodschap. Voorzichtig had hij Barbara en de kinderen willen voorbereiden – de vraag van de kleine meid was een wel plotselinge, een wel ongerekende mogelijkheid om te zeggen, wat hij te zeggen had.

Barbara hoorde de klank van zijn stem; zag de glans in zijn ogen.

„Jij weet iets bijzonders,” zei ze – en ze waagde het niet, verder te denken. Maar ze zag, hoe Maria knikte.

„Iets heel bijzonders,” bevestigde Thomas. Hij wachtte, vroeg dan: „Waar is Lajos?”

„Moet die er bij zijn, oom?” vroeg Anna. Zonder op zijn antwoord te wachten liep ze de kamer uit, ging haar broer halen. Even later kwam ze met hem terug.

„Ga zitten, jongen,” zei oom, zonder de tijd te nemen hem te begroeten. „Daar – naast je moeder.”

„Het is een lang verhaal,” zei Thomas. „Als ik bij het begin begin . . .” „Begint u dan bij het einde.” Dat was Anna.

„Stil kind,” maande moeder, „oom zal wel weten, hoe hij het het best vertelt. Gaat het . . . gaat het . . . over Tibor?”

Daar was toch de gedachte, die ze voor zichzelf niet tot klaarheid had durven doen komen. Maar – iets héél bijzonders, had Thomas immers gezegd en een goede tijding moest het wezen, dat voelde ze, dat zag ze.

„Ja, over Tibor. Het gaat hem beter.”

„Beter? Gaat het hem beter?”

„Ja, beter. D'r is een man bij ons gekomen in Pozsony, die had tijding van hem. Die had een brief van hem.”

„Een brief? Waar is die brief? Wat staat er in?” In spanning boog Barbara zich naar hem over.

„Wat er in staat? Alles weet ik er niet van, want ik heb die brief niet gelezen. Maar de hoofdzaak weet ik wel: Tibor is vrij!”

„Vrij! Vader vrij!” jubelde Anna. Ze keek naar moeder.

Onbeweeglijk rechtop zat die nu – haar lippen bewogen. „Here, ik dank U,” prevelde ze.

„Het is een wonder van God,” zei Thomas. „Een wondere verhoring van onze gebeden.”

„Is vader ontsnapt?” De vraag kwam van Lajos: hij dacht aan de pogingen, die hij had gewaagd om vader te bevrijden.

Zijn oom schudde het hoofd. „Nee, niet ontsnapt. Vrijgelaten.”

En toen kwam het verhaal. Het verhaal, zoals Thomas het gehoord had van de bode, die de Hollandse gezant in Venetië naar de gezinnen van de bevrijde Hongaren had gezonden. Met de brieven, die de predikanten voor hun gezinnen hadden geschreven.

Die bode was in Pozsony gekomen – en daar had de vrouw van dominee Bakács gezegd, dat de broer van dominee Aczél een paar straten verder woonde. Toen had de bode Thomas opgezocht; hem het verhaal van de bevrijding gedaan. En Thomas had aangeboden, tijding en brief naar Fiilek te brengen. Dat zou de bode een reis uitsparen.

„Dus de Hollanders zijn voor onze mannen in de bres gesprongen,” zei Barbara bewogen. „De Here zegene hen.”

„Hier is de brief.”

In de overstelpende blijdschap was de brief misschien een ogenblik vergeten – toen moeder las, zagen allen zwijgend naar haar. Maar tranen van dankbaarheid vervaagden de letters – ze reikte het schrijven aan haar zoon.

„Lees jij voor, wat je vader schrijft, jongen”, zei ze met trillende stem.

Lajos las. Het verhaal van de onverwachte komst van dominee Westhovius; van de ontvangst op de Ruyters schip; van de zorg van de gezant in Venetië.

„... Nu gaan we naar Holland. Want naar het vaderland mogen we niet terugkeren. Als we in Holland zijn, hoop ik opnieuw te schrijven. Dan moeten jullie ook komen. De reis zal lang en bezwaarlijk zijn, maar in de Republiek hebben we de vrijheid, om God te dienen naar Zijn Woord en naar de inspraak van ons geweten. Hij heeft wonderlijk geholpen in de dagen van mijn gevangenschap en mijn slavenbestaan; hij heeft uiteindelijk bevrijd. Ik ben erg verlangend, jullie weer te zien en te weten, hoe het jullie die dagen van wrede scheiding is gegaan. Dag aan dag,

mijn geliefde vrouw en kinderen, heb ik jullie in het gebed aan Hem opgedragen en ik weet, dat ook jullie voor mij gebeden hebt. En zoals Hij de gebeden voor mij heeft verhoord, zo – naar ik hoop en vertrouwen – is Hij ook jullie nabij geweest. Hij heeft ons de genade geschonken trouw te mogen blijven; maar wat is ónze trouw, vergeleken bij de Zijne! Hem zij de eer en dank van nu aan tot in eeuwigheid. Hij geve ons een spoedig weerzien.

Jullie zeer liefhebbende man en vader,

Tibor Aczél.

Dienaar des Goddelijken Woords.”

Lajos zweeg – hij legde de brief op de tafel.

In de stilte die volgde, was er de stem van moeder: „Laten we samen God danken voor Zijn grote liefde en genade.”

Toen knielden ze . . .